

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

استان شناسی کرمانشاه

پایه دهم

دوره دوم متوسطه

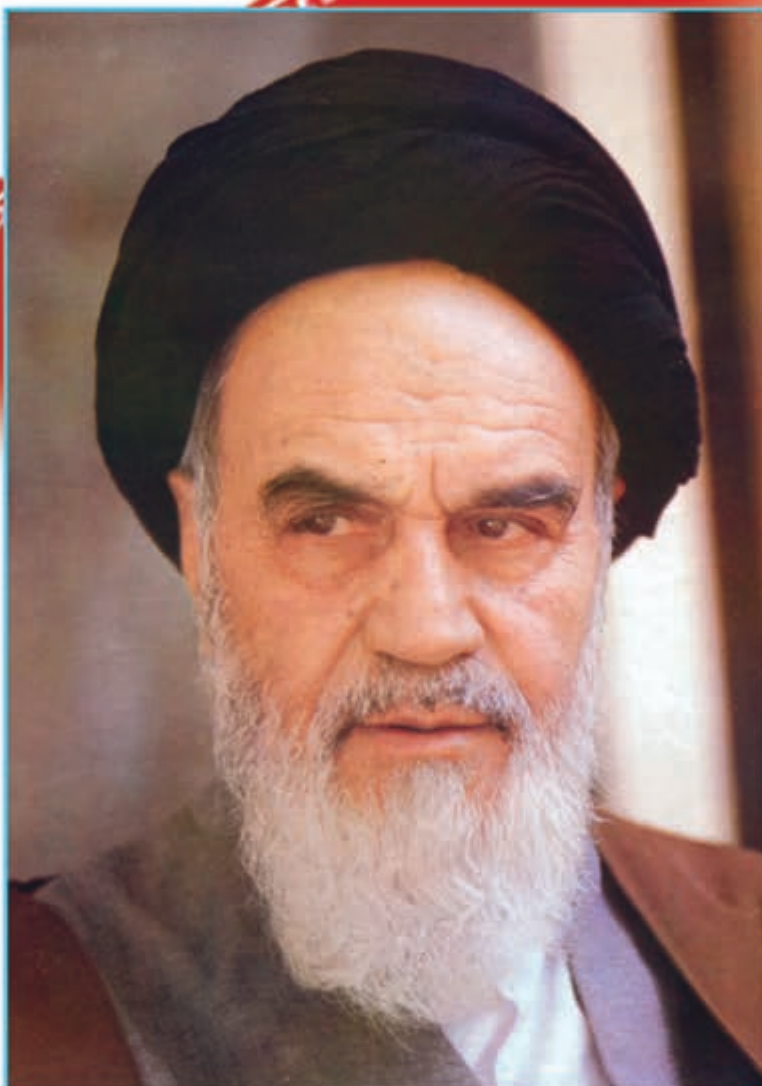

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب:	استان‌شناسی کرمانشاه - پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۰۳۲۲
پدیدآورنده:	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف:	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف:	زهره رحیم‌زاده، پروین نادریان، محمدرضا ابری‌فام، کامبیز حسینی و سهیلا افکاری (اعضای گروه تألیف) - حسن ستایش (ویراستار)
مدیریت آماده‌سازی هنری:	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی:	احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، طراح گرافیک و طراح جلد) - مریم نصرتی (صفحه‌آرا) - فاطمه باقری‌مهر، مریم جعفر علیزاده، آذر روستایی فیروزآباد، فاطمه پزشکی، حمید نابت‌کلاچاهی، سیده شیوا شیخ‌الاسلامی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان:	تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه: www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
ناشر:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران: تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ:	چاپ دوازدهم ۱۴۰۱

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکتیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۰-۱۹۵۳-۰۵-۹۶۴-۰۹۷۸-۰ ISBN 978-964-05-1953-0

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی (قُدَس سِرُّهُ)

فهرست

۱	فصل اول — جغرافیای طبیعی استان کرمانشاه
۲	درس ۱: موقعیت جغرافیایی استان
۴	درس ۲: ناهمواری‌های استان
۱۲	درس ۳: آب و هوای استان
۱۸	درس ۴: منابع طبیعی استان
۳۲	درس ۵: مخاطرات طبیعی و آلودگی‌های زیست محیطی
۴۰	فصل دوم — جغرافیای انسانی استان کرمانشاه
۴۱	درس ۶: تقسیمات سیاسی استان
۴۴	درس ۷: تنوع شیوه‌های زندگی در استان
۵۱	درس ۸: ویژگی‌های جمعیتی استان
۵۶	فصل سوم — ویژگی‌های فرهنگی استان کرمانشاه
۵۷	درس ۹: سرزمینی با تنوع فرهنگی
۶۷	فصل چهارم — پیشینه تاریخی استان کرمانشاه
۶۸	درس ۱۰: تاریخی به قدمت ده هزار سال
۷۷	درس ۱۱: مشاهیر و نام‌آوران استان کرمانشاه
۸۲	فصل پنجم — توانمندی‌های استان کرمانشاه
۸۳	درس ۱۲: جاذبه‌های طبیعی — تاریخی، فرهنگی
۹۹	درس ۱۳: توانمندی‌های اقتصادی استان
۱۱۳	فصل ششم — شکوفایی استان کرمانشاه پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۱۴	درس ۱۴: دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان
۱۲۱	درس ۱۵: چشم‌انداز آینده استان

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه‌استان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعه این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه و مسئول است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور و سرزمین ملی خویش در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آینده جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای، باید شما را به عنوان یک انسان مسئول به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌ها هستید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه استان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همه امکانات موجود در محیط، فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید. آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه‌حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دلبستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوری کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه ایران عزیز تلاش کنند. در ادامه این تلاش‌ها جهت رسیدن به قله رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

استان کرمانشاه از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

این استان از لحاظ جایگاه انسانی و جایگاه طبیعی و جایگاه جغرافیایی، یکی از استان‌های ممتاز کشور عزیز و پهناور ماست. در آغاز عرایض، چند جمله‌ای در مناقب کرمانشاه و مردم عزیز کرمانشاه عرض کنیم.

برخی از خصوصیات مثبت، بین مردم سرتاسر کشور مشترک است؛ ولی بعضی از خصوصیات در برخی از استان‌ها برجسته‌تر و پررنگ‌تر است. مردم کرمانشاه را از دیرباز به جوانمردی و سلحشوری و وفاداری و مهربانی شناختیم؛ مردمی غریب‌نواز، مردمی مهمان‌نواز، و به طور خلاصه، دارای صفات نیک پهلوانی، این جزو خصوصیات است که در کرمانشاه می‌درخشد؛ از دور و نزدیک، همه این را می‌دانند و احساس می‌کنند.

آنچه که این بنده را در مورد کرمانشاه، همیشه وادار به تحسین می‌کرده است، این است که مردم این استان با وجود چندگونگی، از لحاظ قومی، از لحاظ مذهبی، حتی از لحاظ گویشی، در کنار هم، مهربان، با سلم و مدارا و برادروار زندگی می‌کردند و می‌کنند؛ این خصوصیت بسیار مثبتی است که باید بر آن پافشاری کرد، آن را حفظ کرد و افزایش داد. عشایر و مرزداران غیور این استان، در همه نقاط این استان، با همان خصوصیات عشایری و غیرتمندی شناخته می‌شوند.

من در سال ۵۹، اوائل جنگ تحمیلی، سرتاسر این استان را رفتم و از نزدیک دیدم، در گیلان غرب و اسلام‌آباد که مردم شیعه هستند، در پاوه و اورامانات که مردم سنی هستند، در ریجاب و دالاهو که گروهی مردم اهل حق هستند؛ همه جا مردم در حال دفاع، در حال اظهار ارادت به نظام جمهوری اسلامی بودند. من همان روحیه‌ای را که در مناطق گوناگون این استان دیدم، در مرکز استان هم که مجموعه‌ای از نمونه‌های اقوام و عشایر گوناگون در اینجا هستند، مشاهده کردم. این، صفت برجسته‌ای است.

دوران دفاع مقدس، آزمایش بزرگی برای این استان بود. جنگ هشت ساله از این استان شروع شد و در این استان ختم شد. اولین حملات هوایی رژیم بعثی عراق به این استان و به شهرهای این استان – به همین اسلام‌آباد و گیلان غرب و بقیه مناطق مرزی – و اولین تجاوز مرزی به قصر شیرین در این استان بود. هشت سال بعد هم باز جنگ در اینجا خاتمه پیدا کرد. آخرین حرکت دفاعی کشور ما و مردم عزیز ما در قضیه مرصاد، باز در این استان بود. یعنی سراسر این هشت سال، این استان در حال دفاع، در حال ایستادگی و شجاعت بود. قبل از شروع جنگ تحمیلی هم از اول انقلاب همین جور بود. یک ماه بعد از پیروزی انقلاب – یعنی در اسفند سال ۵۷ – جوان‌های کرمانشاهی بودند که رفتند تا از پادگان لشکر سهند دفاع کنند. اولین گروه‌هایی که برای دفاع در مقابل ضد انقلاب بسیج شدند و راه افتادند رفتند، که بعضی از همان‌ها جزو شهدای نام‌آور کرمانشاه‌اند.

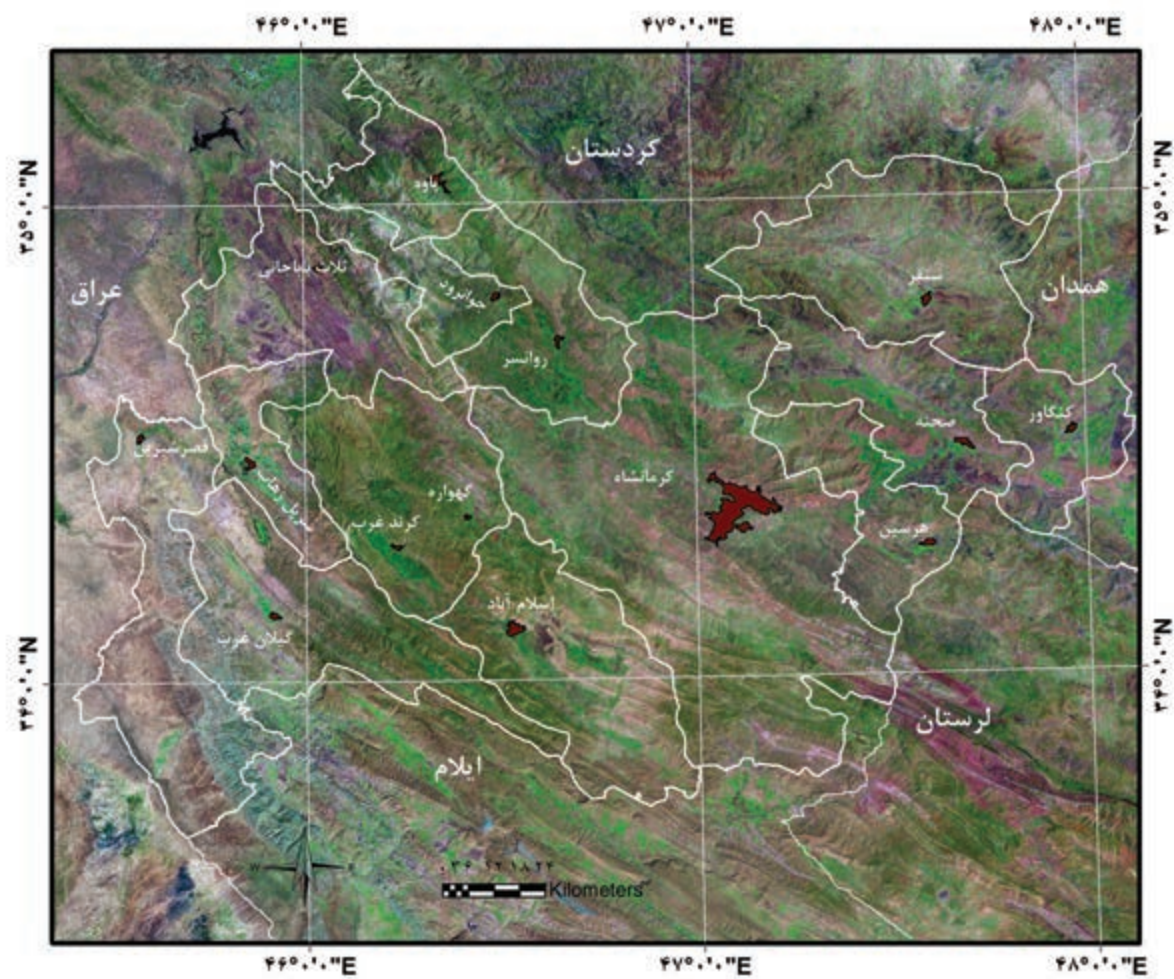
شخصیت‌های برجسته و ممتازی در ادبیات، در انواع هنر، در شعر، در خط، در علوم – علوم فنی و مهندسی، علوم پایه، علوم دینی – در ورزش، در گذشته دور و نزدیک در این استان وجود داشتند؛ امروز هم بحمدالله هستند. خاندان‌های علمی معروفی که سابقه حضور علمی آنها در این شهر و در

این استان بعضاً به بیش از یک قرن و دو قرن می‌رسد، در این استان حضور دارند، یعنی از لحاظ نیروی انسانی، این استان یک چنین استان برجسته‌ای است .

نقش زنان در این استان، یکی از نقش‌های برجسته است. ما در تمام استان‌های کشور- به جز یک استان دیگر غیر از استان کرمانشاه - این همه زن شهیده و زن جانباز که در قضایای دفاع مقدس به شهادت رسیدند یا جانباز شدند، نداریم. در اینجا زنانی که در جبهه شهید شدند و همچنین کسانی که در بمباران‌های دشمن به شهادت رسیدند، فقط یک نمونه دیگر در سرتاسر کشور دارد، این هم یکی از امتیازات است.

وضع طبیعی استان هم متناسب با همین وضعیت انسانی است؛ یک وضع طبیعی ممتازی است. هم از لحاظ اوضاع طبیعی، هم از لحاظ موقعیت جغرافیایی، این استان ممتاز است. این استان استعداد عالی کشاورزی دارد، آب سطحی فراوان و البته متأسفانه مهار نشده دارد؛ که یکی از کارهایی که باید در این استان انجام بگیرد، مهار بیش از پیش آب‌های سطحی است. این استان زمین‌های حاصلخیز، خاک حاصلخیز، اراضی قابل کشت دارد. در این استان، بیش از هشتصد هزار هکتار زمین قابل کشت و زراعت وجود دارد. این استان آب و هوای متنوع دارد، قابلیت‌های صنعتی و معدنی دارد. به خاطر موقعیت جغرافیایی‌ای که دارد، از لحاظ ارتباط با خارج و ارتباط با بخش‌های گوناگون کشور، این استان قابلیت حمل و نقل و بازرگانی دارد، چندین مرکز مهم اقتصادی کشور در فاصله‌های برابر و مقابری با این شهر و این استان قرار دارند. همچنین به خاطر طبیعت زیبا و آثار منحصر به فرد تاریخی‌ای که در این استان هست، قابلیت گردشگری دارد. اینها خصوصیات طبیعی و جغرافیایی و انسانی این استان است.

با توجه به این نقاط مثبت و برجسته، جوان این استان باید سرشار از امید و نشاط و میل به کار باشد. جوان‌های استان توجه کنند و بدانند که در چه موقعیتی، در چه منطقه حساس و دارای امتیازی زندگی می‌کنند.

تصویر ماهواره‌ای استان کرمانشاه

این تصویر توسط سنجنده ETM، ماهواره Landsat از غرب کشور برداشت شده است. سنجنده ETM براساس اختلاف طول موجی که از سطوح مختلف سطح زمین به آن می‌رسد از زمین تصویربرداری می‌کند. تصویربرداری با این سنجنده در ۹ باند صورت می‌گیرد. به همین علت اجزاء به رنگ‌های متفاوت دیده می‌شوند، به طور مثال در این تصویر سطوح آب به رنگ تیره است.

در این تصویر که با ابعاد 185×170 کیلومتر برداشت شده است، به غیر از استان کرمانشاه بخش‌هایی از استان‌های همسایه نیز مشاهده می‌شود. با اندکی توجه به تصویر می‌توانید ناهمواری‌ها و روند شمال غرب — جنوب شرق آن‌ها را تشخیص دهید.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اول

جغرافیای طبیعی استان کرمانشاه

درس ۱ موقعیت جغرافیایی استان کرمانشاه

شکل ۱-۱ نقشه تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

جستجو کنید

- ۱- با توجه به شکل ۱-۱ استان کرمانشاه در کجای ایران واقع شده است؟
- ۲- همسایگان استان کرمانشاه را بر اساس جهت‌های جغرافیایی بیابید؟

جغرافیای طبیعی استان

استان کرمانشاه با مساحت ۲۴۶۴۰ کیلومتر مربع، هفدهمین استان جمهوری اسلامی ایران از نظر وسعت به شمار می‌رود. موقعیت جغرافیایی آن بر روی کره زمین بین عرض جغرافیایی ۳۳ تا ۳۵ درجه شمالی و طول جغرافیایی ۴۵ تا ۴۸ درجه شرقی است. استان کرمانشاه که ۱/۵ درصد مساحت کشور را در بر می‌گیرد، از استان‌های غربی ایران محسوب می‌شود و با کشور عراق مرز مشترک دارد.

بیشتر بدانیم

همسایگی با کشور عراق تأثیر مهمی بر اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حتی طبیعی استان کرمانشاه گذاشته است. روابط خویشاوندی ساکنین غرب استان با ساکنین آن سوی مرز، تأثیر اجتماعی همسایگی با کشور عراق محسوب می‌شود. شما از نظر سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی تأثیر همسایگی با عراق را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ به کمک دبیر خود راجع به این موضوع در کلاس بحث کنید.

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- ☐
- ☐
- ☐
- ☐
- ☐

فعالیت پایانی

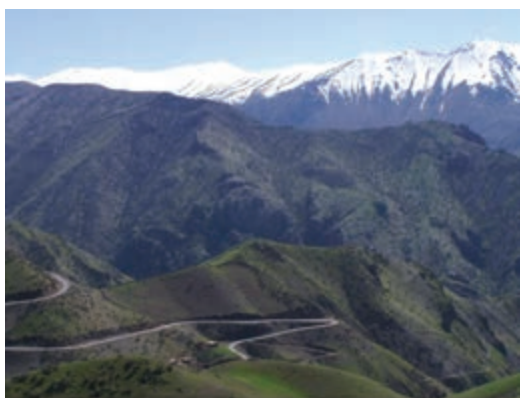

- ۱- آیا استان کرمانشاه غربی‌ترین نقطه کشور ایران است؟
- ۲- به کمک نقشه ۱-۱ استان‌هایی که با عراق مرز مشترک دارند را پیدا کنید.

۱- مختصات جغرافیایی کامل استان کرمانشاه از طول جغرافیایی ۴۵ درجه و ۲۰ دقیقه و ۳۹ ثانیه شرقی تا ۴۸ درجه و ۱ دقیقه و ۵۸ ثانیه شرقی و از عرض جغرافیایی ۳۳ درجه و ۳۷ دقیقه و ۸ ثانیه شمالی تا ۳۵ درجه و ۱۷ دقیقه و ۸ ثانیه شمالی می‌باشد.

درس ۲ ناهمواری های استان

شکل ۳-۱- ارتفاعات دالانی (پاوه)

شکل ۲-۱- دشت هرسین

بحث کنید

- ۱- نام رشته کوه ضلع غربی فلات ایران را به خاطر آورید، مهمترین ویژگی های آن چیست؟
- ۲- با توجه به تصاویر بالا ناهمواری های زاگرس از چه اشکالی تشکیل شده اند؟

در سال های گذشته آموختیم که ناهمواری ها اصولاً به دو شکل کوه و دشت دیده می شوند. استان کرمانشاه مانند اکثر استان های نیمه غربی و جنوب غربی کشور در قلمرو کوه های جوان زاگرس قرار دارد. ناهمواری های زاگرس از تعداد زیادی دشت و کوه تشکیل شده است که به صورت متناوب در مجاورت یکدیگر قرار دارند.

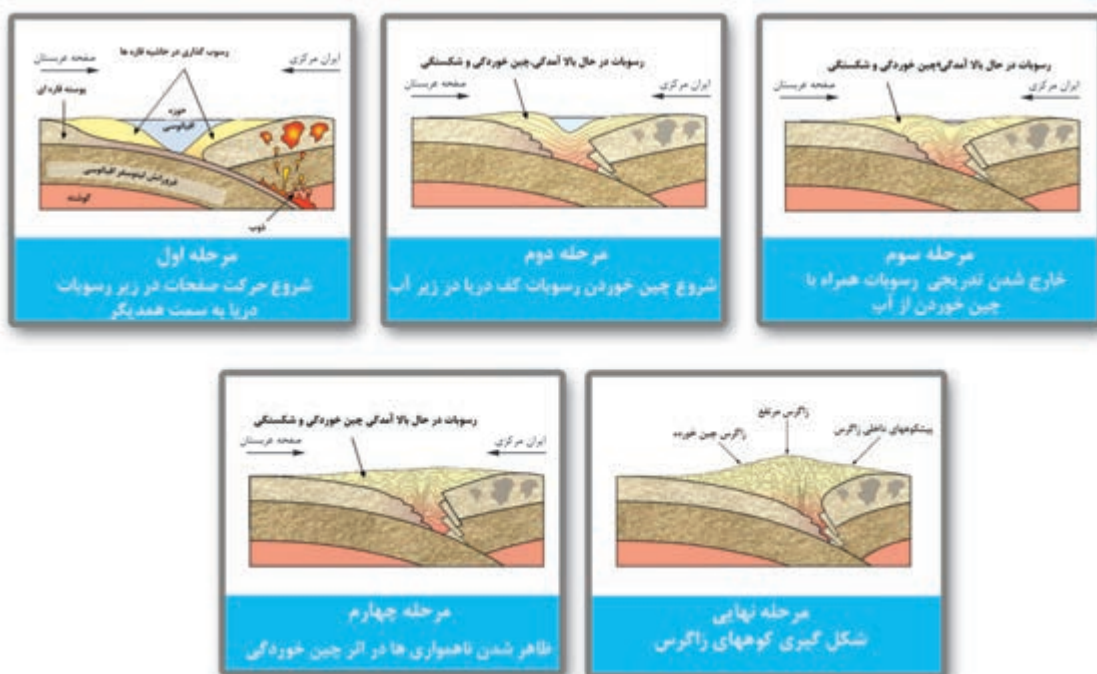
رشته کوه عظیم زاگرس چگونه شکل گرفته است؟

ناهمواری های استان مانند تمامی ناهمواری های زاگرس در طول دوره تشریاری، یعنی حدود ۶۰ میلیون سال به تدریج شکل گرفته است. این ناهمواری ها در اثر چین خوردگی رسوبات دریایی پدید آمده اند. علت چین خوردگی این رسوبات نیز نزدیک شدن دو صفحه زمین ساخت ایران مرکزی و عربستان بوده است. چون این دو صفحه به ترتیب از سمت شمال شرق و جنوب غرب به رسوبات کف دریا فشار آورده اند، در نتیجه ناهمواری های زاگرس امتداد شمال غربی - جنوب شرقی پیدا کرده اند (شکل ۴-۱).

آزمایش کنید

– شما هم می‌توانید با خم کردن یک دسته ورق کاغذ نحوه چین خوردن رسوبات و شکل‌گیری ناهمواری‌های چین خورده نظیر زاگرس را بازسازی کنید. در این آزمایش جهت‌گیری چین‌ها چه ارتباطی با جهت فشار دارد؟

مراحل شکل‌گیری ناهمواری‌های زاگرس را می‌توانید در شکل ۱-۴ مشاهده کنید.

شکل ۱-۴ – مراحل شکل‌گیری ناهمواری‌های زاگرس

بیشتر بدانیم

– محلی که امروزه رشته کوه زاگرس در آن قرار گرفته است، در دوران دوم زمین‌شناسی یک دریا بوده است. زمین‌شناسان از روی شواهدی مانند فسیل‌های موجود در لایه‌های تشکیل‌دهنده این ناهمواری‌ها، پی‌برده‌اند که محل رشته کوه زاگرس قبلاً دریا بوده است.

تقسیمات ناهمواری‌های زاگرس در استان

ناهمواری‌های استان کرمانشاه را می‌توان بر اساس سن و جنس و شکل ظاهری به سه بخش تقسیم کرد که به ترتیب از غرب به شرق عبارتند از :

الف) زاگرس چین خورده : زاگرس چین خورده بخش غرب و جنوب غرب استان را در بر گرفته است. در این بخش، کوه‌ها منطبق بر تاق‌دیس‌ها و دشت‌ها منطبق بر ناودیس‌ها است. زیرا چین‌ها در این بخش از زاگرس جوان بوده و عوامل طبیعی هنوز تغییرات زیادی در ساختمان آن پدید نیاورده‌اند. از مهم‌ترین کوه‌های این قسمت می‌توان به دالاهو، نواکوه، بازی دراز و نثار اشاره کرد. دشت‌های حسن آباد، ماهیدشت، اسلام آباد، کرند، قلعه شاهین و دشت زهاب از مهمترین دشت‌های زاگرس چین خورده محسوب می‌شوند. اسلام آباد، دالاهو، گیلان غرب، سرپل زهاب و قصر شیرین از جمله شهرستان‌های استان هستند که در این بخش از زاگرس قرار گرفته‌اند.

بیشتر بدانیم

۱- دشت‌های واقع در زاگرس چین خورده بر اثر انباشته شدن رسوبات در داخل چاله‌های ناودیسی شکل گرفته‌اند.

۲- ناهمواری‌های زاگرس چین خورده از رسوبات آهکی، آهک ماسه‌ای، آهک شیلی، مارن و شیل تشکیل شده‌اند.

ب) زاگرس مرتفع : کوه‌هایی که به‌طور تقریبی بخش میانی استان کرمانشاه را در بر گرفته‌اند و مانند دیواره‌هایی منقطع از پاوه تا هرسین کشیده شده‌اند، زاگرس مرتفع نام دارند. کوه‌های پِراو، شاهو و بیستون و به‌طور کلی بلندترین کوه‌های استان در این بخش از زاگرس قرار گرفته‌اند. نام‌گذاری این بخش از زاگرس، به نام زاگرس مرتفع نیز به همین دلیل است. جنس اصلی این کوه‌ها از آهک توده‌ای است. بخش زاگرس مرتفع در اثر فشارهای متناوب به شدت شکسته شده است، به همین دلیل نام دیگر زاگرس مرتفع، زاگرس شکسته است. در این بخش از زاگرس، دشت‌ها به فراوانی زاگرس چین خورده نیست. دشت کَنشت، دشت نُوزی و ران و دشت روانسر از مهمترین دشت‌های این بخش از زاگرس می‌باشند. کرمانشاه، بیستون، هرسین، پاوه و روانسر از شهرهایی هستند که زاگرس مرتفع واقع شده‌اند.

ج) پیش‌کوه‌های داخلی زاگرس : ناهمواری‌های بخش شمال شرق استان کرمانشاه جزء پیش‌کوه‌های داخلی زاگرس محسوب می‌شوند. ساختمان پیش‌کوه‌های داخلی زاگرس بیشتر از سنگ‌های دگرگون شده، مانند شیست و مرمریت ساخته شده است. دلیل دگرگون شدن سنگ‌ها در این بخش، فشار و حرارت زیاد ناشی از برخورد صفحه ایران مرکزی با صفحه عربستان در دوران‌های مختلف زمین‌شناسی بوده است. شهرهای کنگاور، سنقر و صحنه در این بخش قرار گرفته‌اند. کوه‌های دالاخانی، مادیان کوه، امروله و دشت‌های کنگاور، سنقر و دینور به‌ترتیب از مهمترین کوه‌ها و دشت‌های این قسمت از زاگرس به شمار می‌روند.

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۵-۱- نمایی از کوهستان شمالی استان کرمانشاه

شکل ۷-۱- نمایی از کوهستان شاهو

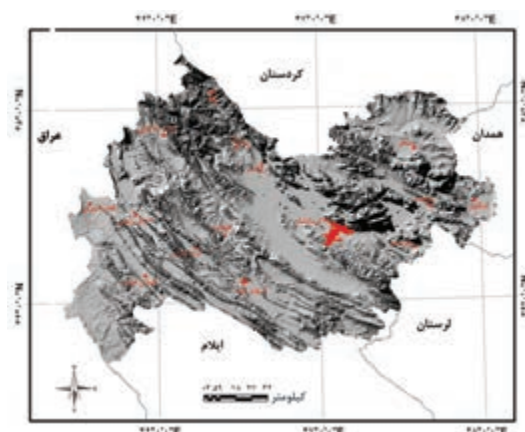
شکل ۶-۱- نمایی از دیواره کوه بیستون

شکل ۹-۱- نمایی از دشت کرند و دشت بیونج

شکل ۸-۱- نمایی از دشت ماهیدشت

شکل ۱۰-۱- نقشه سه بعدی ناهمواری های استان کرمانشاه

اثرات ناهمواری‌ها بر سیمای طبیعی و انسانی استان

الف) تأثیر ناهمواری‌ها بر آب و هوا : همان‌طور که می‌دانید همراه با افزایش ارتفاع، دما نیز کاهش می‌یابد و میزان بارش و نوع بارش تغییر می‌کند. بر این اساس مناطق مرتفع استان، دمای کمتر و بارش نسبتاً بیشتری دارند. با استفاده از شکل ۱-۱۰ آیا می‌توانید بگویید کدام شهرها دمای کمتر و بارش بیشتری دارند؟

ب) تأثیر ناهمواری‌ها بر منابع آب : کوه‌ها با تأثیر بر افزایش بارش و کاهش دما، سبب تغییر شکل بارش به صورت برف نیز می‌شود. بر اثر ذوب ذخیره برف در ارتفاعات، رودخانه‌ها و چشمه‌های زیادی در استان کرمانشاه پدید آمده با شروع فصل بهار یرف‌ها ذوب شده و رودها و چشمه‌ها پرآب می‌شوند. رودخانه‌های مرگ و دینور و سراب روانسر و تاق بستان، از جمله منابع آبی است که از ذخایر برف کوه‌ها تغذیه می‌کنند.

دلیل بیاورید

– چرا بیشتر سراب‌های استان در پای کوه‌های زاگرس مرتفع شکل گرفته‌اند؟

پ) تأثیر ناهمواری‌ها بر خاک و پوشش گیاهی : خاک‌های حاصل خیز دشت‌های استان کرمانشاه هم چون ماهیدشت، دشت زهاب و دشت حسن آباد مرهون خاک‌ها و سنگ‌هایی است که در طی زمان، به وسیله عوامل فرسایش، از دامنه کوه‌ها شسته شده و در داخل این دشت‌ها انباشته شده‌اند. به علاوه کوه‌ها با تأثیر در عناصر اصلی آب و هوا و افزایش دوام رطوبت در خاک، نقش مهمی در رویش پوشش گیاهی به عهده دارند. به همین دلیل مراتع غنی و پوشش جنگلی متراکم استان، در ارتفاعات مشاهده می‌شود.

شکل ۱-۱۱- نمایی از دشت حاصل خیز دیزگران هرسم تا اسلام آباد

جغرافیای طبیعی استان

ت) تأثیر ناهمواری های استان بر سکونتگاه های انسانی: ناهمواری ها نقش مهمی در نحوه پراکندگی سکونتگاه های انسانی دارد. به همین سبب شکل و چگونگی استقرار سکونتگاه های شهری و روستایی استان در سه واحد زاگرس چین خورده، زاگرس مرتفع و پیش کوه های داخلی زاگرس متفاوت است.

زاگرس مرتفع: در زاگرس مرتفع تقریباً هیچ سکونتگاه روستایی را نمی توان دید که در سطح دامنه ها شکل گرفته باشد. زیرا سنگ های آهکی در این واحد کوهستانی به سبب شکستگی های فراوان، آب را به داخل زمین نفوذ می دهد و در نتیجه، سطح این کوه ها عموماً خشک است. همچنین دامنه ها در این جا پرشیب و فاقد خاک می باشد. در این واحد کوهستانی شرایط ایجاد سکونتگاه های انسانی تنها در بخش پایکوهی فراهم شده است (شکل ۱۲-۱).

بیشتر بدانیم

دامداران در ارتفاعات زاگرس مرتفع مانند شاهو و پَراو، آب مورد نیاز خود و دام هایشان را از ذخیره برف تأمین می کنند. برای این که برف دوام بیشتری داشته باشد، قبل از شروع فصل گرم سطح آن را با کاه یا علوفه می پوشانند تا از تأثیر مستقیم تابش خورشید در امان بماند.

زاگرس چین خورده: زاگرس چین خورده دارای دشت های وسیعی است که در بین رشته کوه ها گسترده شده اند. این دشت ها خاک حاصل خیزی دارد و در نتیجه شرایط خوبی برای کشاورزی فراهم کرده اند. وابستگی ساکنین این واحد کوهستانی به کشاورزی و دامداری موجب شده است تا تعداد کمی سکونتگاه شهری و روستایی در سطح دامنه دیده شود (شکل ۱۲-۱).

پیش کوه های داخلی زاگرس: در پیش کوه های داخلی زاگرس، به علت سست بودن سنگ ها و فرسودگی آن ها، دامنه های ملایم و کم شیب، فراوان است. در این بخش اکثر دره ها آب دارند. این ویژگی امکان شکل گیری حیات انسانی به شکل روستاها را در سطح دامنه ها فراهم کرده است. به همین سبب روستاهای زیادی در سطح دامنه ها استقرار یافته است و نیز بخش زیادی از شهر سنقر نیز در سطح اراضی کم شیب دامنه گسترده شده است (شکل ۱۲-۱).

شکل ۱۲-۱- نمایی از استقرار سکونتگاه ها در کوه های زاگرس

بیشتر بدانیم

مهم ترین دشت ها و بلندترین قله های استان کرمانشاه

جدول ۱-۱- فهرستی از کوه های استان کرمانشاه

نام کوه	ارتفاع به متر	موقعیت جغرافیایی	نام کوه	ارتفاع به متر	موقعیت جغرافیایی
کوه نوا	۳۲۸۸	دالاهو	امروله	۳۱۵۰	شمال صحنه
پَراو	۳۳۵۷	شمال کرمانشاه	نخودچال	۳۰۹۷	شمال غرب کنگاور
بیستون	۲۸۵۰	بیستون	پنجه علی	۲۸۸۳	سنقر
سفیدکوه	۲۸۰۰	جنوب کرمانشاه	دالاهو	۲۸۵۰	شهرستان دالاهو
شاهو	۳۳۷۰	شمال پاوه	شاه نشین	۲۵۷۶	سرپل زهاب
آتشکده (آتشگاه)	۲۴۶۲	روستای شمشیر	شاهان	۲۵۴۶	اسلام آباد
بَمو	۱۸۴۲	ثلاث باباجانی	قلعه قاضی	۲۳۶۷	سنجایی
دالاخانی	۳۲۰۰	جنوب شرق سنقر	دانه خشک	۱۳۴۰	سرپل زهاب
چرمیان کوه	۱۰۳۰	جنوب گیلان غرب	بازی دراز	۱۱۵۲	جنوب سرپل زهاب
هَجر	۲۵۵۳	شرق صحنه	بویر	۳۲۳۰	شمال سنقر

جدول ۱-۲- فهرستی از دشت های استان کرمانشاه

نام دشت	ارتفاع به متر	شهرستان
ماهیدشت	۱۴۰۰	کرمانشاه
کرمانشاه	۱۳۵۰	کرمانشاه
بیستون (چمچمال)	۱۴۰۰	هرسین
اسلام آباد	۱۳۰۰	اسلام آباد
کنگاور	۱۵۰۰	کنگاور
سنقر و کلیایی	۱۷۵۰	سنقر
حسن آباد	۱۴۵۰	اسلام آباد
دینور	۱۳۵۰	صحنه
کرنده	۱۵۰۰	دالاهو
سومار	۳۰۰	قصر شیرین
زهاب	۵۵۰	سرپل زهاب

جغرافیای طبیعی استان

جدول ۱-۳- میانگین ارتفاع مرکز شهرستان‌های استان کرمانشاه

نام شهر	طول جغرافیایی	عرض جغرافیایی	ارتفاع از سطح دریا
اسلام آباد غرب	۴۶°۳۲'	۳۴°۰۷'	۱۲۱۹
پاوه	۴۶°۲۲'	۳۵°۰۳'	۱۷۰۰
ثلاث باباجانی	۴۶°۴۴'	۳۴°۲۲'	۱۳۴۴
جوانرود	۴۶°۲۸'	۳۴°۴۸'	۱۵۰۰
سرپل زهاب	۴۵°۵۱'	۳۴°۲۸'	۵۵۰
سنقر	۴۷°۳۶'	۳۴°۴۷'	۱۷۰۰
صحنه	۴۷°۳۹'	۳۴°۲۹'	۱۳۵۲
قصر شیرین	۴۵°۳۵'	۳۴°۳۱'	۳۰۰
کرمانشاه	۴۷°۰۵'	۳۴°۱۹'	۱۳۲۲
کنگاور	۴۷°۵۷'	۳۴°۳۰'	۱۵۰۰
گیلان غرب	۴۵°۵۸'	۳۴°۰۹'	۸۱۰
هرسین	۴۷°۳۵'	۳۴°۱۶'	۱۵۷۰

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- □
- □
- □
- □
- □

فعالیت پایانی ✓

با توجه به آموخته‌های خود از این درس و با مراجعه به نقشه ناهمواری‌ها، آیا می‌توانید بگویید شهر یا روستای محل سکونت شما در کدام بخش از زاگرس واقع شده است؟ این موقعیت جغرافیایی، چه امتیازات و تنگنایی برای سکونتگاه شما پدید آورده است. در ارتباط با این موضوع در کلاس بحث کنید.

درس ۳ آب و هوای استان

شکل ۱۴-۱- نمایی از پوشش گیاهی در قصر شیرین

شکل ۱۳-۱- نمایی از کوه‌های پاه

بحث کنید

هوا و آب و هوا چه تفاوتی باهم دارد؟
با توجه به نتیجه به دست آمده از پرسش بالا، هوای محل زندگی شما امروز چگونه است؟ درباره نوع آب و هوای محل زندگی خود چه می‌دانید؟

استان کرمانشاه به سبب موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن در میان رشته کوه‌های زاگرس، از آب و هوای متنوعی برخوردار است؛ تاجایی که آن را استان چهار فصل می‌نامند. به‌طور مثال زمانی که مردم شهرهای سومار، قصر شیرین و سرپل زهاب در گرمای طاقت فرسای تابستان به سر می‌برند، ساکنین مناطق سنقر و کنگاور در همین زمان از هوای مطبوعی بهره‌مند می‌باشند یا این که در فصل زمستان، هنگامی که منطقه اورامانات پوشیده از برف است، ساکنین قصر شیرین از هوای ملایم و معتدل زمستانی برخوردارند. به‌طور کلی استان کرمانشاه را بر اساس دما، بارش و ناهمواری می‌توان به سه منطقه آب و هوایی تقسیم کرد.

مناطق آب و هوایی در استان

الف) منطقه سردسیر: این نوع آب و هوا در مناطق مرتفع استان مشاهده می‌شود. اگر نقشه ناهمواری استان را به خاطر

جغرافیای طبیعی استان

آورد، متوجه خواهید شد که بخش‌هایی از شهرستان‌های کنگاور، سنقر، پاهو، جوانرود و همچنین بخش‌هایی از ثلاث باباجانی از این نوع آب و هوا برخوردارند.

تابستان‌های ملایم تا گرم و زمستان‌های سرد تا خیلی سرد، از مهم‌ترین ویژگی‌های این نوع آب و هوا می‌باشد. میانگین دمای تابستان و زمستان این منطقه به ترتیب ۲۶/۶ و ۳/۴ درجه سانتی گراد است. و میانگین بارش ۵۳۸ میلی متر که بیشتر آن به صورت برف است. (ب) **منطقه گرمسیر**: اراضی پست واقع در غرب استان، شامل قصرشیرین، سومار، سرپل زهاب و گیلان غرب از مناطق گرمسیری استان به شمار می‌رود. ارتفاع کم و استقرار در مجاورت بیابان‌های خشک عراق از عوامل مؤثر در گرم بودن این منطقه است. از ویژگی‌های این آب و هوا، تابستان‌های بسیار گرم و زمستان‌های ملایم می‌باشد. میانگین دمای تابستان و زمستان این منطقه آب و هوایی به ترتیب ۳۲/۵ و ۱۱ درجه سانتی گراد است. این منطقه به طور میانگین ۳۸۵ میلی متر بارش دارد. و برف به ندرت در این منطقه آب و هوایی مشاهده می‌شود.

(پ) **منطقه معتدل**: مناطقی که در حد فاصل دو منطقه گرمسیری غرب و سردسیری شرق و شمال استان قرار دارند، دارای زمستان‌های ملایم تا سرد و تابستان‌های گرم هستند. میانگین دمای تابستان و زمستان این منطقه به ترتیب ۲۶/۱ و ۴/۱ درجه سانتی گراد و میانگین بارش ۴۴۱ میلی متر است. بخش اعظم شهرستان‌های کرمانشاه، اسلام آباد، روانسر، صحنه، هرسین و بخشی از دالاهو در این منطقه آب و هوایی قرار گرفته اند.

عوامل مؤثر بر آب و هوای استان کرمانشاه

با توجه به آموخته‌های خود کدام عوامل در تنوع آب و هوای استان کرمانشاه تأثیرگذار است؟

معمولاً بر آب و هوای هر منطقه دو دسته عوامل محلی و بیرونی تأثیر می‌گذارد. بر این اساس باید گفت ارتفاع، جهت‌گیری ناهمواری‌ها، عرض جغرافیایی و فاصله از دریا از جمله عوامل محلی و ورود توده‌های هوا از جهات مختلف از عوامل بیرونی (جهانی) مؤثر بر آب و هوای استان کرمانشاه محسوب می‌شود.

فعالیت گروهی

به صورت گروهی تحقیق کنید که از بین عوامل محلی و بیرونی کدامیک تأثیر بیشتری بر آب و هوای استان کرمانشاه دارد. نتیجه را در کلاس ارائه کنید.

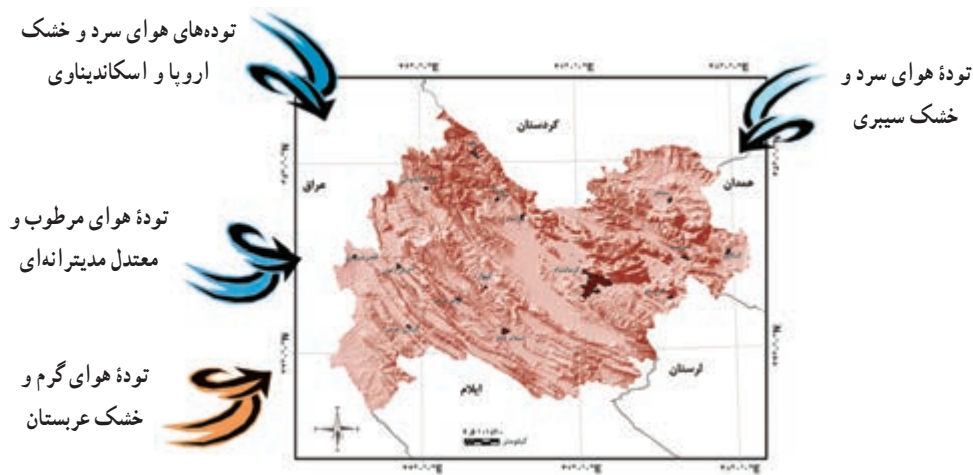
۱- **اختلاف در زاویه تابش آفتاب (عرض جغرافیایی)**: عرض جغرافیایی هر منطقه تعیین‌کننده میزان زاویه تابش و مدت تابش خورشید در آن منطقه است. استان کرمانشاه به‌طور تقریبی بین عرض جغرافیایی ۳۳ تا ۳۵ درجه گسترده شده است.

هرچند اختلاف عرض جغرافیایی جنوبی‌ترین و شمالی‌ترین نقطه استان زیاد نیست، اما همین اختلاف کم بیانگر این واقعیت است که عرض‌های جنوبی تر استان، تابش عمودی‌تری را نسبت به عرض شمالی دریافت می‌کنند.

۲- ارتفاع و جهت ناهمواری‌ها : ارتفاعات زاگرس در سراسر استان به صورت رشته‌های موازی و با امتداد شمال غرب به جنوب شرق کشیده شده است. این ارتفاعات با کاهش دما، افزایش بارش و کاهش ضخامت جو تأثیر به سزایی در آب و هوای استان دارد. همچنین رشته کوه زاگرس، مانند سدی مقابل توده‌های هوای غربی را گرفته و سبب بارش بیشتر در سطح استان کرمانشاه می‌شود. و جهت جغرافیایی دامنه‌ها در مقابل توده‌های هوا به گونه‌ای است که دامنه‌های غربی بارش بیشتری را دریافت می‌کند.

۳- ورود توده‌های هوا به استان : توده‌های هوای مختلف تأثیرات متفاوتی در طی سال در استان دارند. با ورود آن‌ها دما و بارش تغییر می‌کند. شکل ۱۵-۱ مهمترین توده‌های هوا و جهت ورود آن‌ها به استان نشان داده است.

شکل ۱۵-۱ نقشه ورود توده‌های هوا به استان کرمانشاه

تکمیل کنید

به کمک نقشه شکل ۱۵-۱ جدول زیر را تکمیل کنید.

جدول ۴-۱- توده‌های هوای تأثیرگذار در آب و هوای استان کرمانشاه

نام توده هوا	منشأ	جهت ورود	تأثیرات بر استان	زمان ورود
توده هوای مدیترانه‌ای	دریای مدیترانه - اقیانوس اطلس	بارش	فصل سرد
توده هوای گرم و خشک عربستان	جنوب غرب	افزایش درجه حرارت، افزایش گرد و غبار
توده هوای سرد سибیری	منطقه سرد سибیری	فصل سرد
توده‌های هوای سرد عرض‌های شمالی	شمال اروپا - اراضی مجاور قطب شمال	فصل سرد سال

بحث کنید

– مناطق پرباران استان منطبق بر کوه‌های بلند استان است. اما میزان بارش در برخی از بخش‌های غربی مانند سرپل‌زهاب که ارتفاع کمی دارد، در مقایسه با مناطق مرتفع استان تفاوت کمی دارد. علت را چه می‌دانید؟ تبادل نظر کنید.

تأثیر آب و هوا بر سیمای طبیعی و انسانی استان

تفاوت در ویژگی‌های دو عنصر اصلی آب و هوا یعنی دما و بارش، موجب شکل‌گیری نواحی و چشم‌اندازهای جغرافیایی متفاوت در سطح استان شده است. به‌طوری که در این استان از مناطق گرمسیری تا سردسیری و سکونتگاه‌های انسانی و نوع فعالیت‌های اقتصادی آن‌ها و همین‌طور پراکنش گیاهان و زندگی جانوران در سطح استان مؤثر بوده است. به‌طور کلی نحوه تأثیر آب و هوا به شرح زیر می‌باشد:

الف) تأثیر آب و هوا بر پوشش گیاهی و زندگی جانوری: در نواحی غربی استان به علت حاکمیت گرما و بارش نسبتاً کمتر، تراکم پوشش گیاهی کم است. از مهمترین گونه‌های گیاهی این منطقه می‌توان به نخل و اکالیپتوس اشاره کرد. درحالی که در نواحی معتدل و پرباران‌تر استان مانند پاوه، جنگل‌های متراکم و متنوع جایگزین شده است. بدین ترتیب می‌توان گفت اختلاف ارتفاع و در نتیجه تنوع آب و هوا، زیست‌بوم‌های متفاوت گرمسیری و سردسیری را در استان به وجود آورده است. به‌طور مثال گونه‌های جانوری در مناطق سردسیر و ارتفاعات، با گونه‌های مناطق گرمسیری متفاوت است.

بحث کنید

– برخی از گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری مناطق گرمسیری و سردسیری استان را نام برده و در مورد شرایط زندگی آن‌ها در کلاس بحث کنید.

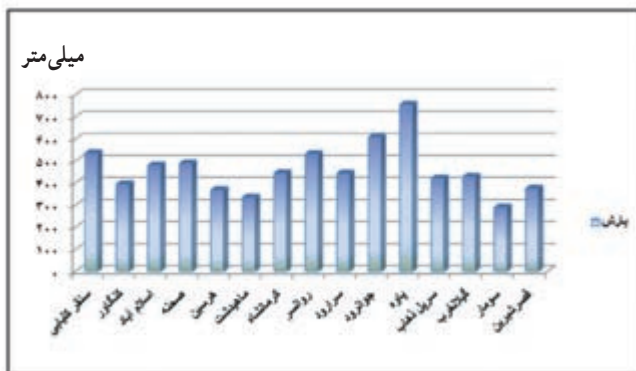
ب) تأثیر آب و هوا بر منابع آب: بارش‌های نسبتاً خوب در زمستان سبب افزایش منابع آبی استان شده است. فراوانی آب‌های زیرزمینی در استان و پرآبی رودخانه‌هایی مانند سیروان، الوند و قره‌سو، مرهون بارش در فصول سرد سال است.

ج) تأثیر آب و هوا بر فعالیت‌های انسانی و سکونتگاه‌ها: کشاورزی، باغداری، مزارع پرورش ماهی و بسیاری دیگر از فعالیت‌های انسانی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، به میزان بارش و شرایط آب و هوای استان وابسته است. در استان کرمانشاه آب ناشی از باران و ذوب برف باعث شکل‌گیری هسته اولیه بسیاری از سکونتگاه‌های روستایی و شهری است. آیا می‌توانید تعدادی از شهرها و روستاهای استان را که در کنار منابع آبی به وجود آمده‌اند نام ببرید؟

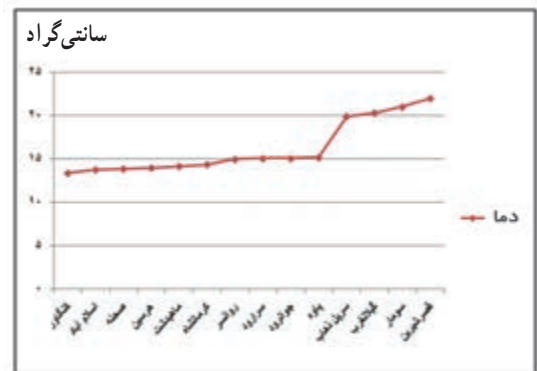

مقایسه کنید

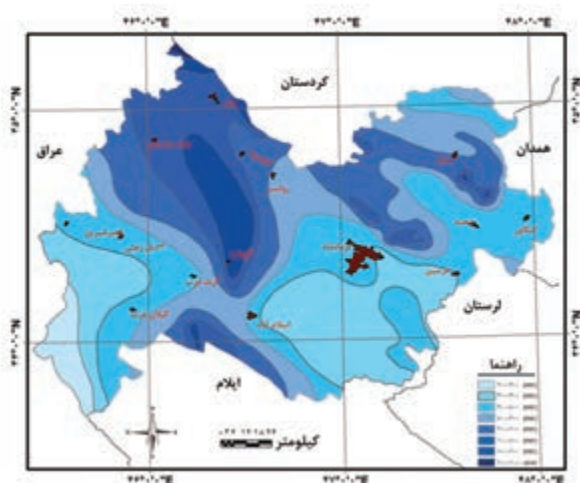
- ۱- به کمک شکل‌های ۱-۱۸ و ۱-۱۹، میزان «بارش» و «درجه حرارت» محل زندگی خود را استخراج کنید و دلایل رخداد این درجه حرارت و میزان بارش را با توجه به مطالبی که آموخته‌اید توضیح دهید.
- ۲- با کمک جدول ۱-۳ یک شهر را با ارتفاع زیاد و یک شهر با ارتفاع کم انتخاب کنید و دما و بارش آن‌ها را از نمودارهای شکل‌های ۱-۱۶ و ۱-۱۷ استخراج کنید؟ چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟
- ۳- با توجه به نمودار شکل‌های ۱-۱۶ و ۱-۱۷ کدام یک از ایستگاه‌ها بالاترین و پایین‌ترین میزان دما و بارش را در سطح استان دارد؟ علت را چه می‌دانید؟

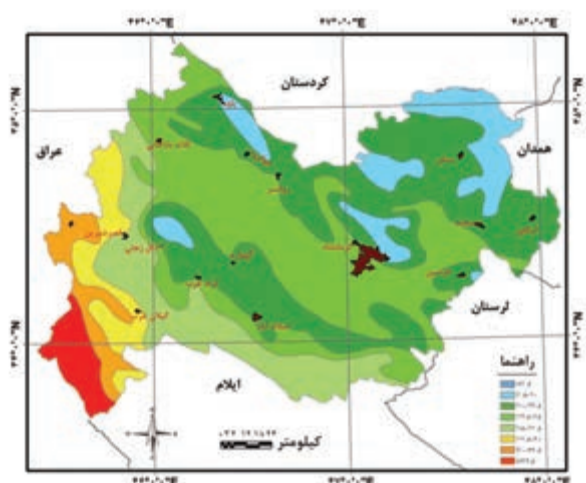
شکل ۱-۱۷- میانگین سالانه بارش در ایستگاه‌های هواشناسی استان کرمانشاه

شکل ۱-۱۶- میانگین سالانه دما در ایستگاه‌های هواشناسی استان کرمانشاه

شکل ۱-۱۹- نقشه هم بارش استان کرمانشاه

شکل ۱-۱۸- نقشه هم دما استان کرمانشاه

بادهای محلی

بادهای محلی در اثر تغییرات شبانه‌روزی دما و فشار هوا پدید می‌آید. با توجه به وضعیت ناهمواری‌های استان و قرارگیری ارتفاعات بلند در مجاورت دشت‌های پست، طبیعی است که تغییرات فشار در طی شبانه‌روز مشاهده شود. از این رو در طول سال شاهد وزش بادهای محلی در سطح استان هستیم. بیشترین بادهای محلی در فصول زمستان و بهار اتفاق می‌افتد. مهمترین بادهای محلی استان کرمانشاه عبارتند از :

باد شمال : این باد در فصل تابستان از جهت شمال به طرف جنوب استان می‌وزد. این باد معمولاً نقش مهمی در تعدیل گرمای فصل تابستان دارد. از نظر کشاورزان، این باد در کشاورزی اثرات مثبت برجای می‌گذارد.

باد سیاه (سیه وا) : معمولاً در فصل پاییز می‌وزد و چون باعث سرما‌ی ناگهانی و در نتیجه خسارت به کشاورزی می‌شود، آن را باد سیاه می‌نامند.

باد سموم (باد سام) : این باد در فصل تابستان می‌وزد چون از طرف نواحی گرمسیر و در غرب استان به طرف شرق می‌وزد، باعث بالا رفتن دمای سایر مناطق استان می‌شود.

باد زلان (چیه وا) : باد زلان در فصول زمستان و بهار می‌وزد. این باد، از نوع بادهای خشک است و در نتیجه رطوبت را به طور قابل ملاحظه‌ای کاهش می‌دهد. باد زلان اثرات نامطلوبی روی کشاورزی منطقه می‌گذارد و یکی از عوامل محدودکننده و خسارت‌زا در این بخش است.

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- ☐
- ☐
- ☐
- ☐

فعالیت پایانی

- ۱- با کمک اخبار هواشناسی استان، به مدت چند هفته، میزان تغییرات درجه حرارت شهرستان محل زندگی خود را یادداشت کنید؟
- ۲- دلیل این تغییرات را ورود کدام توده‌های هوا می‌دانید؟
- ۳- تأثیر این تغییرات را بر سطح استان خود چگونه می‌بینید؟

درس ۴ منابع طبیعی استان

شکل ۲۱- رودخانه ریجاب در تنگ شالان

شکل ۲۰- سراب روانسر

منابع طبیعی شامل کدام یک از مواهب طبیعی می‌شود؟ برخی از آنها را نام ببرید.

منابع آب

آب مهمترین عنصر حیات و هسته اصلی شکل‌گیری سکونتگاه‌های انسانی است. استان کرمانشاه با توجه به موقعیت جغرافیایی و وضعیت ناهمواری‌های خود از بارش‌های نسبتاً خوبی برخوردار است. این امر سبب شده است که استان ما با وجود این که تنها ۱/۵ درصد مساحت کشور را دارد اما سه درصد از کل بارش کشور را دریافت می‌کند.

مقایسه کنید

– داده‌های جدول زیر را تکمیل کنید و در ادامه وضعیت بارندگی استان را با میانگین بارش در ایران و جهان مقایسه کنید و در مورد دلایل آن بحث کنید.

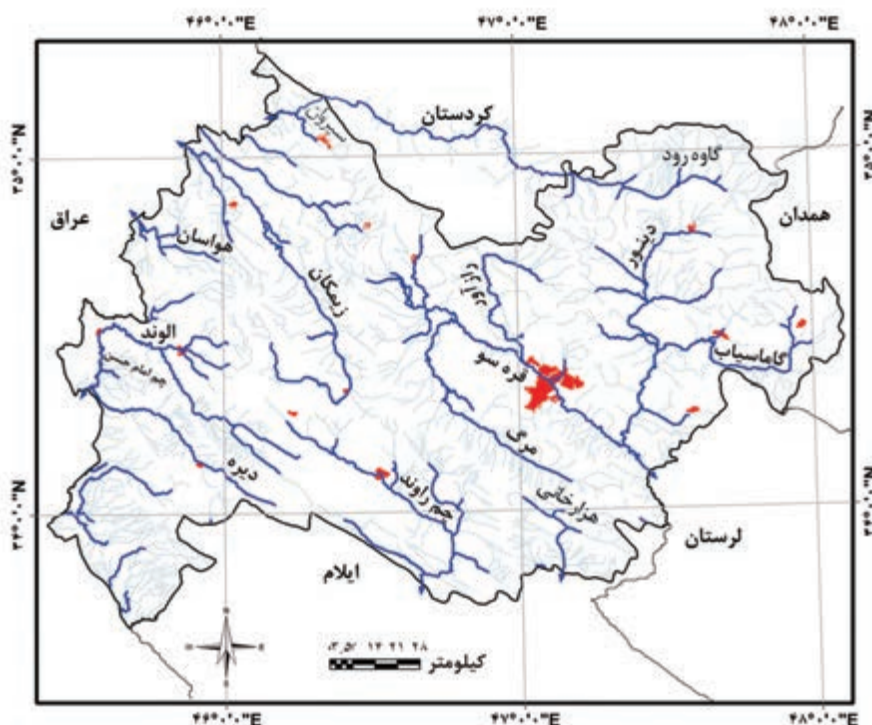
میانگین بارش جهان	میانگین بارش ایران	میانگین بارش استان کرمانشاه
.....	۴۸۷ میلی‌متر

تقسیمات منابع آب

الف) آب‌های سطحی: رودخانه‌ها مهمترین منابع آب سطحی در استان کرمانشاه محسوب می‌شوند. آب همه آن‌ها تقریباً از ذخیره برف ارتفاعات بلند استان تأمین می‌شود. اکنون می‌توانید بگویید چرا نام یکی از بلندترین قله‌های استان در زبان کردی پِراو می‌باشد. از مهمترین رودخانه‌های استان کرمانشاه می‌توان به سیروان، گاماسیاب، الوند اشاره کرد (جدول ۱-۵).

ب) آب‌های زیرزمینی: استان کرمانشاه را سرزمین آب و سنگ می‌نامند. دلیلش را چه می‌دانید؟ علاوه بر وضعیت ناهمواری و بارش‌های نسبتاً فراوان، عامل دیگری چون جنس زمین سبب شده است که سفره آب‌های زیرزمینی پر آب باشد؛ به گونه‌ای که به علت داشتن بیشترین تعداد چشمه‌ها، به سرزمین آب و سنگ مشهور شده است. چشمه‌های فراوان با آبدهی مناسب، سبب شده است تا تعدادی از رودخانه‌های استان، از سراب‌ها سرچشمه بگیرد.

در سطح استان کرمانشاه کدام رودخانه‌ها از سراب‌ها سرچشمه می‌گیرد؟
آیا میزان آبدهی رودخانه‌هایی که از سراب‌ها سرچشمه می‌گیرد در طی سال تغییر می‌کند؟ دلیل آن چیست؟

شکل ۱-۲۲- نقشه پراکندگی رودخانه‌های دائمی و فصلی استان کرمانشاه

بیشتر بدانیم

«کارست» به اشکالی گفته می‌شود که در اثر انحلال در سنگ‌های قابل حل مانند سنگ آهک، سنگ نمک و سنگ گچ پدید می‌آید. انحلال سنگ آهک در زاگرس باعث به وجود آمدن اشکال متنوع کارستی در استان کرمانشاه شده است که دو نمونه از آن را در شکل‌های زیر می‌بینید.

غارها (پراو، قوری قلعه و...) چشمه‌های بزرگ یا وکلوزین (سراب نیلوفر، تاق‌بستان و...). دره‌های عمیق یا کانیون (دره سیروان و دره اژدها در ریجاب) و چاله‌های بزرگ از اشکال کارستی استان محسوب می‌شوند. سرزمین‌های کارستی در استان کرمانشاه یکی از منابع مهم تأمین آب استان به شمار می‌آید.

شکل ۲۳-۱- غار پراو

شکل ۲۴-۱- دره اژدها

جغرافیای طبیعی استان

جدول ۵-۱- رودخانه‌های مهم استان کرمانشاه

نام رودخانه	سرچشمه یا شاخه‌های آن	ادامه مسیر
رود قره سو	سرآب روانسر (روانسر)	قره سو + راز آور + مرگ ← گاماسیاب
رود گاماسیاب	سرآب سنگ سوراخ (نهادند)، آب ملایر، رودسرآبی تویسرکان، دینور، شاخه هرسین	سیمره ← کرخه ← خلیج فارس
دینورآب	آب زحمانی، سنقرچای، آب برناج، نوژی وران	← گاماسیاب
مرگ	سرآب فیروزآباد (جنوب غرب ماهیدشت) کوه سفید در کرمانشاه	← قره سو
رازآور	کوه‌های کندوله و کامیاران	← قره سو
جامیشان	کوه‌های سنقر	← رودخانه دینور
سیروان	گاوه رود، رزاب و میوان در کردستان	ژاوه رود + قشلاق رود + لیل + لوشه + زیمکان + دشت حر + پاوه رود ← عراق
الوند (حلوان)	چشمه‌های سیاوانه و چشمه اسکندر در دالاهو	← ریجاب + پاتاق + گیلان غرب ← الوند ← عراق
راوند	کرد، سرآب شرف‌آباد	← سیمره
گاوه رود	غرب همدان	← سیروان
سیمره	هلیلان (جزمان رود)، راوند، کرد	← کرخه

بررسی کنید

- نام رودخانه‌ها و چشمه‌های شهرستان محل سکونت خود را بنویسید.
- به کمک جدول ۶-۱ منابع تأمین کننده آب شهر یا روستای خود را مشخص کنید.
- به نقشه رودخانه‌ها توجه کرده و آن را با نقشه کوه‌ها و ناهمواری‌های استان تطبیق دهید آیا رابطه‌ای بین آن‌ها مشاهده می‌کنید؟ توضیح دهید.

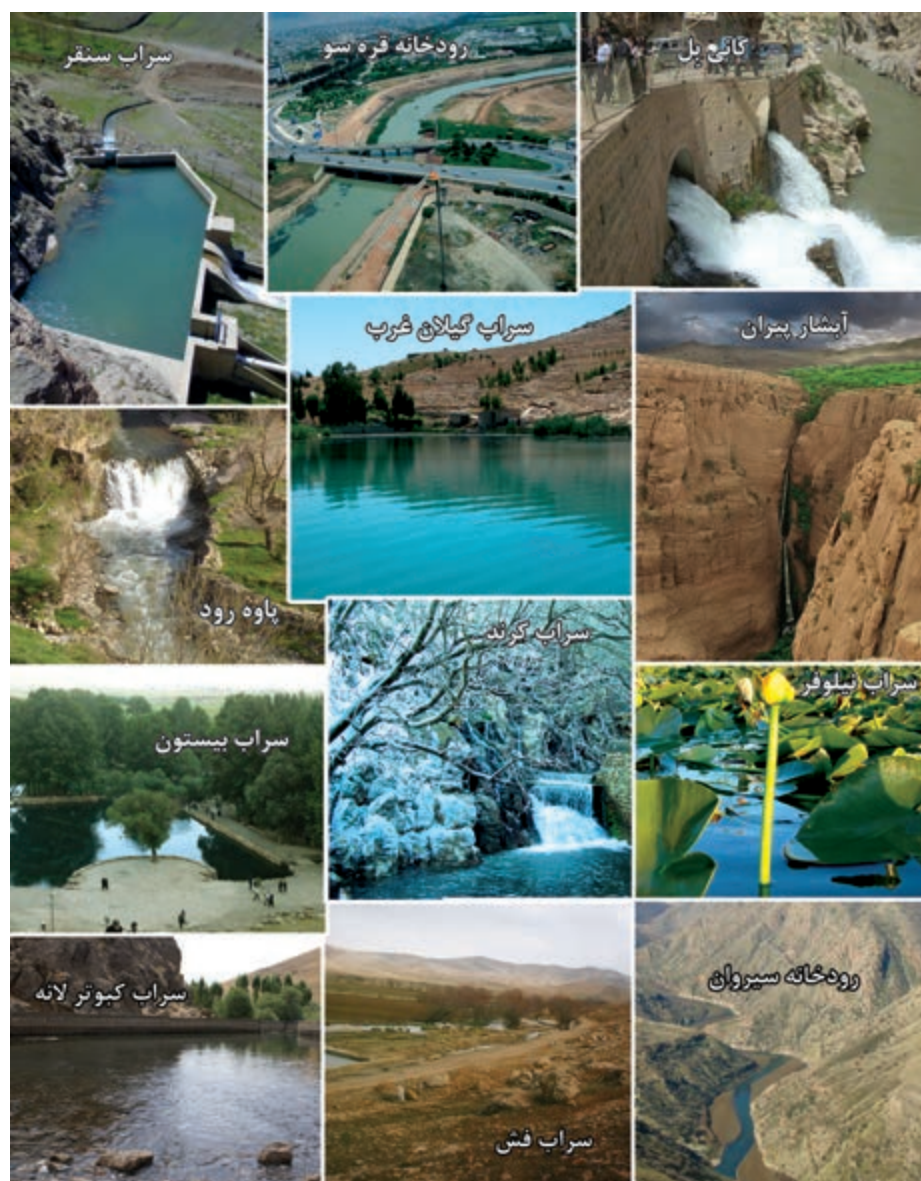
بیشتر بدانیم

جدول ۶-۱- منابع آب آشامیدنی شهرهای استان کرمانشاه

شهر	منبع آب آشامیدنی
کرمانشاه	۱۲۰ حلقه چاه که قطب اصلی آن مناطق ده پهن، میاندربند و زمزم است. همچنین منابع دیگر عبارتند از سراب قنبر، قنات روزان، آب چشمه تاق بستان
اسلام آباد	سراب ارکوازی و دوازده حلقه چاه عمیق در مناطق شهرستانی و ولیعصر
قصر شیرین و سرپل زهاب	سراب گرم سرپل زهاب
گیلان غرب	سراب مورت گیلان غرب
پاوه	سراب هولی پاوه، سراب پایین دست هولی و ۳ چاه در سرکران
نودشه	سرچشمه نودشه
باینگان	چشمه گرماب و سهور
جوانرود	چشمه غار کاوات، قنات هلالیه و دوجاه از روانسر
تازه آباد	چشمه میرهومر
روانسر	۲ چاه بلزین، سراب روانسر
هرسین	سراب هرسین
سنقر	سراب گزنهله و مجموعه چاه‌های سلیمان چاه و سنقر چاه به تعداد ۱۷ چاه
صحنه	سراب دربند صحنه (چهار چشمه) و چاه‌های شهرک امام به تعداد ۵ مورد
کنگاور	۹ چاه در کارخانه - سلیمان آباد - علی آباد - نظرآباد
کرد	سراب کرد و چشمه جاماس خان
سومار و نفت شهر، خسروی	چم کنگیر سومار
گهواره	چشمه توت شامی
کوزران، هلشی، بیستون، ماهیدشت، حمیل، سرمست	چاه‌های عمیق
نوسود	چشمه نوسود

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۲۵-۱- نمایی از سراب‌ها و رودخانه‌های استان کرمانشاه

منابع خاک

استان کرمانشاه از جمله استان‌های کشور است که از نظر منابع خاک وضعیت نسبتاً مطلوبی دارد. بر اساس ویژگی‌های ظاهری، خاک‌های استان به طور کلی به صورت زیر طبقه‌بندی شده است:

- ۱- خاک‌های جوان واریزه‌ای: این نوع خاک در اراضی دامنه‌ای کوه‌هایی که دارای شیب نسبتاً تند است، دیده می‌شود. عمق این نوع خاک کم و مواد تشکیل‌دهنده آن، مواد واریزه‌ای است.

۲- خاک‌های آبرفتی: این نوع خاک‌ها حاصل آبرفت گذاری رودخانه‌ها و سیلاب‌ها است که در سطوح هموار و یا اراضی کم شیب، به جای گذاشته شده‌اند. خاک آبرفتی، معمولاً مقداری آهک دارد و رنگ آن‌ها قهوه‌ای روشن است. از این خاک‌ها در سطح استان بیشتر برای کشت دیم استفاده می‌شود.

۳- خاک‌های قهوه‌ای: در دشت‌های هموار و وسیع استان مانند دشت‌های اسلام آباد، سرپل زهاب و کرمانشاه خاک‌هایی دیده می‌شود که کم و بیش هوموس دارند. قسمت فوقانی آن‌ها آهک کمی دارد و برای زراعت مناسب است. این خاک‌ها را خاک قهوه‌ای می‌نامند.

۴- خاک‌های شور: در مناطق گرمسیری مانند سومار، قصرشیرین و گیلان غرب، به علت تبخیر زیاد، بارندگی کم و وجود سازند گچی و مارنی^۱، خاک‌های شور مشاهده می‌شود. این خاک‌ها استعداد چندان برای زراعت ندارند.

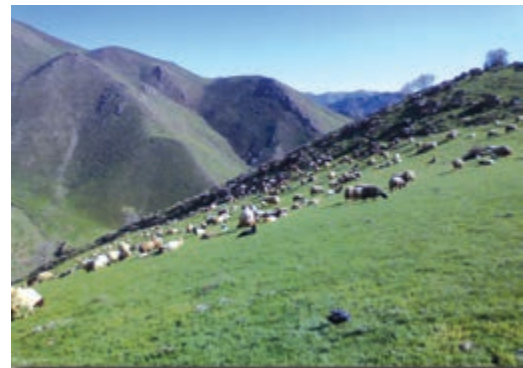

واریزه: به مواد تخریبی گفته می‌شود که بر اثر فرسایش از شیب‌های تند به سمت پایین یعنی دامنه‌ها حرکت می‌کند.

پوشش گیاهی

شکل ۲۷-۱- جنگل‌های متراکم شاهو

شکل ۲۶-۱- مراتع باره

مقایسه کنید

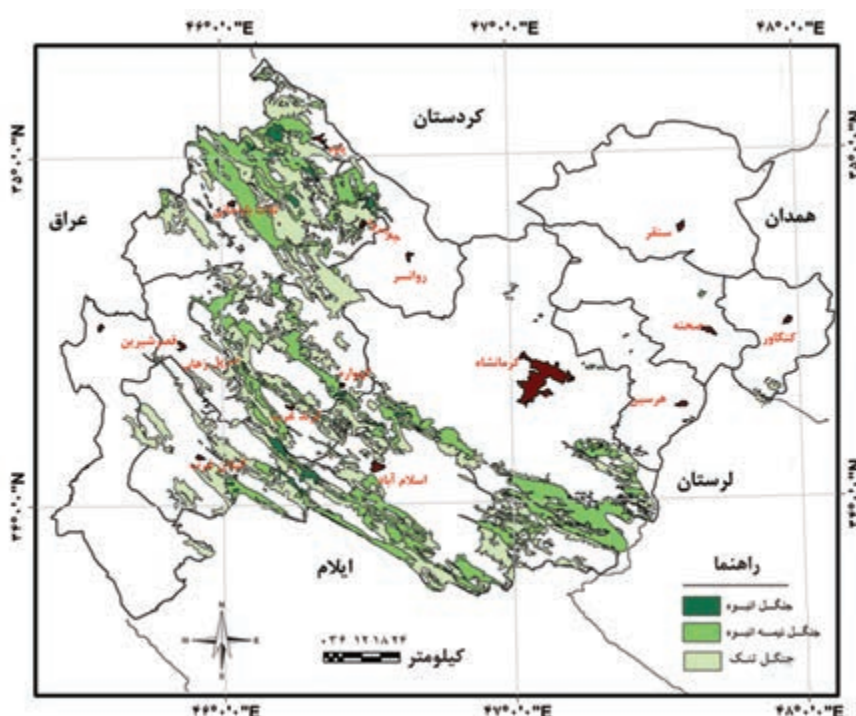
— در شکل‌های بالا دو گونه پوشش گیاهی را مشاهده می‌کنید، علت این تفاوت را چه می‌دانید؟

۱- مارن: گونه‌ای سنگ رسی است که میزان کربنات کلسیم آن بین ۲۵ تا ۵۰ درصد است.

جغرافیای طبیعی استان

استان کرمانشاه به دلیل تنوع در اشکال ناهمواری، شرایط آب و هوایی و منابع طبیعی غنی از قبیل آب و خاک، دارای پوشش گیاهی متنوع است.

الف) جنگل (طلای سبز): بیشتر جنگل‌های استان را جنگل‌های بلوط بومی (ایرانی) تشکیل داده، به طوری که بیش از ۷۰ درصد از مساحت جنگل‌ها را درخت بلوط پوشش داده است. ۳۰ درصد باقی مانده به ترتیب شامل پسته و حشی (بنه)، کیگم، زبان گنجشک (ون)، بادام کوهی (آرژن، وایم، تنگس)، زالزالک و سایر گونه‌ها می‌باشد. پراکندگی جنگل‌های فعلی استان به صورت نواری از شمال غرب (پاوه) تا جنوب شرق (زردلان - هلیلان) شامل گهواره، جوانرود، کرد، سرپل زهاب، گیلان غرب، اسلام آباد، قلاج، زردلان، عثمانوند و بخشی از درود فرامان دیده می‌شوند.

شکل ۲۸-۱- نقشه پراکندگی جنگل در سطح استان کرمانشاه

بیشتر بدانیم

- جنگل:** جنگل به منطقه‌ای طبیعی و پوشیده از درختان، درختچه‌ها و گونه‌های علفی گفته می‌شود که به همراه جانوران وحشی، نوعی بیوم را به وجود می‌آورد.
- به طور میانگین هر هکتار جنگل در طی یکسال می‌تواند:
- ۶۸ تن گرد و غبار را در خود رسوب دهد.
 - ۲/۵ تن اکسیژن تولید کند.
 - ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ متر مکعب آب را در سفره‌های زیرزمینی نفوذ دهد.

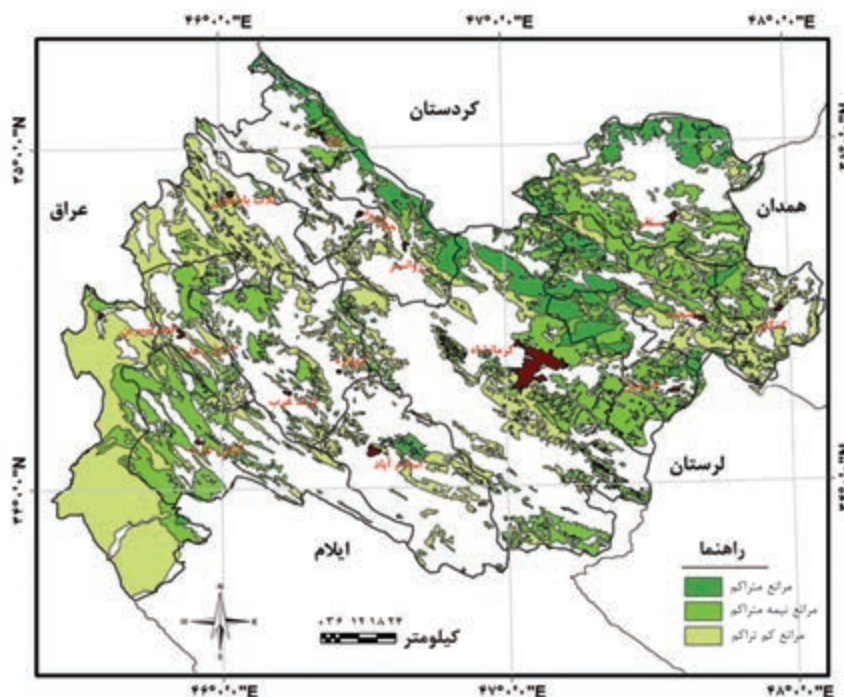
ب) مراتع : با توجه به ویژگی‌های جغرافیای طبیعی استان، مراتع استان نیز از نظر وسعت و تراکم، یکنواخت نیست و در این میان علاوه بر عوامل طبیعی، فعالیت‌های انسانی نیز بر پراکنش، تراکم، کیفیت و تخریب آن بسیار مؤثر است.

جستجو کنید

– با توجه به شکل ۲۹-۱، مشخص کنید که مراتع شهرستان محل زندگی شما طبق جدول ۸-۱ در کدام طبقه قرار می‌گیرد. علت را چه می‌دانید؟

جدول ۷-۱- طبقات مراتع در سطح استان کرمانشاه

نام طبقه پوشش گیاهی	مساحت بر حسب هکتار	درصد
مراتع متراکم	۱۶۶۴۹۴/۲۶	۱۴
مراتع نیمه متراکم	۴۷۷۱۵۸/۴۸	۴۰
مراتع کم تراکم	۵۴۸۹۴۲/۸۹	۴۶
جمع	۱۱۹۲۵۹۵/۶۳	۱۰۰

شکل ۲۹-۱- نقشه پراکندگی مراتع استان کرمانشاه

ارزش زیست محیطی و اقتصادی پوشش گیاهی

مهمترین ارزش زیست محیطی جنگل‌ها و مراتع در استان عبارتند از: مهار آب‌های سطحی، تعدیل آب و هوا، حفاظت خاک، تغذیه آب‌های زیرزمینی، تولید علوفه برای دام‌ها، کاهش سیل، اشتغال زایی، گذران اوقات فراغت، حفظ گونه‌های جانوری و گیاهی و تولید فرآورده‌های دارویی می‌باشد به طوری که در زمینه تولید فرآورده‌های دارویی، سالانه از درختان بنه یا پسته وحشی در استان، حدود ۱۰۰ تن سقز استحصال می‌شود که دارای اهمیت اقتصادی بوده و موجب اشتغال‌زایی در منطقه شده است. سه هزار رأس دام نیز ۵ ماه از سال با علوفه مرتعی تغذیه می‌کنند.

— گونه‌های مختلفی از گیاهان دارویی در مراتع زاگرس می‌روید که مورد توجه مردم هستند. چندگونه مهم گیاهان دارویی که از مراتع استان جمع‌آوری می‌شود در جدول ۸-۱ آورده شده است.

جدول ۸-۱— گونه‌های گیاهان دارویی در کوهستان‌های استان کرمانشاه

نام	محل رویش	مصارف
بنه	در اکثر کوهپایه‌های استان یافت می‌شود	ضد عفونی کننده، ضد نفخ و گاز معده و روده، ضد سرفه، ضد ریزش مو، تقویت کننده اعصاب و در صنایع مختلف جهت تهیه مواد بهداشتی، آرایشی، دفع سموم آفات نباتی، رنگ‌سازی و آدامس‌سازی، پلاستیک‌سازی، صنعت چاپ، تهیه لاک، واکس و ...
بلوط	مناطق کوهستانی استان	درمان واریس، ضداسهال، سل، رفع خونریزی، ضد عفونی، رفع اخلاط خونی، ضد ترشحات غیرطبیعی مخاطها، ضد نرمی استخوان و التیام زخم‌ها و ...
زالزالک	مناطق کوهپایه‌ای استان	مقوی قلب، بازکننده عروق کرونر و دارای خاصیت پایین‌آورندگی فشار خون
گون	کرمانشاه، اسلام‌آباد و دالاهو مناطق کوهستانی استان	در صنایع مختلفی چون داروسازی، پزشکی، پارچه‌بافی، چاپ کاغذ، رنگ‌سازی، تهیه رنگ مو و موادشوینده

شکل ۱-۳۰- نمایی از برخی از گونه‌های گیاهی استان کرمانشاه

زندگی جانوری

شکل ۱-۳۲- کبک

شکل ۱-۳۱- بزکوهی (کل)

بحث کنید

– در تصاویر بالا دوگونه از زندگی جانوری موجود در سطح استان را مشاهده می‌کنید. علت این تنوع را چه

می‌دانید؟

جغرافیای طبیعی استان

تنوع در اشکال ناهمواری (کوهستان و دشت)، آب و هوا، پوشش گیاهی و فراوانی منابع آب و خاک سبب شده است تا گونه‌های مختلفی از حیات وحش در استان شرایط زیست را داشته باشند. از این نظر تنوع چشمگیر در زندگی جانوری استان، اعم از پرندگان، پستانداران، خزندگان و آبزیان دیده می‌شود.

بیشتر بدانیم

مهمترین گونه‌های جانوری در استان کرمانشاه

پستانداران : آهو، کل، روباه، گرگ، شغال، کفتار، خرگوش، موش، خارپشت، سگ‌آبی (شنگ)، سنجاب، شوکا، انواع خفاش (گونه‌های در حال انقراض خرس قهوه‌ای، پلنگ، گربه وحشی، سیاه‌گوش).

پرندگان : کبک، حواصیل زرد، لک لک سفید، بلدرچین، عقاب دم سفید، شاهین، تیهو، بوتیمار، قرقاول، کبوتر، دارکوب، قمری، چکاوک، سار، زاغ و...

خزندگان : بزمرجه، سمندر، لاک‌پشت، مارهای سمی (افعی) و نیمه‌سمی (سیه‌مار) و غیر سمی (مار زنگی، مار آبی) و...

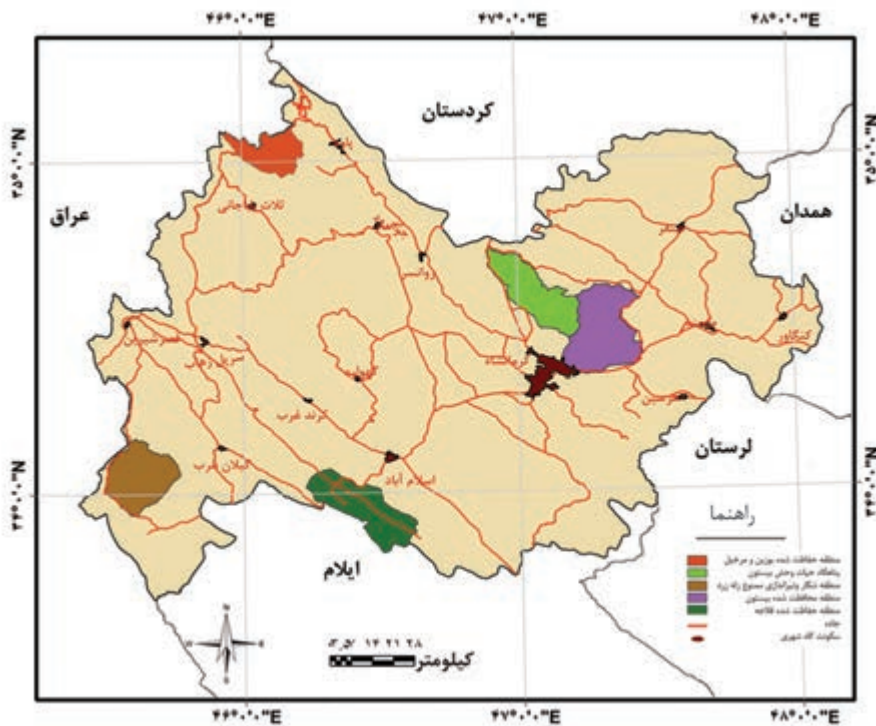
آبزیان : ماهی سیاه، مار ماهی، عروس ماهی، ماهی طلایی و...

شکل ۳۳-۱- نمایی از برخی گونه‌های جانوری در استان کرمانشاه

بهره‌برداری بی‌رویه از طبیعت (قطع بی‌رویه درختان، شکار جانوران و تغییر کاربری اراضی) باعث شده است تا اداره کل حفاظت محیط زیست استان کرمانشاه، مناطقی را که گونه‌های گیاهی و جانوری آن در معرض انقراض قرار گرفته است، تحت عنوان مناطق حفاظت شده اعلام کند (شکل ۳۴-۱).

شکل ۳۴-۱- نقشه پراکندگی مناطق حفاظت شده در استان کرمانشاه

جدول ۹-۱- مناطق حفاظت شده و شکار ممنوع در استان کرمانشاه

مناطق حفاظت شده و پناهگاه حیات وحش	
نام منطقه	مساحت به (هکتار)
پناهگاه حیات وحش بیستون	۴۰۶۵۱
منطقه حفاظت شده بیستون	۵۴۶۶۳
منطقه حفاظت شده بوزین و مرخیل	۲۳۷۲۴
منطقه حفاظت شده قلاجه	۴۲۶۰۷
مناطق ممنوعه شکار و تیراندازی	
هشیلان	۴۵۰
زله زرد	۴۰۰۰۰
قراویز	۳۸۰۰

جغرافیای طبیعی استان

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- □
- □
- □
- □
- □
- □

فعالیت پایانی

- ۱- نقشه‌ای از شهرستان محل سکونت خود تهیه کنید.
- ۲- مهمترین منابع طبیعی را بر روی آن نمایش دهید.
- ۳- در چند سطر بنویسید چگونه می‌توانیم از این منابع نگهداری کنیم.
- ۴- در صورت مشاهده منابع طبیعی تخریب شده، عکس‌هایی از آن تهیه کنید و در کلاس ارائه دهید.

درس ۵ ✨ مخاطرات محیطی و آلودگی‌های زیست محیطی

شکل ۳۵-۱- تصاویری از آلودگی‌های زیست محیطی

✓ فعالیت گروهی

– جدول زیر را با استفاده از یافته‌های خود تکمیل کنید.

جدول ۱-۱۰- مهم‌ترین خطرات و آلودگی‌ها در استان کرمانشاه

آلودگی‌ها	مخاطرات
فاضلاب	خشکسالی
.....
.....
.....
.....

حوادث طبیعی یا مخاطرات طبیعی؟

استان ما به دلیل موقعیت ویژه جغرافیایی خود، شرایط مناسبی برای رخداد برخی از مخاطرات طبیعی را دارد. شما در جدول

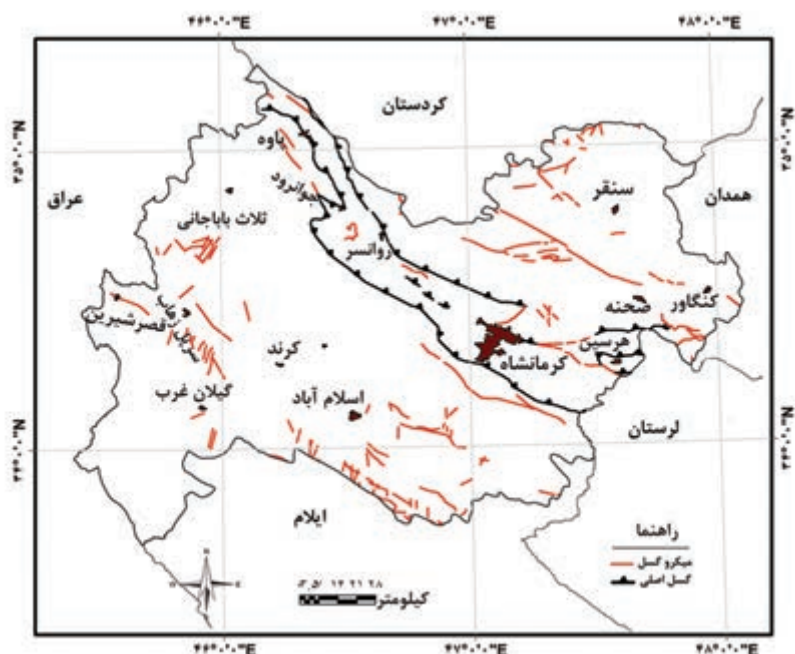
۱-۱۰ این مخاطرات را از آلودگی‌های زیست محیطی تفکیک کردید.

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۳۶-۱- تصاویری از خسارت زلزله اردیبهشت ۱۳۸۱ در دینور

استان کرمانشاه بر روی یکی از دو کمربند مهم زلزله خیز کشور، یعنی کمربند زاگرس قرار گرفته است. کانون‌های زلزله در این کمربند عمدتاً بر روی گسل زاگرس قرار دارد. گسل زاگرس در استان کرمانشاه به چند شاخه کوچک تقسیم می‌شود. آزاد شدن انرژی درون زمین از طریق این گسل‌ها موجب وقوع زلزله‌های استان ما می‌شود. گسل‌های دینور، صحنه و کردند از جمله این گسل‌ها است. گسل‌های صحنه و دینور در سال‌های اخیر موجب زلزله‌های شدیدی در استان شده است (مانند زلزله اردیبهشت ۱۳۸۱ در دینور).

شکل ۳۷-۱- نقشه پراکنندگی گسل‌ها در استان کرمانشاه

شکل ۳۸-۱- نمایی از گسل کرد موقعیت جغرافیایی شهر کرد در پای دیوار آن

فعالیت گروهی

در مورد مهمترین اقداماتی که برای مبارزه با کاهش تلفات مالی و جانی زلزله در دنیا و کشورمان انجام می‌شود، تحقیق کنید و نتیجه کار را به صورت روزنامه دیواری، فیلم، عکس یا گزارش در کلاس ارائه دهید.

سیل: سیل از جمله مخاطرات طبیعی است که هر ساله در نقاط مختلف استان رخ می‌دهد و باعث ایجاد خسارات مالی فراوان در بخش‌های کشاورزی، دامداری و تخریب منازل می‌شود. سکونتگاه‌های انسانی در این استان غالباً در سطح دامنه‌ها، کف دره‌ها یا مناطق پائیکوهی مستقر است. با بارش‌های شدید و طولانی، دره‌های پر شیب این کوهستان‌ها، شرایط مساعدی برای ایجاد سیل در مناطق پایین دست خود دارند. البته ساخت و سازهای شهری، که میزان نفوذپذیری را کاهش می‌دهد را نباید فراموش کرد. شما می‌توانید سایر عوامل ایجاد کننده سیل را در شکل ۳۹-۱ مشاهده کنید.

چنانچه در محل زندگی شما سیل از مهم ترین مخاطرات محیطی است، کدام یک از عوامل ذکر شده در شکل ۳۹-۱ را مهم می‌دانید؟

شکل ۳۹-۱- برخی از عوامل ایجاد کننده سیل در استان کرمانشاه

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۴۰-۱ وقوع سیل در شهرک‌های شمال شهر کرمانشاه

خشکسالی: اگرچه موقعیت جغرافیایی استان کرمانشاه سبب شده است میانگین بارش بیشتری را نسبت به میانگین بارش کشور دریافت کند؛ اما با کمترین کاهش در میانگین بارندگی، بخش‌های مختلف اقتصادی استان از جمله بخش کشاورزی دچار مشکل می‌شود، زیرا بیشترین زمین‌های کشاورزی استان دیم است. طبق گزارش سازمان هوا شناسی استان کرمانشاه از سال ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۸ در خشکسالی به سر برده است.

شکل ۴۲-۱ تالاب هشیلان در زمان پرآبی

شکل ۴۱-۱ تالاب هشیلان در زمان خشکسالی

چرا آسیب‌پذیری اراضی دیم در سال‌های خشکسالی نسبت به اراضی آبی بیشتر است؟

جامعه عشایری به علت این که اقتصادش وابسته به دام بوده و دام نیز متکی به مرتع، در مواقع خشکسالی به شدت آسیب می‌بیند؛ چرا که اگر دامداران دام‌هایشان را از دست دهند سرمایه و منبع درآمدی خود را از دست می‌دهند (جدول ۱۱-۱).

جدول ۱۱-۱- مهم ترین خسارت های ناشی از خشکسالی در سال ۸۷-۱۳۸۶

کشاورزی	سطح یا واحد خسارت دیده	مبلغ خسارت (به میلیارد ریال)
زراعت	۷۴۰۸۰۰ هکتار	۶۰۶۵
باغبانی	۴۸۳۰۰ هکتار	۱۷۷۴
دام	۱۰۱۵۰۰ رأس	۱۰۴۴

تکمیل کنید

چند مورد از پیامدهای خشکسالی در استان کرمانشاه ذکر شده است. بقیه موارد را شما کامل کنید.

شکل ۴۳-۱- تصاویری از اثرات خشکسالی در سطح استان کرمانشاه

آلودگی‌های زیست محیطی الف) آلودگی آب

شکل ۴۴-۱- آلودگی رودخانه دینور با فاضلاب شهر بیستون

امروزه به علت وارد شدن فاضلاب‌های شهری و خانگی، زباله‌ها، فاضلاب‌های کشاورزی و پساب کارخانه‌های صنعتی اکثر منابع آبی استان بویژه رودخانه‌ها به شدت آلوده شده‌اند. رودخانه قره‌سو در گذشته‌ای نه چندان دور دارای بیش از ۱۵ گونه ماهی بوده است. به طوری که شغل برخی از بومیان منطقه از راه صید و فروش ماهی تأمین می‌شد. اما امروزه با ورود پساب‌ها به این رودخانه، دیگر نه اثری از آب سالم هست و نه اثری از آبیان.

مهمترین تأثیرات آلودگی منابع آبی (سطحی - زیرزمینی) بر زیست بوم‌ها و زندگی انسانی چیست؟ توضیحات خود را در کلاس ارائه دهید.

ب) آلودگی هوا

شکل ۴۵-۱- نمایی از شهر کرمانشاه در یکی از روزهای آلوده تابستانی

منابع آلاینده هوای استان را می‌توان در دو دسته طبیعی و انسانی قرار داد. مهمترین آلاینده‌های انسانی در استان کرمانشاه شامل صنایع بزرگ، وسایل نقلیه، وسایل دودزای خانگی، کوره‌های آجرپزی و... است. کارخانه سیمان غرب یکی از صنایع آلاینده هوای شهر کرمانشاه و روستاهای اطراف آن است (شکل ۴۶-۱). کوره‌های آجرپزی نیز یکی دیگر از منابع آلوده کننده شهرهای استان است. از مهم‌ترین آلاینده‌های طبیعی در استان نفوذ توده هوای گرم همراه با گرد و غبار ناشی از بیابان‌های عربستان و عراق است که بیشتر در فصل تابستان وارد شده و هوای استان را به شدت آلوده می‌کند (جدول ۱۲-۱). شدت این گرد و غبارها در استان به حدی است که در برخی مناطق کاهش دید به کمتر از ۵۰ متر می‌رسد و باعث تعطیلی مدارس، ادارات و لغو پروازها می‌شود (شکل ۴۵-۱).

جدول ۱۲-۱- تعداد روزهای گرد و غبار در سال ۱۳۸۸ در استان کرمانشاه

ایستگاه هواشناسی	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند	جمع سالانه
کرمانشاه	۱۰	۱۰	۱۸	۲۴	۱۸	۷	۴	۲	۱	۱	۰	۱۳	۱۰۸
روانسر	۷	۱۰	۱۵	۲۱	۱۶	۷	۶	۴	۱	۴	۲	۱۱	۱۰۴
سرپل زهاب	۱۴	۱۵	۲۱	۲۶	۲۳	۱۷	۷	۵	۲	۲	۳	۱۸	۱۵۳
اسلام آباد	۷	۹	۱۸	۲۴	۱۶	۵	۵	۱	۰	۰	۰	۱۰	۹۵
قصر شیرین	۱۵	۱۴	۲۰	۲۶	۱۸	۱۴	۶	۴	۲	۰	۰	۶	۱۲۵

شکل ۴۷-۱- آلاینده‌های کوره‌های آجرپزی

شکل ۴۶-۱- آلاینده‌های کارخانه سیمان

شکل ۴۸-۱- آلاینده‌های نیروگاه حرارتی

تکمیل کنید

یکی از مهم‌ترین عوامل آلوده کننده هوای شهرهای استان کرمانشاه صنایع آلاینده است. سایر عوامل آلاینده هوای شهرها را در شکل ۱-۴۹ تکمیل کنید.

شکل ۱-۴۹- منابع آلاینده انسانی و طبیعی

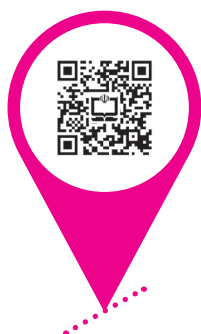
نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- ☐
- ☐
- ☐
- ☐

فعالیت پایانی

۱- بررسی کنید :

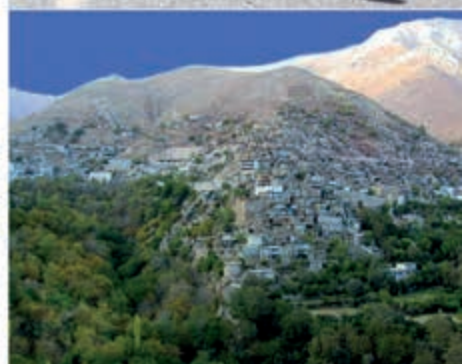
- الف) مهمترین آلاینده محیطی شهر شما چیست؟
 - ب) برای دفع این آلاینده چه راه حل‌هایی را پیش‌بینی می‌کنید؟
 - ج) از بین راه حل‌های خود یکی را انتخاب کنید.
 - د) بهترین زمان و مکان برای اجرای راه حل خود را بنویسید.
- ۲- تحقیق کنید در طول ۵۰ سال اخیر کدام مخاطرات طبیعی شهر یا استان شما را مورد تهدید قرار داده است. پیامدهای آن چه بوده و چه راهکارهایی را برای کاهش پیامدهای منفی این حوادث پیش‌بینی می‌کنید.
- ۳- شما به عنوان مدیران و شهروندان آینده کشور برای مبارزه با خطر خشکسالی چه راهکارهایی در بخش‌های مختلف کشاورزی، صنعتی و مصارف خانگی پیشنهاد می‌کنید؟

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان کرمانشاه

درس ۶ تقسیمات سیاسی استان

شما در کدام قسمت استان کرمانشاه زندگی می کنید؟

شکل ۱-۲ نقشه تقسیمات سیاسی استان کرمانشاه به تفکیک شهرستان و بخش

با توجه به نقشه بالا، استان کرمانشاه از چند شهرستان تشکیل شده است؟ بر اساس آخرین تغییرات در سال ۱۳۸۸ استان ما از ۱۴ شهرستان، ۲۹ شهر، ۳۰ بخش و ۸۵ دهستان تشکیل شده است.

بیشتر بدانیم

تا قبل از سال ۱۳۱۶، استان کرمانشاه با نام ایالت کرمانشاهان به عنوان یکی از ایالات کهن غرب کشور محسوب می‌شد. از سال ۱۳۱۶، استان کرمانشاه به عنوان استان پنجم با مرکزیت شهر کرمانشاه شکل گرفت. استان پنجم از نظر گستره جغرافیایی شامل استان‌های کنونی کرمانشاه، کردستان، همدان و ایلام بود که به ترتیب در سال‌های ۱۳۳۷ کردستان، ۱۳۵۲ همدان و در سال ۱۳۵۳ ایلام از آن جدا شدند.

بیشتر بدانیم

جدول ۱-۲- تقسیمات سیاسی استان کرمانشاه

شهرستان	نام بخش	دهستان	نام شهر	جمعیت شهر
اسلام آباد غرب	حمیل	حمیل - منصوری - هرسم	حمیل	۱۳۴۴
	مرکزی	حسن آباد - حومه جنوبی - حومه شمالی - شیان	اسلام آباد	۸۹۹۰۴
پاوه	باینگان	شیوه سر - ماکوان	باینگان	۱۷۸۸
	مرکزی	شمشیر - هولی	پاوه	۲۰۰۶۸
	نوسود	سیروان	نوسود	۱۶۱۷
			نودشه	۳۶۰۵
ثلاث باباجانی	ازگله	ازگله - جگیران - سرقلعه	ازگله	۱۰۰۷
	مرکزی	خانه شور - دشت حر - زمکان	تازه آباد	۷۸۱۸
جوانرود	کلاشی	شروینه - کلاشی	جوانرود	۴۳۴۹۲
	مرکزی	بازان - پلنگانه		
دالاهو	کرد	بان زرده - بیونج - حومه کرد	کرد	۷۹۷۲
	گهواره	قلخانی - گوران	گهواره	۴۹۱۸
روانسر	شاهو	قوری قلعه - منصور آقایی	شاهو	۳۱۳۶
	مرکزی	بدر - حسن آباد - زالواب - دولت آباد	روانسر	۱۶۵۴۶
سرپل زهاب	مرکزی	بشیوه پاتاق - پشت تنگ - حومه سرپل دشت زهاب - قلعه شاهین	سرپل زهاب	۳۴۶۶۹
سنقر	کلیایی	آگاهان - سطر - کیونانات	سطر	۱۲۹۱
	مرکزی	آب باریک - باوله - پارسینه - سراب - گاو رود	سنقر	۴۳۶۵۳

جغرافیای انسانی استان

۵۳۱	میانراهان	حر - دینور - کندوله	دینور	صحنه
۳۴۴۶۲	صحنه	خدا بنده لو - صحنه - گاماسیاب - هجر	مرکزی	
۷۸	سومار	سومار	سومار	قصر شیرین
۱۵۸۱۷	قصر شیرین	الوند - فتح آباد - نصرآباد	مرکزی	
۴۵۷	هلشی	جلالوند - سرفیروز آباد - عثمانوند	فیروزآباد	کرمانشاه
		پشت دربند - راز آور	بیلوار	
۳۷۶۲	کوزران	سنجایی - هفت آشیان	کوزران	
۱۰۰۸	ماهیدشت	چقانرگس - ماهیدشت	ماهیدشت	
۷۹۴۸۶۳	کرمانشاه	بالادربند - درود فرامان - قره سو - میان دربند	مرکزی	کنگاور
۴۸۹۷۸	کنگاور	خزل غربی - فش - قزوینه - کرماجان - گودین	مرکزی	
۲۴۴۷	سرمست	حیدریه - گواور	گواور	گیلان غرب
۱۹۴۹۳	گیلان غرب	چله - حومه - دیره - ویژنان	مرکزی	
۲۰۹۵	بیستون	چمچال - شیرز	بیستون	هرسین
۵۱۶۳۶	هرسین	چشمه کبود - حومه	مرکزی	
۱۲۵۵۳۱۹	۲۹	۸۵	۳۰	جمع کل

بیشتر بدانیم

۲- شهر، مکانی است با حداقل ده هزار نفر جمعیت که در کانون محدوده جغرافیایی بخش و چند دهستان واقع شده و اکثر ساکنان آن در مشاغل غیرکشاورزی یعنی صنعت و خدمات اشتغال دارند.

شهر به عنوان مرکز خدمات رسانی به حوزه پیرامونی خود بایستی از خودکفایی نسبی برخوردار و کانون مبادلات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی باشد. بر این اساس تعدادی از شهرهای استان نظیر نودشه، نوسود، ماهیدشت، سومار، هلشی و میانراهان شرایط لازم جمعیتی را به عنوان شهر ندارند و در اصل وظیفه آنها خدمات رسانی به روستاهای اطراف می باشد.

فعالیت پایانی

- ۱- با توجه به نقشه تقسیمات سیاسی استان، بزرگترین شهرستان استان را نام ببرید؟
 - ۲- با توجه به جدول ۱-۲ آدرس پستی خود را کامل کنید.
- استان : شهرستان : بخش : شهر : دهستان : روستا : کد پستی :
- ۳- نقشه تقسیمات سیاسی شهرستان محل زندگی خود را ترسیم کنید.

درس ۷ تنوع شیوه‌های زندگی در استان

بحث کنید

- ۱- چرا انواع شیوه‌های زندگی را می‌توان در استان کرمانشاه مشاهده کرد؟
- ۲- به نظر شما چه تفاوتی بین شیوه زندگی و نوع شغل وجود دارد؟

یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری شیوه‌های گوناگون زندگی انسانی در استان کرمانشاه، تنوع شرایط محیط طبیعی است، به طوری که علاوه بر شیوه‌های زندگی شهری و روستایی، شیوه زندگی کوچ‌نشینی نیز در استان قابل مشاهده است.

الف) زندگی کوچ‌نشینی

شکل ۲-۲- زندگی کوچ‌نشینی در استان کرمانشاه

استان کرمانشاه به واسطه داشتن دو منطقه آب و هوایی سردسیر و گرم سیر، از گذشته‌های دور شرایط مساعدی را برای زندگی کوچ‌نشینی در خود مهیا نموده است. با توجه به مطالبی که در درس آب و هوای استان آموختیم کدام بخش از استان ما شرایط پذیرش ایلات را در تابستان و کدام مناطق شرایط مساعدی برای زمستان دارد؟

البته تمایل به این نوع شیوه زندگی در استان، همچون کل کشور روبه کاهش است و عشایر به تدریج سبک زندگی یکجانشینی را انتخاب خواهند نمود. با توجه به آن چه آموختیم آیا می‌توانید به دلایل یکجانشینی عشایر استان اشاره کنید؟ جامعه عشایری استان کرمانشاه در قالب ۱۴ ایل (ایلات کلهر، سنجابی، کرد، قلخانی، گوران، ثلاث باباجانی، جاف، جمهور، ترکاشوند، زوله، زنگنه، بان‌زرده، پایروند، بالاوندزردلان) و یک طایفه مستقل (عثمانوند) ۴/۳ درصد از جمعیت استان را تشکیل می‌دهند. منطقه ییلاق عشایر

جغرافیای انسانی استان

عمدتاً در داخل استان و منطقه قشلاق آن‌ها شامل مناطق گرمسیری استان‌های کرمانشاه، خوزستان و لرستان می‌باشد.

اقتصاد عشایر

اقتصاد عشایر مبتنی بر دامداری و در برخی موارد همراه با زراعت و باغداری است. ایلات استان با تولیدات دامی و برخی از صنایع دستی خاص خود، نقش قابل توجهی در اقتصاد استان ایفا می‌کنند. عشایر استان بیش از یک و نیم میلیون رأس دام در اختیار دارند؛ به طوری که دارای ۲۸ درصد از کل دام استان (۷ درصد از کل دام عشایر کشور) می‌باشند. عشایر در طول زمان توانسته‌اند دام‌های با تولید بالا و سازگار با محیط استان را انتخاب کرده و دام‌های کم بازده را حذف کنند. عشایر استان در زمینه‌های زراعت، باغداری و صنایع دستی نیز فعالیت می‌کنند و از این نظر، تولیدات قابل توجهی دارند. مهمترین صنایع دستی آن‌ها شامل قالی و قالیچه، گلیم، زیلو، جاجیم، حصیر، خورجین، گیوه، دوار (سیاه چادر)، چیغ و... است (شکل ۲-۳).

شکل ۲-۳- تصویری از صنایع دستی عشایر استان کرمانشاه

جدول ۲-۲- میانگین سالانه محصولات عشایر استان کرمانشاه

محصولات	گوشت قرمز	شیر	الیاف دامی
تولید (تن)	۱۰۰۰۰	۲۴۰۰۰	۱۴۰۰

بیشتر بدانیم

– قلمرو زیستی ایلات و عشایر استان و فاصله بین بیلاق و قشلاق آن‌ها متفاوت است. برای مثال ایل‌های ذوله، جمهور و زنگنه بین دو منطقه کاملاً متضاد جغرافیایی جابه‌جا می‌شوند و مسیر کوچ آن‌ها بسیار طولانی است؛ درحالی که عشایر جاف، ثلاث باباجانی و بان زرده در بهار و تابستان در فاصله اندک ولی با اختلاف ارتفاع زیاد بین دشت و کوهستان در حرکت‌اند. عشایر گروه اخیر را نیمه کوچ نشین می‌نامند.

جدول ۳-۲- ایلات مهم استان کرمانشاه به همراه مسیر کوچ آن‌ها

ایل	مسیر کوچ
سنجابی	مناطق عشایری کوزران کرمانشاه، دالاهو، قصرشیرین و بالعکس
ذوله	مناطق عشایری کنگاور، سنقر، هرسین، صحنه، کرمانشاه، قصرشیرین از استان کرمانشاه و دهران، موسیان، دشت عباس استان ایلام و حومه بستان استان خوزستان و بالعکس
زنگنه	مناطق عشایری کرمانشاه، اسلام‌آباد غرب، دهران، موسیان، دشت عباس استان ایلام و بالعکس
جمهور	مناطق عشایری اسدآباد و همدان از استان همدان و سنقر، کرمانشاه، گیلان غرب از استان کرمانشاه و مهران از استان ایلام و بالعکس
کلهر	مناطق عشایری ماهیدشت کرمانشاه، اسلام‌آباد غرب، گوار، گیلان غرب و قصرشیرین و بالعکس
گوران	مناطق عشایری گهواره، بیونج شهرستان دالاهو، دشت زهاب شهرستان سرپل زهاب و بالعکس
قلخانی	مناطق عشایری دالاهو، سرپل زهاب و بالعکس
کرند	مناطق عشایری دالاهو، قصرشیرین و بالعکس
جاف	مناطق عشایری باینگان، جوانرود، ارتفاعات منطقه و بالعکس
ثلاث باباجانی	مناطق عشایری جوانرود، ثلاث باباجانی و بالعکس
بان زرده	مناطق عشایری دالاهو، ارتفاعات منطقه و بالعکس
ترکاشوند	مناطق عشایری صحنه، گیلان غرب و بالعکس
بالاوند-زردلان	مناطق عشایری سرفروز آباد کرمانشاه، ارتفاعات منطقه و بالعکس
عثمانوند	مناطق عشایری عثمانوند کرمانشاه، ارتفاعات منطقه و بالعکس

ب) زندگی روستایی

دشت‌های آبرفتی با خاک حاصل خیز و منابع آب نسبتاً غنی در استان کرمانشاه، علاوه بر دامداری، شرایط مساعدی را برای کشاورزی فراهم کرده و باعث شده است که معیشت کشاورزی و زندگی یکجانشینی از زمان‌های بسیار دور در کرمانشاه رایج باشد. بر این اساس پراکندگی روستاها در سطح استان از پراکندگی زمین‌های کشاورزی تبعیت می‌کند. منابع تاریخی نشان می‌دهد که قدمت بعضی از این روستاها به بیش از ۹۸۰۰ سال قبل از میلاد می‌رسد. با این حال بیشتر روستاهای استان کرمانشاه عمر زیادی ندارند؛ زیرا درصد بالایی از جمعیت استان تا چند دهه گذشته به صورت کوچ نشینی زندگی می‌کردند.

نحوه استقرار روستاها

شکل ۴-۲- نحوه استقرار روستاهای استان کرمانشاه

به طور کلی روستاهای استان کرمانشاه از لحاظ نحوه استقرار از نوع متمرکز هستند؛ زیرا این روستاها همانند اغلب روستاهای ایران در کنار منابع آب، نظیر چشمه شکل گرفته‌اند. شکل و فرم روستاهای استان در ارتباط با شکل زمین، گوناگون است. پیرامون مناطق کوهستانی، روستاهایی مانند هجیج در پاوه، به علت استقرار بر روی دامنه پرتیب به شکل پله پله درآمده است. روستاهایی که در عمق دره‌ها بنا شده‌اند، مانند روستاهای حوزه دینور و جوانرود، شکل استقرار آن‌ها به صورت خطی است. در داخل دشت‌ها نیز، روستاها به شکل متمرکز مشاهده می‌شود (شکل ۴-۲). بد نیست بدانیم روستائیان استان در گذشته از سنگ، چوب و خشت خام، در احداث خانه‌های خود استفاده می‌کرده‌اند. در مناطق کوهستانی زاگرس به دلیل لایه‌ای بودن سنگ‌ها، سنگ لاشه، به راحتی استخراج می‌شود. روستائیان با استفاده از ابزاری مانند دیلم می‌توانند این سنگ‌ها را استخراج و از آن‌ها در ساخت دیوارخانه استفاده کنند. در گذشته برای ساخت سقف خانه‌ها از چوب و گل استفاده می‌کردند، اما امروزه روستائیان از مصالح نوین مانند آهن و آجر در ساخت و سازهایشان استفاده می‌کنند. آیا شما می‌توانید دلیل استفاده از مصالح جدید را بیان کنید؟

اقتصاد روستانشینان

اقتصاد روستانشینان استان کرمانشاه مانند سایر روستاهای کشور، مبتنی بر زراعت، باغداری، دامداری و پرورش زنبور عسل و در بعضی از روستاها نیز صنایع دستی است. با این توضیح که، بر اساس نوع مکان‌گزینی این روستاها، یکی از این فعالیت‌ها بر دیگری برتری دارد. در درس ناهمواری‌ها خواندیم که بعضی از روستاهای استان در دشت‌ها ایجاد شده است. تعدادی نیز در اراضی پای کوهی، داخل دره‌ها و یا در سطح اراضی کم شیب دامنه‌ها استقرار یافته‌اند. فعالیت اصلی روستاهایی که در دشت‌ها مستقر هستند، زراعت است، مانند روستاهای واقع در ماهیدشت، دشت حسن آباد و یا دشت کرمانشاه - بیستون. باغداری و دامداری، شغل اصلی بیشتر مردم روستاهای کوهستانی منطقه پاره است. در همین منطقه روستاهایی هم مشاهده می‌شوند که درآمد عمده ساکنین آن‌ها برداشت سقز است (شکل ۲-۵). در سال‌های اخیر پرورش ماهی به ویژه از نوع سردابی در مناطقی مانند سرپل زهاب، قصر شیرین و کرد به دلیل داشتن رودخانه‌های پرآب، رواج یافته است (شکل ۲-۶).

یکی از عوامل مهمی که کم و بیش اقتصاد حوزه‌های روستایی را متحول ساخته، ارتباط گسترده آن‌ها با مراکز شهری است. در سایه این ارتباطات، علاوه بر رواج الگوی مصرف شهرها در بین روستائیان، ساختار اقتصادی آن‌ها نیز دستخوش تغییرات شدیدی شده است. به طوری که اغلب خانوارهای روستایی به مصرف‌کنندگان کالاها و خدمات شهری تبدیل شده‌اند. انتقال فن‌آوری‌های نوین به روستاها در شیوه تولید و فعالیت اقتصادی آنها تحولات فراوانی به وجود آورده و پیامدهای مثبت و منفی متعددی را به همراه داشته است. ماشینی شدن اغلب فعالیت‌های کشاورزی، فرار سرمایه از روستاها به شهرها و تخریب محیط زیست روستاها نمونه‌های بارزی از این تغییرات است.

* با توجه به آموخته‌های خود آیا می‌توانید بگویید چه نوع صنایع دستی در روستاهای استان تولید می‌شود؟
با ذکر مثال نام ببرید .
* در دهه‌های اخیر چه تحولاتی در روابط شهر و روستاهای محل سکونت شما ایجاد شده است؟

شکل ۲-۶- نمایی از استخرهای پرورش ماهی در سطح استان

شکل ۲-۵- برداشت سقز در منطقه اورامانات

پ) زندگی شهری

شهرنشینی در استان کرمانشاه قدمت طولانی دارد. براساس اسناد و مدارک باستانی و تاریخی به دست آمده از محوطه‌های تاریخی مانند تپه گودین در کنگاور، تپه گنج دره در هرسین و اشیاء به دست آمده از غارهای باستانی مانند بیستون، سابقه سکونت در استان حداقل به هشت هزار سال قبل از میلاد می‌رسد. در دوره اسلامی و قبل از آن شهرهای دینور و حلوان، با جمعیت انبوه خود از بزرگترین شهرهای منطقه محسوب می‌شدند. آثار بازمانده از تمدن‌های گذشته، امروزه به صورت نقاط مهم گردشگری استان درآمده است.

۲۹ مرکز شهری در سطح استان کرمانشاه وجود دارد. اگر به نقشه پراکنش این شهرها نگاه کنیم، متوجه می‌شویم که مکان‌گزینی این شهرها بیشتر از ۳ عامل زیر تبعیت کرده است:

۱- راه ارتباطی: یکی از مهمترین راه‌های تاریخی به نام جاده ابریشم، استان ما را از شرق به غرب متصل می‌کرده است. شهرهای کنگاور، صحنه، بیستون، کرمانشاه، اسلام‌آباد، کرد، سرپل زهاب و قصرشیرین در امتداد این راه ارتباطی قرار گرفته است. بعضی از این شهرها، بر بازمانده شهرهای تاریخی پیشین، شکل گرفته‌اند. از این نظر می‌توان به شهر سرپل زهاب اشاره کرد که در کنار شهر باستانی حلوان بنا شده است.

۲- منابع آب: دسترسی به منابع آب یکی از عوامل مهم شکل‌گیری سکونتگاه‌های انسانی در سطح کشور محسوب می‌شود. در این استان نیز این عامل نقش مهمی در شکل‌گیری شهرها داشته است. به همین سبب بسیاری از شهرهای استان در کنار رودخانه‌ها و یا پیرامون سراب‌ها بنا شده است.

* کدام یک از شهرهای استان را می‌شناسید که در کنار رودخانه بنا شده است؟
* سراب‌ها در شکل‌گیری کدام یک از شهرهای استان نقش داشته‌اند؟

شکل ۲-۷- نقش رودخانه قره سو در استقرار شهر کرمانشاه

۳- اراضی کشاورزی : کشاورزی به عنوان یکی دیگر از عوامل مهم در شکل گیری شهرهای استان نقش داشته است. به طوری که حتی امروزه نیز کشاورزی یکی از ارکان مهم اقتصادی همه شهرهای استان محسوب می شود.

نقش شهر

همان گونه که آموختیم یک شهر دارای نقش های چندگانه است. شهرهای استان کرمانشاه نیز هر کدام در کنار نقش اصلی خود، نقش های دیگری دارند. به طور مثال، قصرشیرین علاوه بر نقش خدماتی دارای نقش های کشاورزی - بازرگانی - ارتباطی می باشد. شهر کرمانشاه متنوع ترین نقش (کارکرد) را در بین شهرهای استان دارد. به نظر شما این شهر، علاوه بر نقش ارتباطی - فرهنگی - بازرگانی - کشاورزی - صنعتی، عهده دار چه نقش های دیگری در استان است؟

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- □
- □
- □
- □
- □
- □
- □

فعالیت پایانی

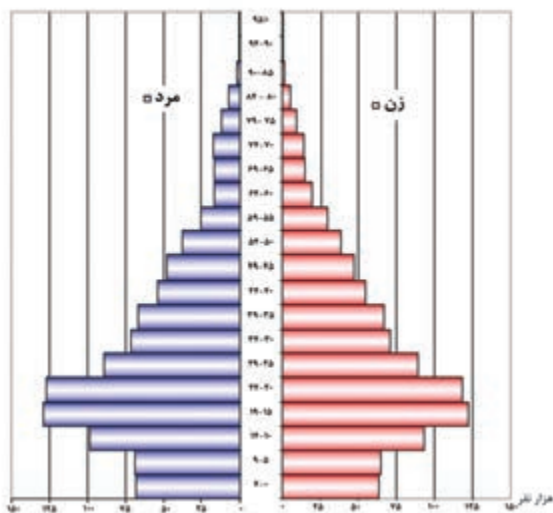

۱- در صورت تمایل با داشتن زندگی کوچ نشینی در مورد نحوه زندگی و کوچ عشایر در کرمانشاه و نقش آن ها در فعالیت های اقتصادی - سیاسی استان یک روزنامه دیواری تهیه و در کلاس نصب کنید.

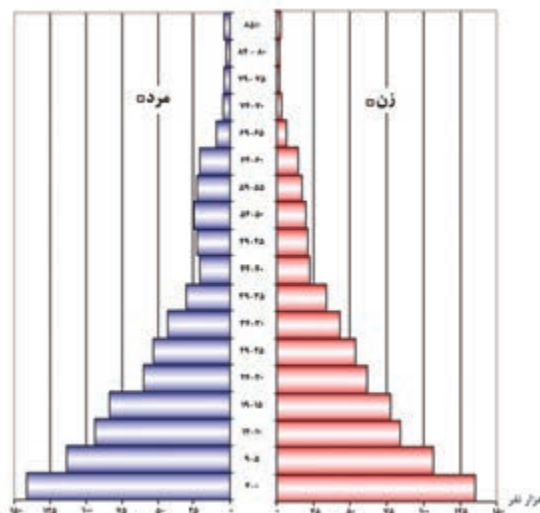
۲- آیا می توانید در استان کرمانشاه شهرهای قدیمی را مثال بزنید که شهرهای امروزی در نزدیکی آن ها بنا شده باشد؟

۳- در رابطه با تأثیر راه کربلا در استان بحث و گفتگو کرده و مشخص کنید کدام شهرها بیشتر تحت تأثیر این راه قرار می گیرند.

درس ۸ ویژگی‌های جمعیتی استان

شکل ۹-۲ هرم سنی جمعیت استان کرمانشاه سال ۱۳۸۵

شکل ۸-۲ هرم سنی جمعیت استان کرمانشاه سال ۱۳۶۵

مقایسه کنید

- هرم‌های سنی سال ۱۳۶۵ و ۱۳۸۵ را باهم مقایسه کنید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.
- ۱- میزان زاد و ولد از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ چه تغییری کرده است؟ چگونه متوجه آن شدید؟
 - ۲- وضعیت نیروهای فعال اقتصادی چه تغییری کرده است؟

تحولات جمعیت

براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، استان کرمانشاه دارای جمعیتی برابر با ۱۸۷۹۳۸۵ نفر بوده است. بر این اساس استان ما ۲/۶۷ درصد از کل جمعیت کشور را در خود جای داده است. میانگین رشد سالانه جمعیت استان از ۲/۰۶ در دهه ۱۳۷۵-۱۳۶۵ به ۵۷/۰ درصد در دهه ۱۳۸۵-۱۳۷۵ رسیده است. میانگین تراکم جمعیت در استان در سال ۱۳۸۵، ۷۱ نفر در کیلومتر مربع می‌باشد.

با توجه به هرم‌های سنی استان در دو دوره آماری ۱۳۶۵ و ۱۳۸۵ درمی‌یابیم که جمعیت استان در سال ۱۳۶۵ روندی به سوی جوان شدن داشته است؛ به طوری که طبقات سنی کمتر از ۱۵ سال، بیشترین حجم جمعیت استان را شامل شده است؛ اما در دهه‌های بعد، جمعیت همین طبقات رو به کاهش است و این نکته نشان دهنده این است که هم سو با رشد جمعیت کشور، تمایل مردم استان به فرزندآوری کمتر شده است. شما علل این کاهش رشد جمعیت را در استان چه می‌دانید؟

ترکیب سنی و جنسی جمعیت

بر پایه نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ از کل جمعیت استان ۲۴/۳۵ درصد در گروه سنی کمتر از ۱۵ سال، ۷۰/۲۸ درصد در گروه سنی ۱۵-۶۵ سال قرار دارد و ۵/۳۷ درصد کل جمعیت بیشتر از ۶۵ سال داشته‌اند (جدول ۲-۴).

جدول ۲-۴- توزیع سنی و جنسی جمعیت استان کرمانشاه بر حسب درصد در سال ۱۳۸۵

گروه سنی	زن	مرد	جمع
کمتر از ۱۵ سال	۱۱/۸۲	۱۲/۵۳	۲۴/۳۵
۱۵-۶۵	۳۴/۸۵	۳۵/۴۳	۷۰/۲۸
۶۵ ساله و بیشتر	۲/۳۹	۲/۹۸	۵/۳۷

جمعیت شهری و روستایی

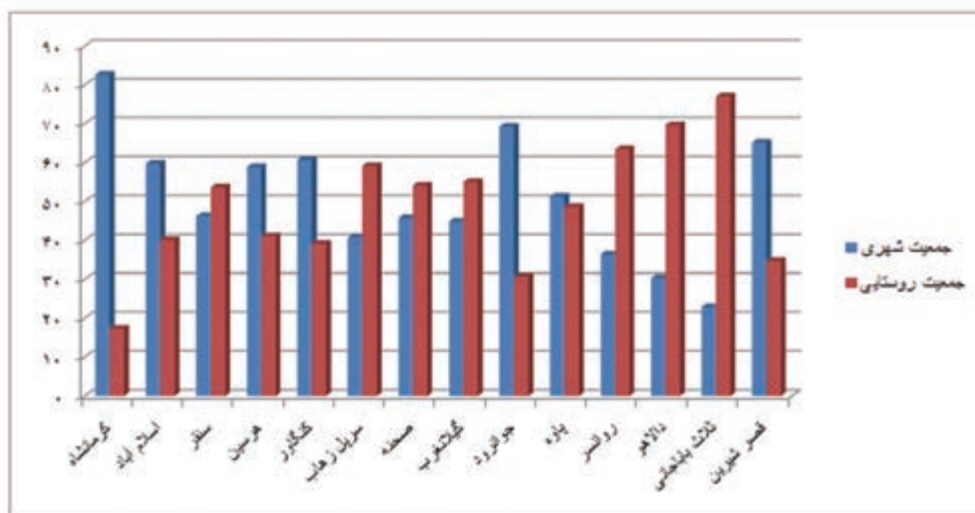
در سرشماری سال ۱۳۸۵ از مجموع جمعیت استان ۶۶/۸ درصد در مناطق شهری و ۳۲/۹ درصد در مناطق روستایی سکونت دارند و مابقی نیز جمعیت غیر ساکن استان را تشکیل می‌دهند. جمعیت استان به تفکیک شهرستان بر حسب مناطق شهری و روستایی در نمودار شکل ۱-۲ ارائه شده است.

بحث کنید

به شکل شماره ۱-۲ دقت کنید و به پرسش‌های زیر پاسخ دهید :

- ۱- در شهرستان محل زندگی شما، بالاترین درصد متعلق به جمعیت شهری است یا روستایی؟ علت را چه می‌دانید؟
- ۲- در سطح استان، کدام شهرستان بالاترین میزان شهرنشینی و کدام شهرستان کمترین میزان شهرنشینی را دارد؟ دلایل آن را بحث کنید.
- ۳- چرا درصد شهرنشینی در بعضی از شهرستان‌ها بالاست و در مقابل در بعضی از شهرستان‌ها پایین است؟

جغرافیای انسانی استان

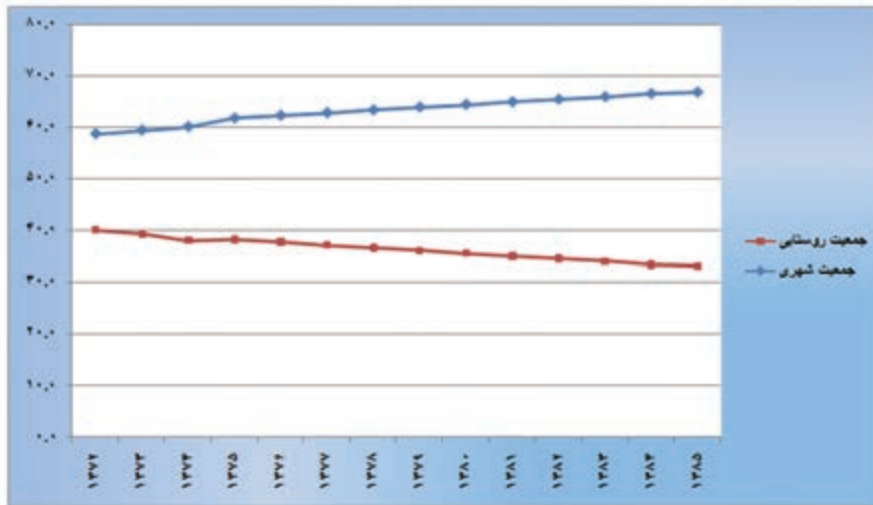
شکل ۱۰-۲- نمودار درصد جمعیتی شهر و روستا در شهرستان‌های استان کرمانشاه در سال ۱۳۸۵

مهاجرت

مهاجرت بی رویه، بخصوص از روستاها و شهرهای کوچکتر به شهرهای بزرگتر یکی از مشکلات جمعیتی استان است که به ویژه در سال‌های اخیر موجب رشد بیش از حد شهرهای استان شده است. همین امر شهر کرمانشاه را در سال‌های اخیر به یکی از کلان شهرهای کشور تبدیل کرده است. این مهاجرت‌ها نتیجه جاذبه‌های شهر کرمانشاه و دافعه‌های شهرهای کوچکتر یا روستاها است. البته پدیده مهاجرت فرستی نیز از استان به سمت شهرهای بزرگتر کشور از جمله تهران و کرج به شکل قابل ملاحظه‌ای مشاهده می‌شود.

فعالیت گروهی

- ۱- براساس محل سکونت خود (شهر یا روستا)، جاذبه‌ها یا دافعه‌هایی که سبب مهاجرت فرستی یا مهاجرت پذیری در منطقه زندگی شما می‌شود را توضیح دهید.
- ۲- نتایج مهاجرت پذیری و مهاجرت فرستی در منطقه زندگی شما چه بوده است؟ در این زمینه گزارشی تهیه و در کلاس ارائه دهید.
- ۳- تأثیر موقعیت مرزی استان کرمانشاه را در ترکیب جنسی جمعیتی شهرهایی نظیر کرمانشاه و قصر شیرین بررسی کنید.

شکل ۱۱-۲- نمودار تغییرات جمعیتی شهر و روستا بین سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۵

بحث کنید

به شکل شماره ۱۱-۲ دقت کنید.

۱- برداشت شما از روند تغییرات جمعیتی شهر و روستا در استان کرمانشاه چیست؟ دلایل این تغییرات را چه می‌دانید؟

۲- به عنوان مدیران آینده کشور، چه راه‌حلی برای کند کردن این تغییرات جمعیتی دارید؟

بیشتر بدانیم

۱- براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ جمعیت شهر کرمانشاه ۴۱/۶ درصد از جمعیت کل استان را دربر می‌گیرد.

۲- **مهاجرت معکوس**: بازگشت مجدد مهاجرین به موطن اصلی خود برای زندگی، به دلایل توسعه زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی برای فعالیت‌های اقتصادی و رشد و پیشرفت فرهنگی و سیاسی مهاجرت معکوس نام دارد.

جغرافیای انسانی استان

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

[illegible]

فعالیت پایانی

جدول زیر را کامل کنید :

عوامل مؤثر در مهاجرت در سطح شهر/ روستاهای استان کرمانشاه		پیامدهای مثبت یا منفی	
دلایل طبیعی

دلایل انسانی

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان کرمانشاه

درس ۹ سرزمینی با تنوع فرهنگی

تنوع یکی از ویژگی های بارز فرهنگ مردم استان کرمانشاه است، به طوری که تنوع قومی، آداب و رسوم و گویش ها از ویژگی های شناخته شده فرهنگ این استان است.

شما دلایل این تنوع فرهنگی را چه می دانید؟

اقوام و زبان

اقوام کرد از کهن ترین اقوام ایرانی هستند که در کوهپایه های زاگرس – کرمانشاه و کردستان – ساکن بودند. بعد از ورود آریایی ها به فلات ایران، قوم ماد نیز در غرب ایران سکنی گزید.

زبان مردم استان کرمانشاه کردی است که یکی از شاخه های زبان ایرانی محسوب می شود. زبان کردی در برخی از منابع به ۴ شاخه اصلی و گویش های متعددی تقسیم شده است.

۱- **گرمناج شمالی** : در سطح استان کرمانشاه کسی بدان صحبت نمی کند.

۲- **گرمناج جنوبی** : مردم ایل جاف و جوانرود با این زبان صحبت می کنند.

۳- **کلهر** : زبان کلهری یکی از گویش های کردی جنوبی است که در شهرهای اسلام آباد غرب، گیلان غرب، بخش هایی از سرپل زهاب، سومار، نفت شهر، ماهیدشت، قصر شیرین و تعداد زیادی از مردمان شهر کرمانشاه با این زبان یا گویش صحبت می کنند. همچنین ایلات و عشایر استان به جز روانسر و جوانرود و پاوه با این گویش صحبت می کنند.

۴- **اورامی و گوران** : خاص مردم اورامانات (لهون، اورامانات تخت) است. شماری از شعرهای سروده شده شاعران کرد به این زبان است (جدول ۱-۳).

لازم به ذکر است که مردم شهر کرمانشاه با دو گویش، فارسی و کردی کرمانشاهی و شماری از ساکنان شهرستان سنقر نیز به زبان ترکی سنقری صحبت می کنند.

بیشتر بدانیم

جدول ۱-۳- گویش های رایج در استان کرمانشاه

زبان	گویش	مناطق
کردی	کلهری	ایلات زنگنه، سنجابی، احمدوند، نانکلی، پایوندها، اهالی قصرشیرین، سرپل زهاب، قلخانی، کردی، قلعه زنجیری های ساکن کرمانشاه، صحنه و مردم دینور و گیلان غرب است
	اورامی	بیشتر مردم دو ایل بزرگ لهوری در منطقه اورامان جنوبی در کرمانشاه و همچنین طوایف اورامان تخت، ایل بزرگ باجلان که تعدادی از آنها در دشت زهاب زندگی می کنند و چندین روستا در منطقه گوران و تمامی مردم کندوله در دینور
	سورانی	طوایف متعدد جاف جوانرود و تعدادی از طوایف مهاجرگوران، مردم دشت زهاب و جیگیران، سراسر بخش روانسر و تیره هایی از اهالی سنجابی
	لکی	طوایف جالوند، عثمان وند، اهالی شهرستان صحنه، هرسین، بخش دینور و همه روستاهای این شهرستان ها
	کرمانشاهی	اهالی شهر کرمانشاه

دین و مذهب

اسلام دین اکثر مردم استان است و پیروان آن بیشتر شیعه هستند. در مناطقی از استان نیز، مذهب اهل تسنن رایج است.

آیین های محلی

اقوام کرد ساکن کرمانشاه، از گذشته های دور تاکنون دارای آداب و رسوم ویژه ای هستند. جشن ها، اعیاد و مراسم سوگواری آنها ریشه در اعتقادات و باورهای ملی، اسلامی و مذهبی شان دارد، ولی همچنان تازگی و رنگ و بوی قومی و محلی خود را حفظ کرده و بخش جدایی ناپذیری از فرهنگ عمومی مردم شده است. از جمله این آیین ها می توان به پُرسانه^۱، جشن خرمن و شال دُرکی^۲ اشاره کرد.

پُرسانه: به گویش فارسی کرمانشاه، پُرسانه به کمک مالی از سوی خویشان، دوستان و آشنایان پرسه دار (کسی که عزیزی را از دست داده است) گفته می شود، از این طریق تلاش می شود تا باری از دوش شخص عزادار و خانواده اش برداشته شود. معمولاً

۱- porsaneh

۲- shall dorraiki

ویژگی های فرهنگی استان

پرسانه به صورت گوسفند، قند و برنج و گاهی به صورت پول نقد پرداخت می شود. این آیین، ویژه عشایر و ساکنین روستاهای استان است. عشایر و روستانشین هایی که به شهرها آمده اند، نیز این سنت را نگه داشته اند و حتی در شهر کرمانشاه کم و بیش رایج است.

جشن خرمن: ایرانیان باستان دارای جشن های بسیاری بوده اند. جشن خرمن یکی از جشن های باستانی مردم این استان است که به پاس هدایای خداوند در پایان برداشت محصول (شهریور ماه)، به شکرانه سپاس از درگاه خداوند در روستاهای استان برگزار می شود. جشن خرمن، جشنی آیینی است که قدرشناسی، دوستی و همدلی مردم را نشان می دهد. این جشن در روستاهای استان در فصل های برداشت محصول برگزار می شود.

شال دُرکی (شال اندازی): آیینی است که در گذشته نه چندان دور، در سطح استان کرمانشاه برگزار می شده است. در موسم بهار و آغاز نوروز، گروهی از نوجوانان و حتی بزرگترها به طرف خانه همسایه ها راه می افتادند و معمولاً غروب یا سرشب با بهره گیری از تاریکی روی پشت بام خانه ها می رفتند و شال خود را از روزنه بام خانه ها به درون خانه آویزان می کردند. آن ها به این وسیله، مژده آمدن بهار و عید را به همسایه ها می دادند و از آن ها مژدگانی می خواستند. صاحب خانه هم به فراخور وضع مالی خود، پول یا خوراکی درون شال می گذاشت. این آیین تا سال های اخیر در قصرشیرین و اکثر روستاهای استان برگزار می شده است.

بررسی کنید

در مورد آیین ها و جشن های محلی خود فکر کنید و یکی را انتخاب و در مورد آن تحقیق کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

بیشتر بدانیم

سال در فرهنگ کردی دارای چهار فصل و دوازده ماه به شرح زیر است:

فصل ها عبارتند از: بهار یا وه هار (بهار) - هاوین یا توسان (تابستان) - پاییز - زم سان (زمستان)

دوازده ماه سال به ترتیب عبارتند از: جیژنان (جشن ها)، گولان (گل ها)، زه ردان (زردی ها)، په رپه ر (ریخته شدن برگ گل)، گه لاوز (نام ستاره)، نوخشان (بهره مند شدن از محصولات)، به ران (بهره ها)، خه زان (خزان)، ساران (سردی ها)، وه فران (برف ها)، به نهدان (بخ بستن)، رمشان (سیاهی ها).

هنرها و صنایع دستی

صنایع دستی در استان کرمانشاه از سابقه تاریخی طولانی برخوردار است. صنایع دستی در استان کرمانشاه به موازات توسعه کشاورزی و دامداری پیشرفت‌هایی داشته و در اقتصاد و زندگی مردم استان به ویژه عشایر و روستائیان نقش مهمی داشته است. در جدول شماره ۲-۳ مهمترین صنایع دستی استان آورده شده است. شما نیز مهمترین صنایع دستی محل زندگی خود را مشخص کنید.

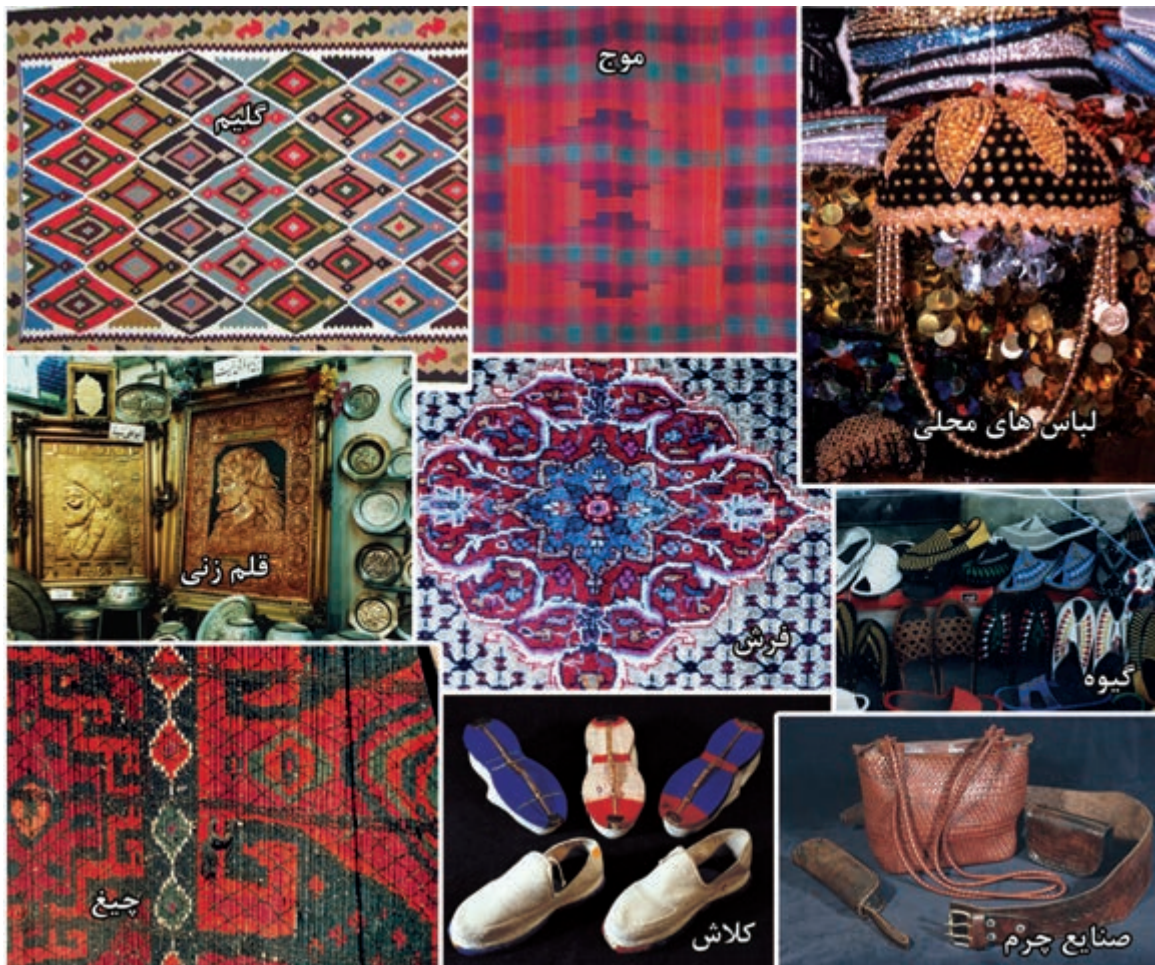
جدول ۲-۳- مهم ترین صنایع دستی در استان کرمانشاه

صنایع دستی	منطقه جغرافیایی
قالی بافی	اورامانات، جوانرود
موج بافی	سنقر، صحنه، کنگاور، دینور، بیستون، عشایر ثلاث باباجانی
جاجیم	اورامانات و ثلاث
نمد مالی	عشایر استان
گلیم بافی	هرسین
گیوه و کلاش بافی	اورامانات، کرمانشاه، هرسین
ابزارهای فلزی	کرد، کرمانشاه
چیغ بافی	عشایر استان
قلم زنی و سراجی	کرمانشاه

بیشتر بدانیم

روزگاری کرد غرب زرادخانه مهمی بود و سلاح‌های گوناگونی در آن جا ساخته می شد. در تاریخ یورش‌های تیموریان و جنگ‌های ایران و عثمانی از سلاح‌های ساخت کرد یاد شده است. در حال حاضر در شهر کرد کارگاه‌هایی وجود دارد که کم و بیش در زمینه ساخت وسایل فلزی و ابزار کار فعالیت دارند. صنعتگران کردی در تهیه ابزار و وسایل کشاورزی، شکار، چاقو، قندشکن، ابزار زین، قفل، کلید و... شهرت زیادی داشته و دارند.

شکل ۱-۳- تصاویری از صنایع دستی استان کرمانشاه

سرگرمی ها و بازی های محلی

بازی های محلی استان کرمانشاه برگرفته از طبیعت زیبای کوهستان زاگرس است که علاوه بر سرگرمی، سبب تقویت چالاکی، سلامتی و آمادگی همیشگی آن ها در مقابل خطرات اطرافشان بوده است. بازی های محلی در سطح استان، بر اساس سن و جنسیت بسیار متنوع است.

از مهم ترین این بازی ها می توان به پهلان، قَمچان، هَشاره‌شَارکی (قایم باش)، قُل قُلان (خروس جنگی)، رَسَن بازی (طناب بازی)، سَوار سَوار، پَران، هفت سنگ، شاه و وزیر، گُل بگیر یا تُوپان، زرمشتکی (گُل یا پوچ)، گامپر (پرش)، آپل مِپل (الک دولک)، زُوران (کشتی)، کلاه روانکی، خانه خانه و گرگ گرگ اشاره کرد. کدام یک از این بازی ها را می شناسید؟ با کمک دبیرتان نحوه اجرای تعدادی از این بازی ها را برای هم کلاسی هایتان تعریف کنید.

بیشتر بدانیم

بازی های محلی

بازی قمچان : این بازی مخصوص دختران است که به صورت انفرادی انجام می شود. این بازی در نقاط مختلف استان ما به شیوه های متنوعی انجام می شود. قمچان، گونه ای بازی با سنگ است، در این بازی بازیکنان به تعداد برابر سنگ بر می دارند و نخست بار می گیرند، بدین گونه که هر کس سنگ بیشتری توانست بر پشت دست بگیرد، بازیکن اول و آنکه بعد از او باشد دوم و هر کس پس از دیگری باشد سوم است. در این بازی، بازیکن سنگ ها را از روی دست به آسمان پرتاب و با کف دست آن را باز می گیرد. اگر سنگ ها جفت باشند، نصف آن ها را برای خودش بر می دارد و نصف دیگر از آن بازی است. بعد سنگی را که "قمچ" می نامند به هوا می اندازد و سنگ ها را با آن می گیرد. البته اگر سنگ ها جفت باشند، آن را نصف می کند. ولی اگر نتوانست سنگ ها را جفتی بردارد و آن ها تیک "تاغ" باشند، از آن سنگ چیزی عاید او نمی شود. اگر در هنگام گرفتن سنگ، سنگی از دستش بیفتد و یا در موقع گرفتن سنگ ها، سنگی به سنگ دیگر بخورد، می گویند "سخته"؛ یعنی نوبتش سوخته شده و نوبت به دیگری می رسد. در آخر، کسی که از همه بیشتر سنگ برداشته باشد، اول و دفعه دیگر نیز اول بازی می کند. برنده بازی می تواند سنگ زیر دست بازنده ها گذاشته و با مشت بر روی دست آن ها بکوبد.

قُل قُلان : این بازی مخصوص پسران است. در این بازی که به صورت انفرادی یا گروهی قابل انجام است، بازیکنان به دو گروه مساوی تقسیم می شوند و از هر گروه یک نفر به میدان می رود. هر یک از این دو نفر یک پای را با دست مخالف خود می گیرند و سعی می کنند با هل دادن و فشار دادن شانه های یکدیگر طرف مقابل را به زمین بیندازد. هنگامی که تمام بازیکنان دو گروه بازی خود را انجام دادند امتیازهای هر گروه را جمع می کنند و هر گروه که امتیاز بیشتری به دست آورد برنده بازی است.

لباس های محلی

لباس مردم استان کرمانشاه، همچون سایر ویژگی های انسانی آن، به تبعیت از شرایط محیطی دارای الگوی منطقه ای است. قدمت لباس های کردی به دوره مادها و ایران باستان بر می گردد. همچنان که سنگ نگاره ها و تصاویر حجاری شده در تاق بستان و بیستون نشان دهنده پوشش کامل و شبیه به لباس های کردی امروزی مردم استان است. به نظر می رسد پایبند بودن کردها به سنت و آیین های گذشتگان و هماهنگی و انطباق آن با شرایط محیط طبیعی، راز ماندگاری لباس های کردی است.

در نحوه دوخت و ترکیب لباس های کردی در مناطق مختلف استان تفاوت هایی دیده می شود. از لحاظ رنگ نیز علاوه بر تنوع، اغلب آن ها رنگ های شاد و پر زرق و برقی دارند. پوشاک سنتی بانوان استان عبارت است از : سرپند، گلنجه، یل، قبا، روپوش و شلوار جافی؛ و پوشاک سنتی مردان نیز عرق چین، سرپند، قبا، سُخمه، شال، شلوار جافی و پاپوش است.

ویژگی های فرهنگی استان

شکل ۲-۳- لباس های محلی مردم استان کرمانشاه (موزه مردم شناسی واقع در تکیه معاون الملک)

موسیقی

موسیقی از گذشته تاکنون در فرهنگ کردی استان جایگاهی مهم داشته است. تحقیقات نشان داده است که موسیقی کردی در ابتدا رزمی و حماسی بوده است. به تدریج داستان های پهلوانی و رزمی به صورت شعر و تصنیف با دهل و سرنا خوانده شد. هُوره از قدیمی ترین نواهای کردی است.

مردم استان در مراسم مختلف خود همچون جشن های نامزدی، عروسی، تولد و نام گذاری فرزند، مهمانی های ویژه و حتی مراسم سوگواری از سبک های مختلف موسیقی استفاده می کنند. برخی از وسایل نواختن موسیقی که در استان استفاده می شده است عبارتند از: سرنا، شمشال، تنبور، تنبک، تار، سه تار، دهل، دف و... که در اکثر مناطق استان نواخته می شود. در محل زندگی شما کدام یک از اینها بیشتر استفاده می شوند؟

بیشتر بدانیم

تفاوت هُوره و مُور

هُوره: یکی از نواهای منطقه زاگرس است که در گذشته بیشتر در نمایش نیایشی و گاهی نیز جنبه شکرگزاری داشت اما به مرور زمان جنبه حماسی و شادی آفرین به خود گرفته است.

مُور (مویه یا مرثیه): نواهی خاص مراسم عزاداری ایلات و عشایر استان کرمانشاه است.

ادبیات محلی

ادبیات محلی کرمانشاه گنجینه‌ای پایان ناپذیر از عادات، باورها، ضرب المثل‌ها و ترانه‌های محلی است که ریشه در فرهنگ و ادبیات غنی استان دارد. به عنوان نمونه برخی از ضرب المثل‌ها را می‌توانید در جدول ۳-۳ مطالعه کنید. شما نیز دو ضرب المثل جالب با ذکر مفهوم به جدول اضافه کنید.

تکمیل کنید

جدول ۳-۳ - چند نمونه از ضرب المثل‌های مردم استان کرمانشاه

ضرب المثل	مفهوم
دار هرچه ترگری سر چه مه نی	درخت هرچه قدر ثمر می‌گیرد خمیده‌تر می‌شود. کنایه از انسانهای بزرگی است که هر چه قدر به علم و مقام آنها افزوده می‌شود متواضع‌تر می‌شوند.
صدای دیول و دور خوشه	صدای دهل از دور خوش است. کنایه از واقع بینی و دقیق بودن است.
.....
.....

یکی دیگر از آثار برجسته ادب و هنر کردی، شعر و ادبیات داستانی است. هرچند که آثار مکتوب شعر کردی نسبتاً اندک است، ولی در ادبیات شفاهی و محاوره‌ای از غنای بسیاری برخوردار است. شعر کردی مملو از مضامین عرفانی، عشق و حکمت است. علاوه بر آن، شعرای کرد، علاقه خاصی به مباحث و موضوعات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی داشته و دارند. آیا می‌توانید شعرای

ویژگی های فرهنگی استان

معروف و آثار به جای مانده از آن ها را در سطح استان و شهرستان خود معرفی نمایید؟

غذاها و شیرینی های محلی

شکل ۳-۳- برخی از غذاهای محلی استان کرمانشاه

بیشتر غذاهای رایج در استان همان هایی هستند که در اکثر نقاط کشور رواج دارند ولی برخی از خوراک ها و شیرینی ها نیز ویژه این استان بوده و از تنوع و شهرت خاصی برخوردار است. از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد :

برخی از غذاهای محلی استان کرمانشاه شامل : دنده کباب، خورش خلال، پلو کشمش، دانه کولانه، بورانی کنگر، پلو شویت، قورمه، هلیسه، آش غوره، بُورانی چغندر، آش ترخینه، آش عدس، دلمه، خورش کدو حلوایی و شیرینی ها شامل : نان برنجی، نان خرمايي، کاک، بژي (پرساق) و حلوا است.

در بین انواع شیرینی ها نان برنجی و کاک و نان خرمايي از شیرینی های مشهوری است که در سطح کشور به عنوان سوغات استان کرمانشاه شناخته شده اند؛ چنانکه روغن حیوانی کرمانشاه نیز در تمام کشور جایگاه ویژه ای دارد.

بیشتر بدانیم

جغرافیای فرهنگی شاخه ای از جغرافیاست که به بررسی نقش عوامل جغرافیایی در پیدایش فرهنگ هر قوم (زبان، آداب و رسوم، پیشرفت های علمی و فرهنگی و ...) می پردازد.

تکمیل کنید

در جدول زیر غذاها و شیرینی‌های محلی شهرستان محل زندگی خود را بنویسید.

جدول ۳-۴- غذاها و شیرینی‌های محلی

نام شهرستان	نوع غذا یا شیرینی
کرمانشاه	خورشت خال، دنده کباب، آش عباسعلی، نان برنجی
.....

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- ☐
- ☐
- ☐
- ☐
- ☐
- ☐
- ☐
- ☐
- ☐

فعالیت پایانی

— به چند گروه تقسیم شوید. سپس هر گروه در رابطه با یکی از موضوعات مطرح شده، اطلاعات را جمع‌آوری کرده و نتیجه کار خود را در کلاس ارائه دهید.

الف) آیین‌های محلی باستانی و اسلامی

ب) جشن‌های محلی و آمیخته شده با اسلام

فصل چهارم

پیشینه تاریخی استان کرمانشاه

درس ۱۰ تاریخ به قدمت ده هزار سال

شکل ۲-۴ قدمت سکونت در تپه گودین در کنگاور به هزاره ششم قبل از میلاد می‌رسد.

شکل ۱-۴ غار دواشکفت یکی از کهن‌ترین سکونتگاه‌های بشر در منطقه کرمانشاه در دامنه کوه تاق بستان

به نظر شما آیا رابطه‌ای بین گذشته تاریخی هر منطقه و جغرافیای طبیعی آن وجود دارد؟
با ذکر مثال برای گفته‌های خود دلیل بیاورید.

تاریخ محلی استان کرمانشاه، جزئی جدایی‌ناپذیر از تاریخ کشور ایران است و تنها زمانی می‌تواند مورد مطالعه قرارگیرد که به‌عنوان بخشی از تاریخ طولانی ایران زمین به آن توجه شود. بدون شک منطقه کرمانشاه در تحولات تاریخی و فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی نقشی اساسی بر عهده داشته است. منطقه کرمانشاه، به خاطر موقعیت خاص جغرافیایی و داشتن شرایط محیطی مناسب از یک سو، از دیرباز به عنوان مکانی برای استقرار سکونتگاه‌های انسانی مورد توجه بوده است و از سوی دیگر به دلیل موقعیت ارتباطی خود، همواره به عنوان پلی بین حوزه‌های تمدنی مغرب زمین و سرزمین اصلی ایران بوده است. بنابراین در این رهگذر علاوه بر برخورداری از دستاوردهای فرهنگی و تمدن مغرب زمین، در رشد و شکوفایی و تعالی فرهنگ اصیل ایران زمین وظایفی را بر عهده داشته است.

از گذشته‌های بسیار دور، انسان‌های غارنشین که از طریق شکار امرار معاش می‌کردند، این ناحیه را برای زندگی خود برگزیدند در جدول شماره ۴-۱ نام برخی از این غارها و موقعیت جغرافیایی آن‌ها ذکر شده است. آثار به دست آمده از غارهای پیش از تاریخ

پیشینه تاریخی استان

استان، مدارکی مستند در تأیید این ادعا هستند. از جمله این غارها می‌توان به غار شکارچی واقع در بیستون اشاره کرد که آثاری مربوط به دوران پارینه سنگی در آن به دست آمده است. قدمت حضور انسان‌های اولیه در این غار به ۴۰ هزار سال پیش می‌رسد.

بیشتر بدانیم

جدول ۱-۴- موقعیت جغرافیایی برخی از غارهای تاریخی استان کرمانشاه

غارهای تاریخی	موقعیت جغرافیایی
مرتاریک	دامنه کوه بیستون
شکارچیان	این غار در دامنه کوه بیستون و به فاصله کمی از مجسمه هرکول قرار دارد.
مرآفتاب	حد فاصل غارهای مرتاریک و مردودر
ورواسی	یازده کیلومتری شمال شرقی کرمانشاه، در دامنه کوه ماسیم و در دره معروف به «تنگ کنشت» قرار دارد.
دو اشکفت	در دامنه جنوبی کوه تاق بستان
قوری قلعه	این غار در بیست و پنج کیلومتری شهر پاوه قرار دارد.

وجود آب کافی، زمین‌های حاصل خیز و اقلیم مناسب باعث شد که معیشت مبتنی بر کشاورزی و زندگی یکجانشینی از زمان‌های بسیار دور در کرمانشاه شکل بگیرد، به طوری که یافته‌های باستان‌شناسی عمر روستای کرتویج^۱، قدیمی‌ترین روستای پیش از تاریخ در استان را به ۹۸۰۰ سال قبل از میلاد می‌رساند قدیمی‌ترین آثار گلی، سفالی و شیشه‌ای یافت شده در ایران را، متعلق به منطقه کرمانشاه می‌دانند.

جدول ۲-۴- قدمت برخی از سکونتگاه‌های انسانی در استان کرمانشاه

نام روستا	موقعیت جغرافیایی	قدمت تاریخی
کرتویج (تپه شیخی آباد)	دینور	۹۸۰۰ قبل از میلاد
تپه سراب	حاشیه شرقی شهر کرمانشاه (روستای ده پهن)	۸ تا ۹ هزار سال قبل از میلاد
گنج دره	روستای قیسوند ۱۰ کیلومتری غرب هرسین	۷۵۰۰ تا ۸۵۰۰ قبل از میلاد
تپه گودین	۱۲ کیلومتری جنوب شرق کنگاور	هزاره ششم قبل از میلاد
تپه چغا گاوانه	مرکز شهر اسلام آباد	۷ تا ۹ سال قبل از میلاد

۱- kortavij

بیشتر بدانیم

جغرافیای تاریخی یکی از گرایش‌های علم جغرافیا است که نقش محیط جغرافیایی در پیدایش سرگذشت و تاریخ هر منطقه را مورد مطالعه قرار می‌دهد.

قدیمی‌ترین اقوام ساکن در منطقه کرمانشاه

از نخستین اقوام ساکن در منطقه کرمانشاه کنونی که نام آن‌ها در تاریخ ذکر شده، می‌توان اقوام گوتی، کاسی و لولوبی را نام برد. در این میان لولوبی‌ها یکی از قدیمی‌ترین سنگ نگاره‌های شناخته شده ایران (نقش آنوبانی نی) را پدید آوردند (شکل ۳-۴).

شکل ۳-۴- نقش آنوبانی نی - سرپل زهاب

از اواخر هزاره دوم پیش از میلاد، اقوام آریایی به فلات ایران روی آوردند. از میان آن‌ها قومی که ماد خوانده می‌شد در مناطق غربی، شمال غرب و مرکزی ایران کنونی مستقر شدند. بدین ترتیب کرمانشاه در قلمرو حکومت قوم ماد قرار گرفت. اهمیت کرمانشاه در حکومت مادها چنان بود که بیشترین آثار اقوام مادها در منطقه کرمانشاه بوده است. کرمانشاه تا حمله اعراب، استان ماد خوانده می‌شده است.

کرمانشاه در دوران باستان

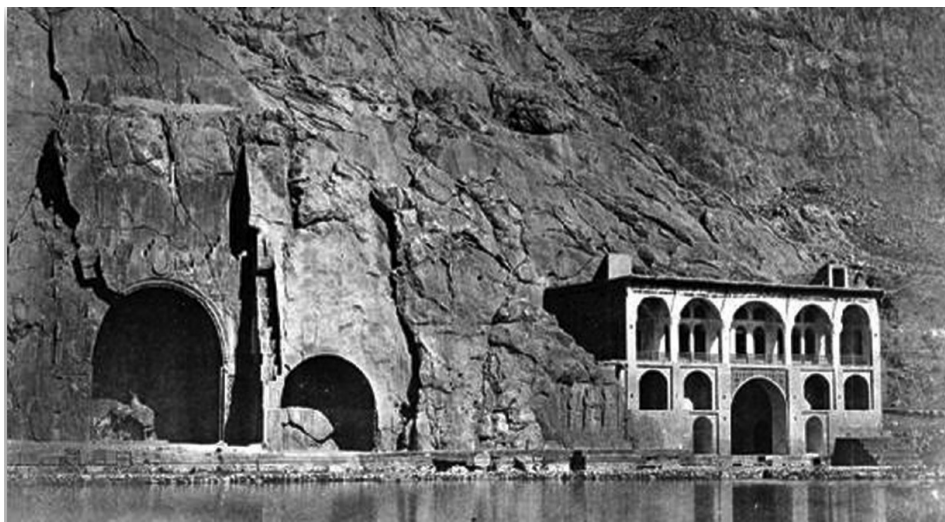
هنگامی که سلسله هخامنشی جانشین حکومت مادها شد، کرمانشاه با توجه به اهمیت موقعیت جغرافیایی خود (قرارگیری بر سر

پیشینه تاریخی استان

راه مهم بابل — هگمتانه — مناطق داخلی ایران)، همچنان جایگاه ممتاز خود را حفظ کرد. تأییدکننده این موضوع، قرار گرفتن مهمترین و مفصل ترین سند مکتوب بازمانده از هخامنشیان، یعنی کتیبه داریوش اول، در بیستون است. در دوره سلوکیان نظر به طبیعت مساعد کرمانشاه، این ناحیه مورد توجه ویژه یونانیان قرار گرفت. به خصوص نواحی ماهیدشت و دینور که به لحاظ شرایط طبیعی برای تربیت اسب بسیار مناسب بود. با ظهور سلسله اشکانی، کرمانشاه همچنان مورد توجه قرار داشت و به همین دلیل منطقه کرمانشاه به لحاظ آثار به جا مانده از دوره اشکانی موقعیتی منحصر به فرد در ایران دارد. نقش برجسته بلاش در بیستون یکی از آثار به جا مانده در منطقه کرمانشاه است.

دودمان ساسانی که جانشین خاندان اشکانی شده بودند نیز توجه ویژه ای به کرمانشاه داشتند، به طوری که در این دوران اصولاً ناحیه کرمانشاه، ملک شخصی پادشاهان ساسانی محسوب می شد و پادشاهان این سلسله جهت پرهیز از گرمای طاقت فرسای پایتخت (تیسفون) و نیز به لحاظ آب و هوا و طبیعت مطلوب کرمانشاه، همچنین نزدیکی آن به تیسفون، بخشی از دوره گرم سال را در ییلاق های منطقه کرمانشاه می گذراندند. تاق بستان یادگار خسرو اول در این منطقه قرار دارد. گسترش شهرسازی یکی از سیاست های پادشاهان ساسانی در غرب بود که بنیاد شهرهای حلوان (سرپل زهاب) و قرمیسین یا کرمانشاه را نهاده و بر اعتبار استان کرمانشاه بیش از پیش افزود. شاهان ساسانی با ایجاد پل هایی بر روی رودخانه ها و بناهایی که رفاه عموم مردم را تأمین می کرد، رونق اقتصادی بیشتری را برای مردم این دیار به ارمغان آورده بودند.

از نظر وجود آثار مربوط به دوران باستان در ایران زمین، تنها استان فارس و تا حدودی خوزستان با استان کرمانشاه قابل مقایسه است.

شکل ۴-۴ — نمایی از تاق بستان قدیم

جدول ۳-۴- آثار تاریخی دوره پیش از اسلام

برخی از آثار تاریخی پیش از اسلام کرمانشاه	
لؤلویی ها	نقش برجسته آئوبانی نی
مادها	گوردخمه اسحاق وند • دکان داوود • گوردخمه سرخ ده • گوردخمه صحنه
هخامنشیان	سنگ نبشته بیستون
سلوکیان	تندیس هرکول
اشکانیان	کتیبه گودرز • نقش برجسته بلاش • گورستان پارتی • نیایشگاه آناهیتا
ساسانیان	تاق بستان (نقش برجسته تاج گذاری اردشیر دوم - تندیس خسرو پرویز) • طاق گرا شکارگاه - خسرو پرویز • قلعه یزدگرد • فرهاد تراش

کرمانشاه در دوران اسلامی

در دوران خلافت عباسی، کرمانشاه یکی از چهار شهر مهم منطقه جبال بود. منطقه کوهستانی غرب ایران تا اصفهان را جبال یا عراق عجم می گفته اند. در همین زمان شهر دینور از نظر تربیت افراد برجسته علمی و فرهنگی، مهمترین شهر این ناحیه و حتی ایران محسوب می شد.

هلاکو خان مغول در مسیر حمله خود به بغداد، کرمانشاه را از حملات وحشیانه خود بی نصیب نگذاشت و سپاهش این شهر و منطقه را ویران کرد. از آن پس کرمانشاه به صورت روستایی ویران درآمد. البته جانشینان هلاکو از جمله الجایتو، اقداماتی را در جهت ترمیم خرابی ها انجام دادند. به طوری که ایلخان مغول شهر سلطانیة چمچمال را در نزدیکی بیستون بنا نهاد، اما شهر کرمانشاه تا اواخر دوران صفوی به صورت روستا باقی ماند.

در دوران سلسله صفوی، به علت نزدیکی با مرزهای دولت عثمانی منطقه کرمانشاه بارها مورد حمله دولت عثمانی قرار گرفت و به همین دلیل صفویان فرصت چندانی برای آبادانی آن نیافتند. البته به سبب افزایش تعداد زائرین شیعه ایرانی که از مسیر کرمانشاه به عتبات مسافرت می کردند، بر ارزش منطقه افزوده شد و نتیجه آن احداث کاروانسراها و پل ها بود. در اواخر حکومت صفوی و با استفاده از یک آرامش نسبی که در روابط ایران و عثمانی پدید آمد، خان های زنگنه که بزرگترین مالکان زمین های منطقه بودند و در عین حال پست های اجرایی ارزشمندی را در دربار صفوی داشتند، در عمران و آبادی شهر و منطقه کرمانشاه کوشیدند. از جمله این افراد می توان به شیخ علی خان زنگنه اشاره کرد.

با روی کار آمدن نادر شاه افشار و پاک سازی منطقه از متجاوزین عثمانی، این پادشاه با توجه به موقعیت جغرافیایی ممتاز شهر کرمانشاه، در کنار مرزهای عثمانی، قلعه جدیدی را در این شهر بنا کرد که بزرگترین زرادخانه کشور محسوب می شد.

روند توسعه کرمانشاه در زمان قاجار ادامه پیدا کرد و این شهر و ناحیه تحت فرمانروایی محمدعلی میرزا دولتشاه (پسر بزرگ فتحعلی شاه) به مرکز غرب ایران تبدیل شد. و نیز اقداماتی در جهت تکمیل عمران و آبادی این شهر و ایالت به عمل آمد. از جمله بازارها، کاروانسراها، پادگان های نظامی، حمام ها، مساجد و پل های جدیدی ساخته شد.

پیشینه تاریخی استان

در پی شروع جنگ جهانی اول، موقعیت استراتژیک کرمانشاه سبب شد که طرف‌های درگیر در جنگ، این استان را محل نزاع و درگیری خود سازند. به این ترتیب کرمانشاه توسط عثمانی (متحد آلمان) و سپس روس و انگلیس اشغال شد. در همین زمان عده‌ای از رجال که قصد مقابله با اشغال کشور، توسط روس و انگلیس را داشتند، کرمانشاه را مرکز فعالیت خود قرار داده و دولت موقت ملی را در این شهر تشکیل دادند. به این ترتیب کرمانشاه برای مدت کوتاهی پایتخت شد. در این هنگام نواحی غربی کشور از طریق کرمانشاه اداره می‌شد. در جریان جنگ جهانی اول خسارات فراوانی به کرمانشاه وارد شد.

با روی کار آمدن دولت پهلوی در کرمانشاه نیز برخی اقدامات عمرانی و اصلاحی مانند شهرسازی جدید و تأسیس راه‌های شوسه آغاز شد. با کشف نفت در منطقه نفت شهر، دومین پالایشگاه نفت کشور در کرمانشاه تأسیس شد. در جریان جنگ جهانی دوم کرمانشاه در شهریور ۱۳۲۰ به تصرف نیروهای متفقین درآمد و تا پایان جنگ، نیروهای نظامی این کشورها در منطقه حضور داشتند.

جدول ۴-۴- آثار تاریخی دوره اسلامی در استان کرمانشاه

برخی از آثار دوره اسلامی کرمانشاه	
صفوی	پل کهنه
زندیه	مسجد جامع کرمانشاه
قاجار	تکیه معاون الملک • تکیه بیگلربیگی • خانه خواجه باروخ • مسجد عمادالدوله • مسجد حاج شهبازخان • مسجد شاهزاده • مسجد دولتشاه • ساختمان کنسولگری انگلیس • خانه معتضدالدوله • خانه فیض مهدوی • خانه معین‌الکتاب • حمام حاج شهبازخان • حمام حسن خان • کاروانسرای فیض آباد • خانه سوری
پهلوی	مسجد جامع شافعی • ساختمان استانداری سابق کرمانشاه • خانه خدیوی • خانه سیدین • کلیسای قلب مقدس مسیح • مدرسه کزازی

کرمانشاه پس از انقلاب اسلامی و ۸ سال دفاع مقدس

با شروع مبارزات علیه رژیم شاهنشاهی پهلوی، مردم این استان نیز همگام با ملت ایران در تظاهرات و مبارزات شرکت کردند و در پیروزی جمهوری اسلامی سهمیم شدند. هنوز چند ماهی از پیروزی انقلاب اسلامی نگذشته بود که رژیم بعثی عراق به صورت پراکنده مناطق مرزی استان کرمانشاه را به توپ بست. ارتش عراق در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ با پشتیبانی هوایی و آتش توپخانه، هجوم سراسری خود را به شهرهای استان آغاز کرد و طی چندین حمله شهرهای قصرشیرین، نفت شهر و سومار را به اشغال خود درآورد.

لشکر ۸۱ زرهی استان، هوانیروز، سپاه پاسداران، نیروهای انتظامی و بسیجی استان و جهاد سازندگی و نیروهای مردمی به منظور مقابله با تهاجم و پیشروی دشمن در طول مرزهای استان که قریب بر ۳۰ کیلومتر می‌باشد، با از خود گذشتگی، فداکاری، ایمان، رشادت و پایمردی در مقابل دشمن ایستادگی و رژیم بعثی عراق را از رسیدن به اهدافش محروم کردند.

شکل ۵-۴- تصویری از سپاه محمد (ص)

رژیم عراق برای پیروزی در جنگ از هیچ عمل ننگینی علیه رزمندگان و مردم بی دفاع مرزنشین استان فروگذار نکرد؛ به طوری که در طول جنگ بارها از سلاح های شیمیایی استفاده کرد. از مناطقی که این چنین ناجوانمردانه مورد حمله شیمیایی دشمن قرار گرفت، می توان به روستای بان زرده ریجاب اشاره نمود.

در واپسین روزهای جنگ، دشمن بعثی و گروهک ضد انقلاب که به شدت ناامید شده و کار خود را پایان یافته می دیدند، با طراحی یک حمله نفوذی از مرز قصر شیرین، وارد استان شدند و پس از گذشتن از سرپل زهاب، کرد به طرف اسلام آباد و حسن آباد پیش آمدند. منافقین که در محدوده کوچکی از اسلام آباد تا تنگه چهار زبر به محاصره در آمده بودند، تلفات فراوانی متحمل شدند. برخی منهدم گردیدند و برخی نیز به سمت عراق گریختند. به این ترتیب عملیات مرصاد آخرین عملیات ۸ سال دفاع مقدس در استان کرمانشاه بود که با موفقیت چشمگیر رزمندگان اسلام به پایان رسید.

وجه تسمیه

از دیرباز، شهر کرمانشاه مکانی آباد و از شهرهای مهم غرب ایران بوده است و آن را به نام های مختلفی خوانده اند. در زمان فرمانروایی گوتی ها، کاسی ها و لولوبی ها، کرمانشاه را نیسایی یا نیشایی و سپس الی پی نامیدند. در دوران هخامنشی این شهر را کامبادن می نامیدند. اما بسیاری نام فعلی شهر کرمانشاه را یادگار دوره ساسانی دانسته اند و این نام را به بهرام چهارم منسوب می دانند که در سده سوم تا چهارم میلادی پادشاه شهر کرمان بوده و پس از اینکه حاکم ایالت ماد شد، مرکز ایالت را به مناسبت لقب او، کرمانشاه خواندند. پس از اسلام، اعراب نام کرمانشاه را به صورت قرمیسین معرب کردند.

پیشینه تاریخی استان

جدول ۵-۴- وجه تسمیه برخی از شهرهای استان کرمانشاه

شهر	وجه تسمیه
سنقر	واژه سنقر شکل تغییر یافته کلمه سنقار است که در زبان ترکی نام مرغی شکاری است.
قصر شیرین	نام این شهر منسوب است به شیرین زن خسرو پرویز از پادشاهان ساسانی.
پاوه	نام پاوه را به پاوج یا پاوه سردار یزدگرد سوم - آخرین شاهنشاه ساسانیان - منسوب می‌دانند که جهت جلب حمایت کردها روانه این منطقه شد و مورد احترام اهالی قرار گرفت. بعدها به خاطر تجلیل از آن سردار، این ناحیه را پاوه نامیدند.
سرپل زهاب	کلمه زهاب در لغت به معنی «آب مقطر، خوب و همچنین به معنی چشمه و منبع آب» آمده است. ظاهراً به علت چشمه‌سارها و سراب‌های فراوان، این شهر به زهاب مشهور شده است. نام دیگر این ناحیه «سرپل» است که از نام پلی بر روی رودخانه الوند در ۱۲ کیلومتری زهاب اخذ شده است.
ماهیدشت	دشت مادها - در دوران ساسانیان ماد را به صورت مای تلفظ می‌کردند (مای یشت) و در دوران اسلامی اعراب ماد را به صورت ماه درآوردند.

وجه تسمیه شهر یا روستا یا ایل شما چیست؟ تحقیق کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

کوه‌های استان در عملیات‌های جنگی رزمندگان اسلام چه نقشی داشتند؟

چرا کوه بازی دراز، با وجود ارتفاع کم، در اذهان مردم ایران شهرتی بیش از سایر کوه‌های استان دارد؟

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- □
- □
- □
- □
- □
- □
- □

فعالیت پایانی ✓

۱ - به چند گروه تقسیم شوید و هر گروه یکی از دوره‌های تاریخی استان را انتخاب کرده و درباره آن تحقیق کنید و نتیجه به دست آمده را با استفاده از عکس و اسناد، به صورت روزنامه دیواری به تصویر بکشید.

۲ - در رابطه با جنگ تحمیلی در کرمانشاه با استفاده از اسناد موجود و مصاحبه به پرسش‌های زیر پاسخ

دهید :

* شهرستان‌های مورد حمله هوایی و موشک باران دشمن در استان عبارتند از.....

* محله‌های مورد حمله در شهرستان‌های محل سکونت شما عبارتند از.....

درس ۱۱ مشاهیر و نام آوران استان کرمانشاه

با نگاهی کوتاه به تاریخ هر سرزمین درمی یابیم که ماندگاری و شهرت مردم هر سرزمین، نتیجه تلاش مردان و زنان بزرگی است که با همتی والا، دستاوردهایی برای مردم خود به یادگار گذاشته اند که هر زمان به آنان فکر می کنیم غروری افتخارآمیز وجودمان را در برگیرد.

هرگاه صفحاتی از افتخارات مشاهیر کشورمان را ورق می زنیم، مطمئناً با نام بزرگانی از استان کرمانشاه برخورد خواهیم کرد. بزرگانی که در حیطه فعالیتشان، زندگی خود را وقف بهتر زیستن هم نوعان خود کردند و در روزگار خود منشأ تحولات عمیق علمی، فرهنگی و مذهبی شده اند.

در قرون اولیه هجری قمری دانشمندان بزرگی هم چون ابوحنیفه دینوری در این خطه پا به عرصه حیات نهادند. ابوحنیفه دینوری در قرن سوم هجری در شهر دینور کرمانشاه متولد شد. وی از دانشمندان بزرگ در نحو، لغت، ادب، هندسه، حساب، نجوم و روایت بود. از آثار وی می توان به کتاب النبات (گیاه شناسی)، فی الجبر، فی الحساب، فی الوصایا، الانواع و المقابله (ریاضیات و نجوم) و کتاب بارزش اخبار الطوال (تاریخ) اشاره کرد.

برخی از مورخان بهلول از اصحاب حضرت موسی بن جعفر را، از مردم کرمانشاه می دانند. از دیگر مفاخر استان که نقش مهمی در آبادانی کرمانشاه داشته است می توان به شیخ علی خان زنگنه صدر اعظم شاه سلیمان صفوی در قرن یازدهم اشاره کرد. وی از بزرگان ایل زنگنه بود که در زمان خود به امیر کبیر عصر صفوی معروف شد.

استاد غلامرضا رشید یاسمی شاعر، مورخ، نویسنده و مترجم بنام دوران معاصر است که در سال ۱۲۷۵ هجری شمسی در گهواره از توابع دالاهو به دنیا آمد. وی پس از احراز کرسی استادی در دانشکده ادبیات تهران به عضویت فرهنگستان ایران در آمد و در تألیفات و ترجمه آثار فراوانی را به ثبت رسانید. از جمله مهم ترین تألیفات وی می توان به قانون اخلاق، نصایح فردوسی، دیوان اشعار و تاریخ مختصر ایران اشاره کرد.

از علما و عرفای بنام استان می توان به آیت الله سید مرتضی نجومی اشاره کرد که در بهمن ۱۳۰۷ هجری شمسی، در کرمانشاه به دنیا آمد. این عالم پرهیزگار و وارسته پس از اخذ مقدمات علوم دینی از محضر پدر بزرگوارشان و برخی علمای آن زمان کرمانشاه، رهسپار نجف اشرف شد و قریب ۱۷ سال در محضر استاد میرزا محمد باقرزنجانی، شیخ آقا بزرگ تهرانی و... فقه و اصول و علوم حدیث آموخت و به درجه اجتهاد رسید. در سال های پراشتاب انقلاب اسلامی، خانه آیت الله سید مرتضی نجومی کانون مبارزات انقلابیون شهر کرمانشاه بود.

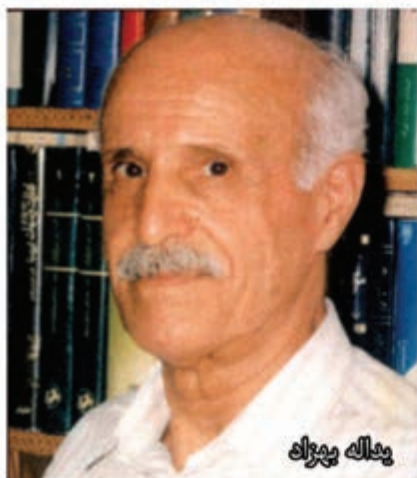
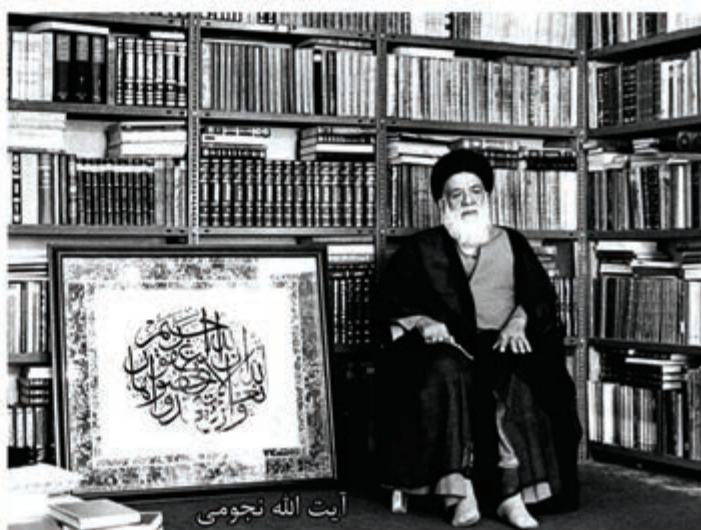
از آثار و تألیفات ایشان می توان به چند رساله تخصصی فقهی و تفسیر برخی سوره های قرآن کریم، کیمیای سعادت، فیض قلم و... اشاره کرد.

آیت الله نجومی از بزرگترین خوشنویسان جهان نیز بودند. ایشان در خط ثلث از نوادر جهان و در تمام خطوط اسلامی صاحب نام بود و تقدیرنامه نخستین گروه های خوشنویسان جهان را دریافت کرد و در سال ۱۳۸۰ به عنوان چهره ماندگار کشورمان انتخاب شد.

آیت الله اشرفی اصفهانی، چهارمین شهید محراب در سال ۱۳۲۳ هجری قمری در یک خانواده روحانی در خمینی شهر اصفهان متولد شد. ایشان نماینده امام (ره) و امام جمعه کرمانشاه بودند و خدمات ارزنده ای از جمله تأسیس حوزه علمیه امام خمینی در استان داشته اند. ایشان پس از ۸۰ سال زندگی پرافتخار خود و خدمت به اسلام و قرآن در مهرماه ۱۳۶۱ در سنگر نماز جمعه مسجد جامع در محراب نماز به افتخار شهادت نائل آمد.

از سایر مشاهیر استان کرمانشاه نیز می توان به آیت الله هادی جلیلی، رحیم معینی، علی محمد افغان، ابوالقاسم الهامی و... اشاره کرد.

شکل ۴-۶- تصاویری از مشاهیر استان کرمانشاه

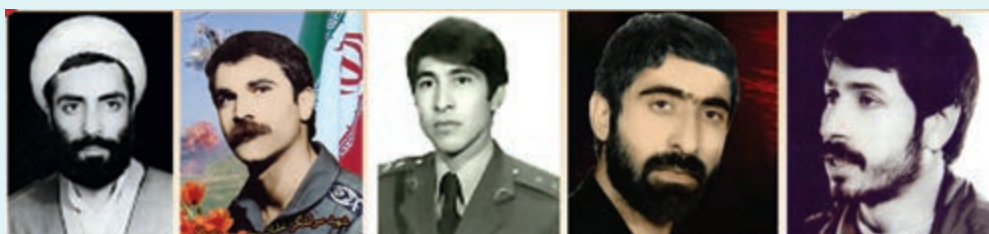
سرداران شهید

در طول ۸ سال دفاع مقدس، استان کرمانشاه به واسطه داشتن ۲۶۳ کیلومتر مرز مشترک، صحنه اصلی تهاجم رژیم بعثی عراق بود. نقش رزمندگان اسلام و جوانان غیور این استان در دفاع از سرزمین ایران برای همیشه ستودنی است و به راستی آرامش و امنیت امروزه ایران ما مرهون رشادت‌های این رادمردان تاریخ است.

بیشتر بدانیم

استان کرمانشاه در طول جنگ تحمیلی ۱۱۲۶ بار مورد بمباران و اصابت موشک قرار گرفت و از ۲۸۷۸ روز جنگ تحمیلی ۲۶ عملیات در استان انجام شد و استان کرمانشاه مفتخر به داشتن ۹۵۲۵ شهید، ۱۷۲۰ جانباز و ۱۹۰۰ آزاده است.

شهید کرمی

شهید شمشادیان

شهید ادیبان

شهید باقری

شهید جعفری

شکل ۴-۷

سردار شهید سید محمد سعید جعفری: متولد ۱۳۳۱ (شهرستان کرمانشاه)، در سال‌های قبل از انقلاب بارها توسط ساواک دستگیر و زندانی شد. وی اولین فرمانده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی کرمانشاه بود و در حین اجرای عملیات در تاریخ ۱۳۵۹/۸/۶ در جبهه سرپل زهاب به شهادت رسید.

شهید محمد حسین باقری: متولد ۱۳۲۸ (نفت شهر)، در سال‌های قبل از انقلاب معلم بود. در سال ۱۳۶۳ مسئول مهندسی تپ نبی اکرم (ص) بود و در حین اجرای عملیات کربلای ۵ در تاریخ ۱۳۶۵/۱۰/۲۴ در جبهه شلمچه به شهادت رسید.

سرلشگر شهید حسین ادیبان: فرمانده گردان تکاور مالک اشتر لشکر ۸۱ زرهی کرمانشاه در حین اجرای عملیات آفندی بازی دراز در تاریخ ۱۳۶۰/۲/۳ در جبهه سرپل زهاب به شهادت رسید.

سرلشگر شهید خلبان یحیی شمشادیان: متولد ۱۳۳۲ (قصر شیرین)، ایشان خلبان بالگرد هجومی پایگاه هوانیروز کرمانشاه بود که بارها با شجاعت و مهارت بی نظیرش دوست و دشمن را شگفت زده نمود و سرانجام در حین اجرای عملیات آفندی مسلم ابن عقیل در تاریخ ۱۳۶۱/۷/۱۵ در جبهه سومار به شهادت رسید.

شهید حجت الاسلام ذبیح‌الله کرمی: متولد ۱۳۳۰، قائم مقام معاونت فرهنگی سازمان تبلیغات اسلامی در حین اجرای عملیات مرصاد در تاریخ ۱۳۶۷/۵/۷ در جبهه غرب به شهادت رسید.

بیشتر بدانیم

جدول ۴-۴- برگزیده‌ای از مفاخر ملی، علمی، هنری استان کرمانشاه

مفاخر ملی	سردار یارمحمدخان کرمانشاهی	در سال ۱۲۹۶ ه.ق در شهر کرمانشاه متولد شد. وی دارای اندیشه آزادی خواهی بود و عضو کمیته غیرت کرمانشاه شد و فعالیت های آزادی خواهانه زیادی داشت.
مفاخر علمی	پروفسور مجتبی شمس پور	در سال ۱۳۲۸ در شهر کرمانشاه چشم به جهان گشود. وی یکی از دانشمندان شیمی برجسته کشورمان است که در سطح جهانی نامی شناخته شده دارد. پروفسور مجتبی شمس پور از اساتید مسلم رشته شیمی (تجزیه) است که در دانشگاه های رازی، تربیت مدرس تهران، شیراز، مشهد و ... موفق به پرورش استعدادها و متخصصان شیمی برجسته ای شده است. وی در سال ۲۰۰۶ به عنوان برترین دانشمند جهان انتخاب شد و در سال ۱۳۶۷ جایزه دانشمند برتر کشورهای اسلامی را دریافت کرد.
مفاخر ادبی و فرهنگی	یدالله بهزاد	استاد یدالله بهزاد فرزند حسین که در شعر بهزاد تخلص می کرد، در سال ۱۳۰۴ ش در کرمانشاه متولد شد. بهزاد اگرچه در گوشه شهری چون کرمانشاه در گمنامی زندگی می کرد اما بدون شک به گفته مهدی اخوان ثالث یکی از بلند آوازه ترین سخنوران معاصر ایران است.
مفاخر هنری	میرزا رضا کلهر	در سال ۱۲۴۵ در ناحیه کلهر کرمانشاه متولد شد وی از بهترین و مشهورترین خطاطان نستعلیق نویس دوره قاجاریه بود.

شکل ۸-۴

تندیس مقاومت

در پارک شیرین شهر کرمانشاه

تندیس مقاومت متعلق به زن قهرمان گیلان غربی است که با شجاعت تمام به تنهایی توانست چندین متجاوز بعثی را به هلاکت برساند. شهر گیلان غرب دومین شهر مقاوم کشور است.

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- ☐
- ☐
- ☐
- ☐
- ☐
- ☐
- ☐

فعالیت پایانی

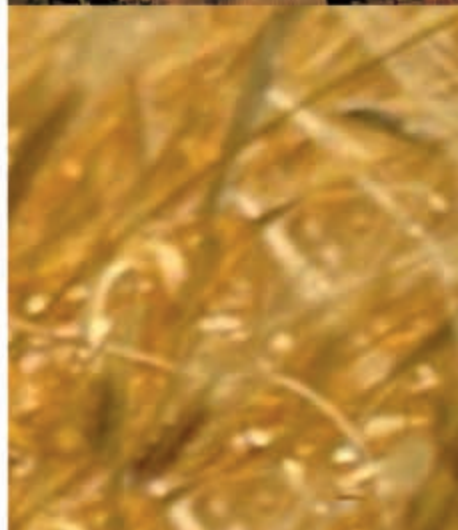

به گروه‌های چند نفره تقسیم شوید و بر اساس علاقه خود در مورد یکی از علما، شعرا، عرفا، نویسندگان و هنرمندان استان تحقیق کرده و نتیجه کار خود را در کلاس ارائه دهید.

فصل پنجم

توانمندی‌های استان کرمانشاه

درس ۱۲ جاذبه‌های طبیعی – تاریخی، فرهنگی

شکل ۵-۱- کتیبه بیستون (بزرگترین کتیبه جهان)

تکمیل کنید

دوست قدیمی شما به همراه خانواده به مدت چند روز مهمان شماست اگر می‌خواهید مناطق دیدنی استان کرمانشاه را به او نشان دهید. چه می‌کنید؟ احتمالاً ابتدا فهرستی از آثار دیدنی استان (طبیعی و تاریخی) را تهیه می‌کنید تا مهمانان براساس علایق خود آثار مورد نظر را انتخاب کنند. آنگاه آنها را به دیدن محل مورد نظر می‌برید. با پر کردن جدول زیر این کار را انجام دهید.

جدول ۵-۱

نقاط دیدنی باستانی	نقاط دیدنی طبیعی
_____	_____

بعد از پایان درس جدول زیر را تکمیل کنید و نتیجه هر دو جدول را با هم مقایسه کنید.

جدول ۲-۵

نقاط دیدنی طبیعی	نقاط دیدنی باستانی
_____	_____

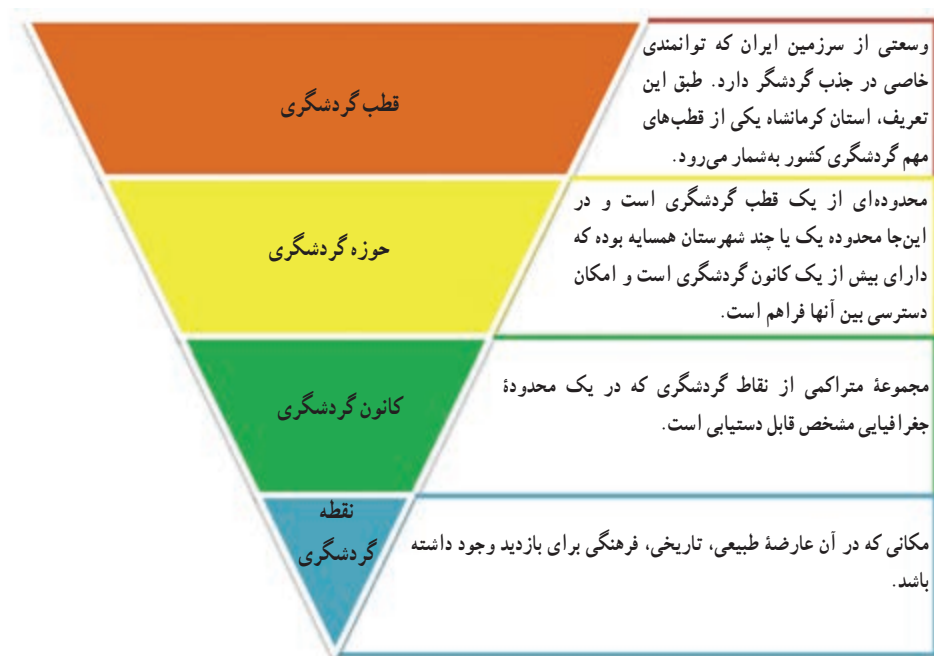
استان کرمانشاه به واسطه دارا بودن مناظر طبیعی چشم نواز، قدمت تاریخی، اماکن زیارتی، قرارگیری بر سر راه ابریشم و همچنین قرار داشتن در خط مقدم جبهه ۸ سال دفاع مقدس، دارای مکان‌های متنوع گردشگری است. همین عوامل استان کرمانشاه را به یکی از قطب‌های مهم گردشگری کشور تبدیل کرده است. در شکل ۲-۵ تقسیم‌بندی از نقاط دیدنی استان به تفکیک جاذبه‌های طبیعی و تاریخی - فرهنگی نشان داده شده است.

شکل ۲-۵ - تقسیمات جاذبه‌های گردشگری در استان کرمانشاه

به منظور سهولت مطالعه، در این درس نقاط گردشگری استان بر اساس تمرکز و نزدیکی نسبی آنها به یکدیگر به صورت نمودار صفحه بعد تقسیم‌بندی شده است. بر این اساس استان کرمانشاه به عنوان یک قطب گردشگری، دارای ۶ حوزه، ۱۴ کانون و بیش از ۱۰۰ نقطه گردشگری می‌باشد (شکل ۳-۵).

توانمندی های استان

شکل ۳-۵- تقسیم بندی محدوده های گردشگری

شکل ۴-۵- حوزه های گردشگری استان کرمانشاه

۱- حوزه گردشگری کرمانشاه

این حوزه کلیه نقاط دیدنی محدوده شهرستان کرمانشاه را در بر می گیرد. براساس میزان نزدیکی نقاط گردشگری و تراکم آن ها می توان آن را به ۲ کانون کرمانشاه و ماهیدشت تقسیم کرد.

— **کانون کرمانشاه** : کرمانشاه به عنوان یک کانون گردشگری بیش از ۳۰ نقطه گردشگری دارد. نقاط تاریخی آن عمدتاً در محدوده شهر کرمانشاه واقع شده اند که تاق بستان، بازار سنتی و مسجد جامع مهم ترین آنها هستند. تاق بستان، معروف ترین نقطه گردشگری کرمانشاه، در حاشیه شمالی شهر قرار دارد. سراب نیلوفر هم از مراکز گردشگری پرطرفدار کرمانشاه است. این مرکز پذیرای گردشگران جهت گذران اوقات فراغت در ایام تابستان است. سراب نیلوفر با فضا سازی زیبا و امکانات نسبتاً مناسب در فاصله ۲۵ کیلومتری غرب کرمانشاه واقع شده است.

— **کانون ماهیدشت** : ماهیدشت نیز به علت قدمت تاریخی و قرار گرفتن در سطح دشتی پهناور و حاصل خیز از کانون های گردشگری استان است. با این حال این کانون عمدتاً مورد توجه گردشگران بومی است. کاروانسرا، پل قدیمی، تنگ چهارزبر، جنگل های بلوط و چندین چشمه از جاذبه های گردشگری آن به شمار می رود.

شکل ۵-۵- نقاط گردشگری کانون های کرمانشاه و ماهیدشت

ایوان بزرگ

شکل ۵-۶

این ایوان که باشکوه‌ترین اثر تاق‌بستان است دارای نقوش و تزییناتی در داخل خود است. در خارج از تاق نقش دو درخت زندگی به‌عنوان نماد جاودانگی، حجاری شده است. در لچکی‌های تاق نقش دو الهه بالدار دیده می‌شود که در یک دست جامی پر از مروارید دارند و با دست دیگر حلقهٔ روبان‌داری را به طرف هلال ماه که در مرکز قوس دیده می‌شود گرفته‌اند. در دو طرف داخل تاق نقش شکارگاه گراز و شکارگاه گوزن که قدیمی‌ترین انیمیشن صخره‌ای جهان محسوب می‌شود، حجاری شده است. در بخش انتهایی قسمت بالا، نقش خسرو پرویز در وسط، در حال گرفتن حلقه از موبد موبدان که در سمت چپ او قرار دارد، دیده می‌شود و در سمت راست خسرو پرویز نیز، آناهیتا - ایزد بانوی آب‌های روان - حجاری شده است که در یک دست حلقه قدرت را به طرف خسرو قرار داده و در دست دیگر سبویی دارد. در بخش پایینی این سه نقش، نقش سوارکاری وجود دارد که عده‌ای عقیده دارند خسرو سوار بر اسب معروفش شب‌دیز است و گروهی نیز آن را نقش بهرام ایزد فتح و پیروزی می‌دانند.

کاروانسرای ماهیدشت

شکل ۵-۷

این کاروانسرای چهار ایوانی در داخل شهر ماهیدشت قرار دارد که به دستور شاه عباس اول صفوی با مصالح آجر، سنگ و گچ نیم‌کوب احداث شده است. طبق کتیبهٔ موجود این کاروانسرا در زمان ناصرالدین شاه تعمیر شده است.

شکل ۸-۵- تصاویری از نقاط گردشگری در کانون کرمانشاه

۲- حوزه گردشگری بیستون

کلیه نقاط دیدنی که در محدوده شهرستان‌های هرسین و سنقر واقع شده‌اند، در این کتاب تحت حوزه گردشگری بیستون معرفی شده است. بنابراین در این حوزه می‌توان ۳ کانون گردشگری بیستون، هرسین و سنقر را معرفی کرد.

— کانون هرسین : گوردخمه‌ها، تپه تاریخی گنج دره، پل‌های تاریخی و سراب‌ها از جاذبه‌های کانون گردشگری هرسین به‌شمار می‌رود. در این کانون بیش از ۱۰ نقطه گردشگری وجود دارد.

— کانون بیستون : در کانون گردشگری بیستون، بیش از ۱۵ نقطه گردشگری دیده می‌شود که کتیبه داریوش آن در فهرست ثبت شده تاریخی جهان قرار گرفته است. غار شکارچی، غار بیستون، فرهاد تراش، کاروانسرای شاه عباسی و... بعضی دیگر از مراکز

توانمندی‌های استان

دیدنی بیستون‌اند.

— **کانون سنقر** : کانون سنقر نیز از مناظر دیدنی تاریخی و طبیعی خوبی برخوردار است که به عنوان نمونه می‌توان به بقعه مالک و سراب گزنهله اشاره کرد.

به نظر شما چرا کانون بیستون پذیرای گردشگران بیشتری نسبت به کانون سنقر و کانون هرسین است؟

شکل ۹-۵- نقاط گردشگری کانون‌های بیستون - هرسین - سنقر

بیشتر بدانیم

بقعه مالک

بقعه مالک بر روی تپه‌ای در مرکز شهر سنقر قرار دارد. این بقعه به صورت هشت ضلعی است و بر روی آن نیز یک گنبد آجری قرار گرفته و از سنگ، آجر، ملات و گچ ایجاد شده است. باستان‌شناسان با توجه به معماری و شیوه تدفین در این بنا، آن را متعلق به دوره ایلخانی می‌دانند.

شکل ۱۰-۵

گوردخمه اسحاق وند

این آثار در نزدیکی پل چهر، از جاده بیستون به هرسین قرار دارد. به صورت سه اتاقک است که در دل کوه ایجاد شده است. عده‌ای از باستان‌شناسان آن را به زمان ماد و گروهی دیگر آن را متعلق به دوره هخامنشی می‌دانند.

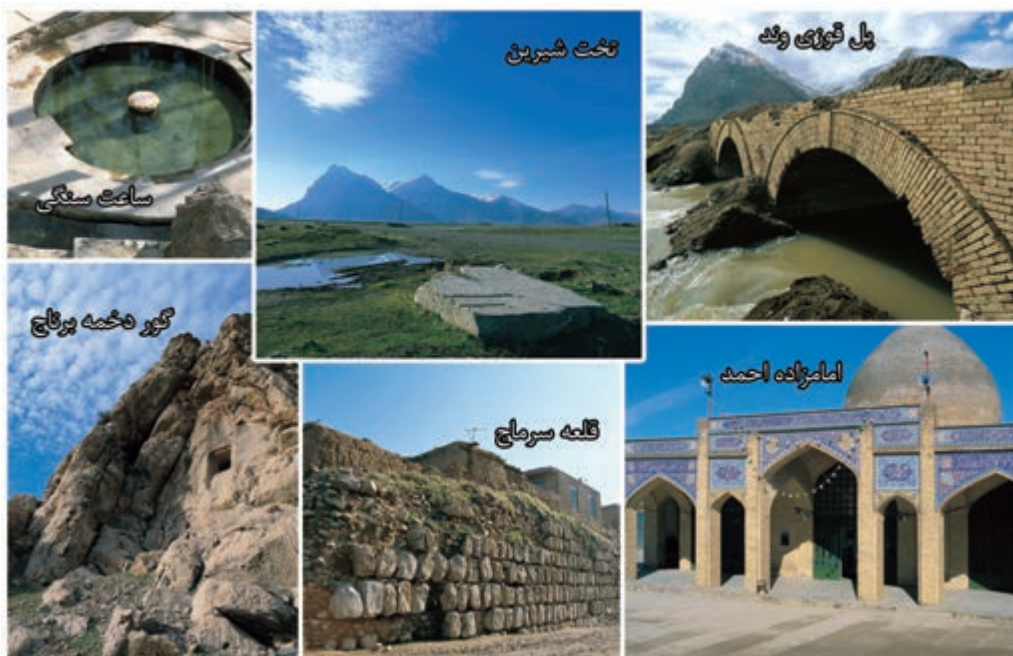
شکل ۵-۱۱

مجسمه هرکول

مجسمه هرکول در اواخر دوره سلوکی و اوایل دوره اشکانی توسط پانتیاخوس پنجم در دامنه کوه بیستون ایجاد شد. ظاهراً پادشاه سلوکی نیت کرده بود که اگر از دست مهرداد اشکانی نجات یابد مجسمه خدای قدرت خود را (هرکول) در این محل بنا کند. این مجسمه در اواخر دوران سلوکی ساخته شد.

شکل ۵-۱۲

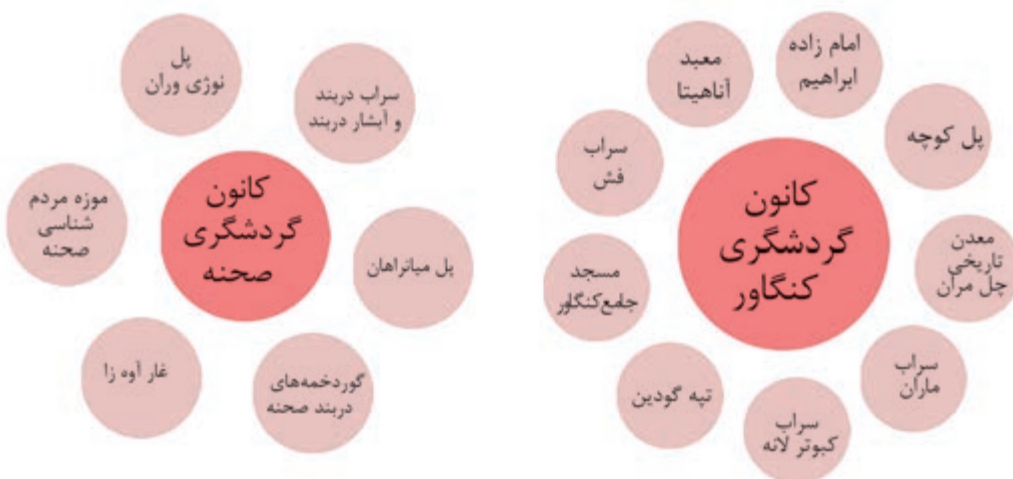
شکل ۵-۱۳- تصاویری از نقاط گردشگری حوضه بیستون

۳- حوزه گردشگری کنگاور - صحنه

این حوزه مراکز دیدنی فراوان دارد. بر این اساس در دو کانون کنگاور و صحنه مطالعه می شود :

— **کانون کنگاور** : رودها، سرابها، کوهها، اماکن زیارتی و تاریخی از جاذبه های دیدنی در کانون گردشگری کنگاور است که از میان آنها معبد آناهیتا شهرت جهانی دارد. بنای معروف به معبد آناهیتا در مرکز شهر کنگاور قرار دارد. این بنا بر روی تپه ای به ارتفاع ۳۲ متر ساخته شده است. باستان شناسان این معبد را مربوط به دوره های تاریخی هخامنشی، اشکانی و ساسانی می دانند.

— **کانون صحنه** : شهر صحنه نیز با داشتن دشت ها و کوه های زیبا، سراب ها و بناهای تاریخی یکی از کانون های مهم گردشگری در سطح استان کرمانشاه محسوب می شود. سراب دربند صحنه با فضاسازی مناسب توان بسیاری در جذب گردشگر دارد.

شکل ۱۴-۵- نقاط گردشگری کانون های کنگاور و صحنه

بیشتر بدانیم

معبد آناهیتا

این معبد در داخل شهر کنگاور است. مورخین آن را معبدی برای الهه آناهیتا دانسته اند. آناهیتا ایزدبانوی آب های روان، زیبایی، فراوانی و برکت در دوران پیش از اسلام بوده است. عده ای از مورخان این بنا را کاخی ناتمام برای خسرو پرویز معرفی کرده اند و گروهی نیز این معبد را به سه دوره هخامنشی، اشکانی و ساسانی نسبت می دهند.

شکل ۱۵-۵

سراب دربند صحنه

سراب دربند در شمال صحنه واقع شده است و در حال حاضر نیز معروف ترین مرکز تفرجگاهی مردم شهر است. سراب دربند صحنه، از چهارچشمه اصلی منشأ گرفته و در مسیر خود باعث تشکیل آبشارهای بسیار زیبایی در طول مسیر شده است.

شکل ۱۶-۵

شکل ۱۷-۵- تصاویری از نقاط گردشگری در حوزه گردشگری کنگاور- صحنه

۴- حوزه گردشگری اسلام آباد- دالاهو

پس از خروج از شهرستان کرمانشاه و با حرکت به سمت غرب، مناظر دیدنی در حواشی مسیر تاریخی راه ابریشم همچنان چشم‌نواز است. برای مشاهده این مناظر باید به دو کانون گردشگری اسلام آباد و کانون گردشگری دالاهو مراجعه کرد.

— کانون اسلام آباد : در کانون اسلام آباد می‌توان نقاط گردشگری تاریخی چون سراب شیان، تپه تاریخی چغاگاوانه، آتشکده و قلعه شیان را در کنار دامنه‌های پوشیده از جنگل‌های بلوط مشاهده کرد.

— کانون دالاهو : قرارگیری منطقه ریجاب با مناظر تاریخی و طبیعی فراوان در محدوده شهرستان دالاهو، این شهرستان را به صورت یکی از کانون‌های پرجاذبه برای گردشگر تبدیل کرده است. علاوه بر کوه دالاهو و رودخانه ریجاب، قلعه یزدگرد، مقبره ابودجانه، مسجد عبدالله بن عمر و ده‌ها گوردخمه و سنگ نبشته از نقاط دیدنی این کانون است.

بیشتر بدانیم

شکل ۱۸-۵

آتشکده شیان

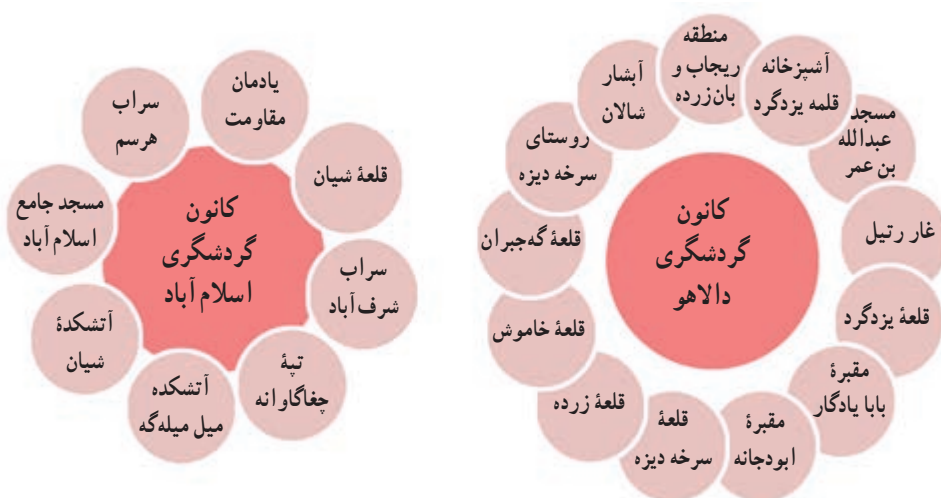
این آتشکده در ۳ کیلومتری روستای قلعه شیان از توابع دهستان شیان، بخش حمیل شهرستان اسلام آباد غرب واقع شده است.

قلعه یزدگرد

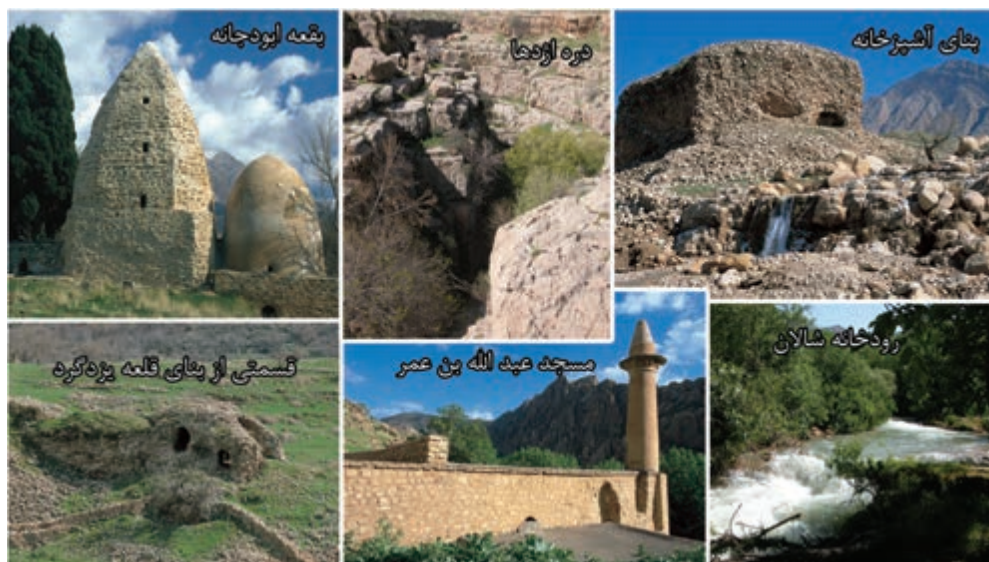

شکل ۱۹-۵

مجموعه قلعه یزدگرد در ۱۸ کیلومتری سهراهی ریجاب به سرپل زهاب قرار دارد. این مجموعه با وسعت تقریبی ۴۰ کیلومتر از سمت شمال غرب به دشت زهاب و از طرف شمال و شرق به صخره های پلکانی دالاهو محدود می شود. در ابتدا این بنا را به دوره ساسانی نسبت داده بودند اما در کاوش های بعدی مشخص شد که بسیاری از بناهای این مجموعه مربوط به دوره اشکانیان است.

شکل ۲۰-۵- نقاط گردشگری کانون های دالاهو و اسلام آباد

شکل ۲۱-۵- تصاویری از نقاط گردشگری حوزه اسلام آباد - دالاهو

۵- حوزه گردشگری اورامانات

حوزه گردشگری اورامانات در برگیرنده جاذبه‌های دیدنی در محدوده شهرستان‌های روانسر، جوانرود، پاوه و ثلاث باباجانی است. شهرت گردشگری این حوزه بیشتر به دلیل مناظر طبیعی دیدنی و بکر آن است، به طوری که اورامانات توان تبدیل شدن به یک ژئوپارک را دارد. به دلیل گستردگی، حوزه اورامانات به ۳ کانون گردشگری روانسر، جوانرود - ثلاث باباجانی و پاوه تقسیم شده است.

— **کانون روانسر**: غار قوری قلعه، سراب روانسر و گوردخمه‌های آن از مهم‌ترین نقاط گردشگری کانون روانسر است.

— **کانون پاوه**: کوه شاهو، رودخانه سیروان، چشمه پل و جنگل‌های بلوط از مهم‌ترین مناظر طبیعی و روستای هجیج و شمشیر، امام زاده کوسه هجیج از مهم‌ترین جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی کانون پاوه می‌باشد.

— **کانون جوانرود - ثلاث باباجانی**: هر چند بازارچه مرزی باعث شهرت گردشگری جوانرود شده است ولی کوه‌های پوشیده از جنگل آن نیز همیشه مورد توجه گردشگران است. چشمه ریزه، آبشار زیبای شیخ صله هم از مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری ثلاث باباجانی می‌باشد.

شکل ۲۲-۵- نقاط گردشگری حوزه اورامانات

بیشتر بدانیم

غار قوری قلعه

غار قوری قلعه در مسیر جاده روانسر به پاوه، در ارتفاع ۱۶۵۰ متری بر دامنه کوه شاهو قرار دارد. وجود جنگل‌های متراکم با گونه‌های بلوط، انجیر کوهی، آلبالوی کوهی و بادام وحشی زیبایی خاصی به محیط بیرونی غار داده است. قدمت این غار به ۶۵ میلیون سال پیش می‌رسد. عمق نهایی این غار ۳۸۵ متر است که تا عمق

توانمندی‌های استان

شکل ۲۳-۵

۶۰۰ متری برای عموم قابل بازدید است. بنا بر تحقیقات به عمل آمده، غار قوری قلعه به عنوان بزرگ‌ترین غارآبی آسیا شناخته شده است. این غار دارای تالارهای بسیار زیبایی است و در عمق ۲۷۰۰ متری آن چهار آبشار طبیعی وجود دارد.

شکل ۲۴-۵

روستای هجیج

این روستا در ۴۵ کیلومتری شمال غرب شهر پاوه قرار دارد. این روستا علاوه بر مناظر طبیعی و جذاب، از نظر صنایع دستی و بافت روستایی حائز اهمیت است. آبشار بل از جاذبه‌های گردشگری این روستا است.

موزه مردم شناسی پاوه

گور دخمه روانسر

طبیعت جوانرود

لاله های ولزکون منطقه پاوه

غار قوری قلعه

کوهستان اورامانات

شکل ۲۵-۵- تصاویری از نقاط گردشگری حوضه اورامانات

۶- حوزه گردشگری سرپل زهاب - قصر شیرین - گیلان غرب

این حوزه غربی‌ترین حوزه گردشگری در قطب کرمانشاه است. مجاورت آن با کشور همسایه و قرار داشتن در کانون تمدن دوره هخامنشی آن را به یکی از مراکز مهم تاریخی - فرهنگی تبدیل کرده است. این در حالی است که چشمه‌ها، رودخانه‌ها و کوه‌ها نیز مزید بر توان گردشگری تاریخی - فرهنگی آن شده است. نقاط گردشگری این حوزه در سه کانون سرپل زهاب، قصر شیرین و گیلان غرب معرفی شده است.

— **کانون سرپل زهاب** : در کانون سرپل زهاب علاوه بر دشت زهاب که دربرگیرنده خرابه‌های شهر قدیمی حُلوان است آبشار ریجاب، نقش برجسته آنوبانی نی، گوردخمه دکان داود و مقبره احمد بن اسحاق (از اصحاب امام حسن عسگری (ع)) از مناطق دیدنی این کانون محسوب می‌شوند.

— **کانون قصر شیرین** : آتشکده چهارقاپی، کاروانسرا، نخلستان‌ها و رودخانه الوند از مهم‌ترین نقاط گردشگری کانون قصر شیرین هستند.

— **کانون گیلان غرب** : در کانون گیلان غرب نیز می‌توان به نقاط دیدنی مانند کوه بازی دراز، گوردخمه دیره، روستای گلین و سراب گیلان غرب و... اشاره کرد.

شکل ۲۶-۵- نقاط گردشگری حوزه سرپل زهاب - گیلان غرب - قصر شیرین

بیشتر بدانیم

آبشار پیران

این آبشار از سراب سیاوانه سرچشمه می‌گیرد که برای ورود به دشت زهاب در اطراف روستای پیران به صورت این آبشار زیبا درآمده است. ارتفاع آبشار پیران به ۴۰۰ متر می‌رسد.

شکل ۲۷-۵

گوردخمه دیره

شکل ۲۸-۵

این گوردخمه در نزدیکی روستای دیره سرپل زهاب قرار دارد و به صورت اتاقک کوچکی در دل کوه ایجاد شده است. باستان‌شناسان این گوردخمه را مربوط به دوره ماد می‌دانند.

شکل ۲۹-۵- تصاویری از حوزه گردشگری سرپل زهاب- گیلان غرب- قصر شیرین

بیشتر بدانیم

آتشکده چهار قاپی

شکل ۳۰-۵

این بنا با توجه به شکل معماری خود، دارای چهار ورودی است. طرح بنا مربع شکل و با ملات گچ و سنگ لاشه ساخته شده است. بنا در گذشته دارای گنبدی آجری بوده که تخریب شده است. باستان‌شناسان بر این عقیده‌اند که این آتشکده مربوط به دوره ساسانیان است.

موانع و تنگناهای گردشگری در استان کرمانشاه

همان گونه که آموختیم، استان کرمانشاه دارای نقاط دیدنی طبیعی، تاریخی و فرهنگی بسیاری است. اما تعداد گردشگرانی که در طول سال از این نقاط دیدن می کنند، نسبت به این توان، اندک است. علت آن موانع و تنگنایی است که در بخش گردشگری استان به چشم می خورد. از مهم ترین این موانع می توان به موارد زیر اشاره کرد :

- ۱- نبود سرمایه گذاری بخش خصوصی برای ایجاد زیرساخت های لازم به منظور جذب گردشگران
- ۲- ناشناخته ماندن قسمتی از آثار طبیعی و تاریخی به دلیل ضعف اطلاع رسانی لازم توسط متولیان امر
- ۳- تبلیغات و اطلاع رسانی نسبتاً کم در بخش گردشگری.

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

-□
-□
-□
-□
-□
-□

فعالیت پایانی ✓

- ۱- نقشه ای از شهرستان محل سکونت خود تهیه کرده و نقاط گردشگری طبیعی و تاریخی را بر روی آن مشخص و آن را در کلاس نصب کنید.
- ۲- به نظر شما چه تنگناهای دیگری برای جذب گردشگران داخلی و خارجی در استان وجود دارد؟ برای گسترش گردشگری چه اقداماتی را ضروری می دانید؟

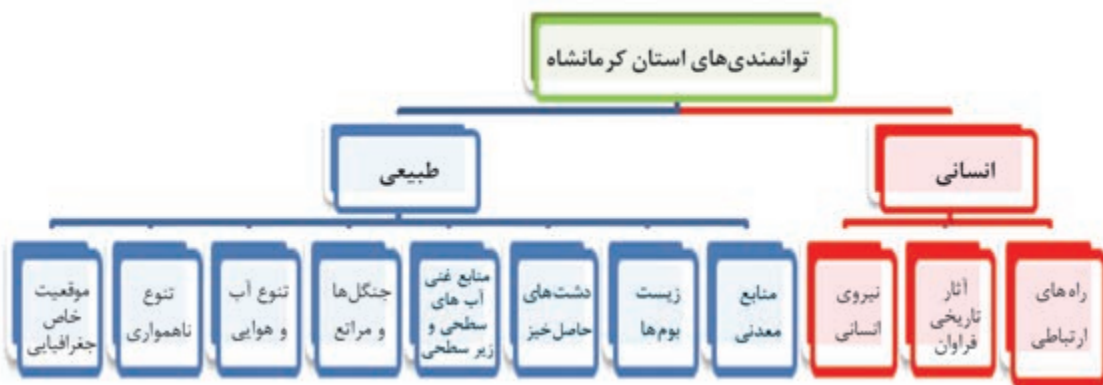
درس ۱۳ توانمندی‌های اقتصادی استان

شکل ۳۱-۵ توانمندی‌های استان در بخش صنعت، کشاورزی و خدمات

با دقت در تصاویر بالا سه نوع فعالیت اقتصادی را مشاهده می‌کنید. در شکل‌گیری هر کدام از این فعالیت‌ها چه عواملی را مؤثر می‌دانید؟

به مجموعه شرایط طبیعی و انسانی که در پیدایش فعالیت‌های اقتصادی هر منطقه تأثیرگذار است، توانمندی گفته می‌شود. انجام هر فعالیت اقتصادی نیازمند یک سری شرایط مطلوب طبیعی و انسانی است. استان کرمانشاه به واسطه برخورداری از این توان‌ها (شکل ۳۲-۵) توانسته است گام‌های رو به رشدی را در سال‌های اخیر در بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات بردارد. در نمودار صفحه بعد مجموعه‌ای از توانمندی‌های استان را در دو بخش انسانی و طبیعی مشاهده می‌کنید.

شکل ۳۲-۵- توانمندی‌های استان کرمانشاه در دو بخش انسانی و طبیعی

نتیجه توانمندی‌های طبیعی و انسانی، رشد و بالندگی نسبی در سه بخش اقتصادی - کشاورزی، صنعتی و خدمات استان کرمانشاه بوده است که در این بخش مورد بررسی قرار می‌گیرد:

الف - کشاورزی

بر اساس آنچه آموختید چرا استان کرمانشاه از توان بالایی در بخش کشاورزی برخوردار است؟ توضیح دهید.

استان کرمانشاه به برکت دشت‌های وسیع و حاصل‌خیزی چون ماهیدشت، سنجابی، حسن‌آباد، دشت زهاب و دریافت بارشی بالاتر از حد میانگین کشور (۴۸۷ میلی‌متر)، همراه با تنوع شرایط آب و هوایی، تحکیم‌کننده جایگاه کشاورزی در تأمین نیازهای غذایی استان و حتی کشور بوده است. مجموعه این شرایط زیرساخت‌هایی را برای گسترش توان کشاورزی و حتی صنعتی در استان کرمانشاه فراهم آورده است.

بیشتر بدانیم

فعالیت‌های کشاورزی شامل فعالیت‌های زراعی، باغداری، دامداری، پرورش زنبور عسل، پرورش طیور و شیلات است.

توانمندی‌های استان

زراعت : به برکت شرایط محیطی مناسب، استان از توانایی نسبتاً بالایی در بخش زراعت برخوردار است. به گونه‌ای که تنوع آب و هوایی به تنهایی سبب شده است تا محصولات مختلف در فواصل زمانی متناوب به بازار عرضه شود. به عنوان نمونه زمانی که گندم مناطق گرمسیری همچون سرپل زهاب به بار می‌نشیند، یکی دو ماه دیگر مناطق سردسیری استان مثل کنگاور محصول گندم خود را عرضه می‌کنند، این توانایی سبب می‌شود یک محصول در یک فاصله زمانی کوتاه در یک استان، چند بار به بازار مصرف عرضه شود. از مهم‌ترین محصولات زراعی که به خارج از استان نیز صادر می‌شود می‌توان به گندم، جو، کلزا، چغندر قند و نخود اشاره کرد. سایر محصولات زراعی استان به تفکیک شهرستان‌ها در جداول ۳-۵ و ۴-۵ آمده است.

بیشتر بدانیم

- ۱- استان کرمانشاه یکی از مراکز عمده تولید نخود در کشور است.
- ۲- بیشترین سطح برداشت حبوبات در کشور متعلق به استان کرمانشاه است.
- ۳- کرمانشاه در تولید غلات مقام دوم کشوری را در سال ۱۳۸۸ به خود اختصاص داده است.

برای مطالعه

جدول ۳-۵- الگو و ترکیب کشت محصولات زراعی آبی استان کرمانشاه به تفکیک شهرستان‌ها، سال ۱۳۸۸

شهرستان‌ها													نوع محصول	غلات
کرمانشاه	سنگر	سرپل	اسلام‌آباد	روانسر	هرسین	صحنه	پاره	کنگاور	گیلان غرب	قصر شیرین	تلات باباجانی	جوانرود	دالاهو	
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	گندم
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	جو
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	برنج
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	ذرت دانه‌ای

	*						*	*				*	نخود	حبوبات
				*		*	*	*		*	*	*	لویبا	
			*	*	*		*					*	باقلا	
				*			*	*			*		ماش	
*	*	*		*	*		*	*	*		*	*	ذرت علوفه ای	علوفه
	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	یونجه	
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	شیدر ایرانی	
					*		*	*	*			*	قصیل	
					*		*	*	*	*		*	ماشک	سبزی و صیفی
						*	*					*	گاو دانه	
*	*		*		*			*		*	*	*	سیب زمینی	
*	*		*					*	*			*	پیاز	
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	گوجه فرنگی	سبزی و صیفی
	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	بادمجان	
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	خیار آبی	
	*	*	*	*			*	*	*			*	هندوانه	
					*					*	*	*	خریزه	
	*				*							*	طالبی	
	*	*	*	*				*	*	*		*	گرمک	
	*	*	*			*	*	*	*			*	سبزیجات برگی	
			*	*	*		*			*	*	*	فلفل	
	*			*				*				*	شلغم و ترب	
	*				*			*				*	هویج	
				*	*		*	*			*	*	بامیه	
			*								*	*	سیر	

توانمندی‌های استان

			*	*								*	*	لویا سبز	دانه‌های روغنی
	*					*		*				*	*	کدو حلوائی	
					*	*							*	کدو خورشتی	
	*				*			*					*	کدو بذری	
			*		*									کاهو	
			*										*	کلم	
*		*	*	*	*		*	*	*	*	*	*	*	کلزا	
	*						*	*					*	سویا	
	*				*		*	*	*			*	*	آفتابگردان	
			*											کنجد	
							*						*	گلرنگ آبی	
					*		*	*		*		*	*	چغندر قند	نباتات صنعتی
								*		*				پنبه	

جدول ۴-۵- الگو و ترکیب کشت محصولات زراعی دیم در استان کرمانشاه به تفکیک شهرستان‌ها، سال ۱۳۸۸

شهرستان														نوع محصولات	
دالاهو	جوانرود	باجانی	قصر شیرین	گیلان	کنگاور	پاره	صحنه	هرسین	روانسر	اسلام	سرپل	سنقر	کرمانشاه		
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	گندم	غلات
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	جو	
*	*	*	*	*		*	*	*	*			*	*	نخود بهاره	حبوبات
*	*			*	*			*	*	*	*		*	نخود پاییزه	
*		*		*	*		*	*				*	*	عدس	
					*									سایر	

						*					*		اسپرس	نباتات
					*						*		خلر	علوفه‌ای
					*				*	*			خیار	سبزی و صیفی
						*				*			گلرنگ	دانه‌های روغنی

باغداری: باغداری یکی از فعالیت‌های اصلی بخش کشاورزی است؛ به طوری که در برخی نقاط استان همانند صحنه، کرمانشاه، دالاهو و سرپل زهاب، باغداری یکی از منابع اصلی درآمدزای مردم است. کشت درختان میوه حتی در مناطق پرشیب و کوهستانی استان نیز رونق دارد، به طور نمونه می‌توان به مناطق کوهستانی شمال غرب استان اشاره کرد که به همت مردم سخت‌کوش و با انجام عملیات ترانس‌بندی دامنه‌ها، تبدیل به باغات سرسبزی شده است که به عنوان نمونه می‌توان از باغات زیبای پاوه، نوسود و نودشه یاد کرد.

بیش از ۹۰ درصد باغات استان، آبی است. ترکیب کشت محصولات در باغات آبی از تنوع زیادی برخوردار است که عمده‌ترین آنها به ترتیب گردو، انگور، سیب و زیتون است. شهرستان پاوه بیشترین وسعت باغات دیم را دارد. ترکیب محصولات باغات دیم به ترتیب بادام، انگور، انجیر و گل محمدی است. الگوی غالب و ترکیب کشت محصولات باغی شهرستان محل زندگی خود را از جدول ۵-۵ استخراج کنید.

فعالیت گروهی

۱- فهرستی از محصولات زراعی و باغی شهرستان محل زندگی خود را از جدول ۵-۳ و ۵-۴ و ۵-۵ استخراج کنید و در ادامه مشخص کنید کدام یک از محصولات در شهرستان شما از نظر کیفیت در استان یا کشور مطرح است.

۲- در شهرستان محل زندگی شما بیشتر محصولات زراعی و باغی دیم است یا آبی؟ علت آن را چه می‌دانید؟

جدول ۵-۵- الگو و ترکیب کشت محصولات باغی آبی و دیم استان کرمانشاه به تفکیک شهرستان ها

شهرستان ها														نوع محصول	
دالاهو	جوانرود	ثلاث باباجانی	قصر شیرین	گیلان غرب	کنگاور	پاوه	صحبه	هرسین	روانسر	اسلام آباد	سرپل	سنقر	کرمانشاه		
*	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	سیب	باغات آبی
	*	*			*	*	*	*	*	*		*	*	گلایی	
*	*				*	*	*	*	*			*	*	به	
					*	*	*	*	*	*		*	*	آلبالو	
	*	*			*	*	*	*		*		*	*	گیلاس	
*	*				*	*	*	*	*	*	*	*		گوجه	
*	*	*			*	*	*	*	*	*		*	*	آلو	
*	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	هلو	
*	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	زردآلو	
	*	*		*	*	*	*	*		*	*	*	*	شلیل	
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	انگور آبی	
	*					*								توت درختی	
	*				*									توت فرنگی	
			*											خرما	
*		*	*	*		*					*		*	زیتون	
		*	*								*			مرکبات	
*		*	*	*		*	*	*			*		*	انار	

*		*	*	*		*	*	*			*		*	انجیر	
				*			*	*					*	پسته	
*	*	*		*	*	*	*	*	*	*		*	*	بادام آبی	
*	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	گردو	
		*			*		*	*						فندق	
					*			*				*	*	گیاهان دارویی	
		*	*	*	*	*	*	*	*	*			*	گل محمدی آبی	
			*						*			*	*	سایر درختان میوه	
			*		*		*		*	*			*	گلخانه	
	*	*			*	*	*	*	*	*				انگور	باغات دیم
														زیتون	
		*												انجیر	
	*	*			*	*	*	*	*			*	*	بادام	
						*								گل محمدی	

دامداری

چرا استان کرمانشاه از گذشته‌های دور تا به حال به عنوان یکی از قطب‌های دامداری کشور مطرح بوده است؟

استان کرمانشاه همواره به عنوان یکی از قطب‌های شناخته شده دامداری در کشور مطرح بوده است. فعالیت دامداری در سطح استان، بدون استثنا در همه روستاها دیده می‌شود. به طوری که در اغلب روستاها، دامداری و زراعت مکمل یکدیگرند. این مسأله علاوه بر رونق اقتصادی موجب پویایی اقتصاد روستاها نیز شده است. اشکال دامداری در استان شامل دامداری عشایری، روستایی و صنعتی است (شکل ۳۳-۵). مهم‌ترین فرآورده‌های دامی در استان شامل گوشت، شیر و لبنیات و پشم و... است به طوری که در بخش تولید گوشت قرمز مازاد آن به استان‌های همسایه و حتی کشور عراق صادر می‌شود.

شکل ۳۳-۵ اشکال دامداری در استان کرمانشاه

جدول ۶-۵- شهرستان‌هایی که بالاترین تولیدات دامی را در بخش صنعتی و روستایی دارند

دامداری روستایی		دامداری صنعتی	
شهرستان مطرح	نوع فعالیت	شهرستان مطرح	نوع فعالیت
کرمانشاه، صحنه، هرسین	تولید گوشت قرمز	گیلان غرب، کنگاور و کرمانشاه	پرورش گاو و گوساله
		کرمانشاه، گیلان غرب، سنقر	پرور بره
		کرمانشاه، اسلام آباد، روانسر، گیلان غرب	مرغ (گوشتی و تخم گذار)

تولید آبزیان: استان کرمانشاه دارای منابع فراوان آب‌های سطحی و زیرزمینی است. این منابع آبی را می‌توان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین زیرساخت‌های تولید آبزیان استان دانست. براساس محیط رشد، ماهیان تولیدی در استان به دو گروه سردآبی و گرم آبی تقسیم می‌شوند. بیشترین مزارع پرورش ماهی در استان کرمانشاه متعلق به شهرستان‌های پاوه، دالاهو و قصرشیرین است و از نظر حجم تولیدات به ترتیب قصرشیرین، دالاهو، پاوه، جوانرود و سرپل زهاب بالاترین رتبه‌ها را دارند. و بالاترین میزان تولید آبزیان مربوط به مزارع گرم آبی استان است.

بیشتر بدانیم

ماهی گرم آبی

بهترین شرایط رشد دمایی برای ماهیان گرم آبی دمای بین ۲۸-۲۵ درجه سانتی گراد است و در دمای بالای ۳۳ درجه سانتی گراد دچار خفگی می شوند. ماهی کپور مهم ترین گونه پرورشی ماهی گرم آبی در استان است.

ماهی سرد آبی

این ماهیان قادر به تحمل درجه حرارت بیش از ۲۵ درجه سانتی گراد به مدت طولانی نیستند. از مهم ترین گروه ماهیان سردآبی پرورشی در استان می توان به ماهی قزل آلا و ماهی آزاد اشاره کرد.

زنبورداری: به دلیل فراهم بودن شرایط محیطی مساعد، فعالیت زنبورداری به سبک مدرن، در اکثر مناطق استان انجام می شود. بالاترین تعداد مراکز پرورش زنبور به ترتیب در شهرستان های سنقر، صحنه و جوانرود است. علاوه بر این، از کندوهای طبیعی که به طور محدود در مناطق صعب العبور کوهستانی استان وجود دارد، نیز بهره برداری می شود.

پرورش بوقلمون و شتر مرغ: در سطح استان کرمانشاه به صورت صنعتی مراکز پرورش بوقلمون و شتر مرغ مشاهده می شود. مراکز پرورش شتر مرغ در شهرستان های صحنه، سنقر، سرپل زهاب، گیلان غرب و مراکز پرورش بوقلمون در سنقر، کنگاور، روانسر و صحنه قرار دارد. گوشت این ماکیان به بازار مصرف عرضه می شود.

بیشتر بدانیم

در فرهنگ و تمدن مردم کرمانشاه، ماهیدشت به عنوان مرکز اصلی پرورش نژاد اسب کرد شناخته شده است؛ به طوری که ماهیدشت در گذشته، یکی از مراکز مهم تأمین کننده اسب اقوام همسایه به شمار می رفته است. با آزمایش هایی که در ۹ آزمایشگاه دنیا بر روی اسب کرد به عمل آمده است، نژاد اصیل آن تأیید و آن را متعلق به منطقه ماهیدشت دانسته اند.

شکل ۳۴-۵ تصاویری از تولیدات بخش کشاورزی در استان کرمانشاه

ب- بخش صنایع و معادن

صنایع: صنایع مهم و زیربنایی استان، عمدتاً به بخش‌های معادن و کشاورزی وابسته است. از جمله صنایع مهم وابسته به بخش معادن می‌توان به پالایشگاه نفت کرمانشاه، نیروگاه حرارتی بیستون، پتروشیمی بیستون، پتروشیمی کرمانشاه و کارخانه سیمان غرب اشاره کرد و از صنایع وابسته به کشاورزی می‌توان کارخانه قند بیستون، کارخانه قند اسلام آباد و کارخانه روغن کنجد ماهیدشت را نام برد.

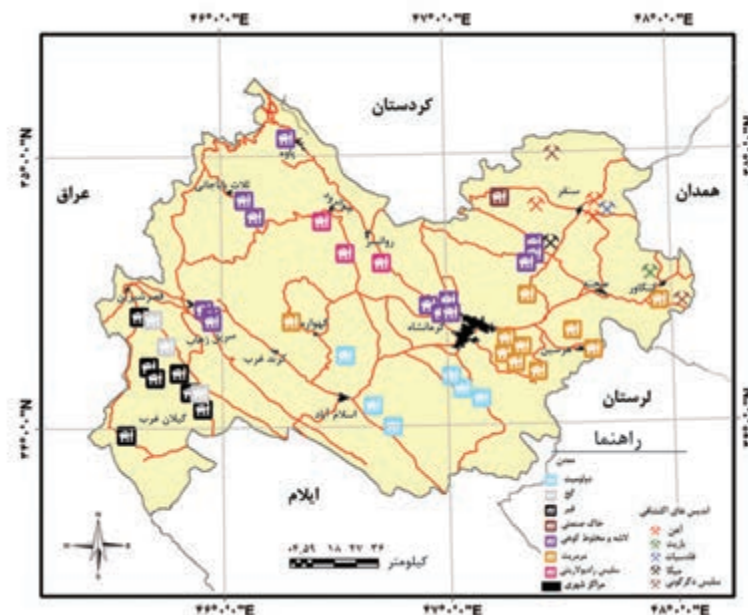
علاوه بر صنایع مادر و زیربنایی، صنایع کوچک و کارگاه‌های وابسته، به صورت مجتمع‌هایی با نام شهرک‌های صنعتی به وجود آمده‌اند که در استان کرمانشاه، چهارده شهرک صنعتی به شرح جدول ۷-۵ در بخش‌های مختلف مشغول فعالیت هستند. گفتنی است که دو شهرک صنعتی گور سفید در گیلان غرب و شهرک صنعتی ثلاث باباجانی جزو شهرک‌های صنعتی در دست احداث می‌باشند.

جدول ۷-۵- شهرک‌های صنعتی و تعداد واحدهای صنعتی به تفکیک شهرک صنعتی و نوع صنعت تا دی ماه ۱۳۸۹

شهرک صنعتی	صنایع							
	غذایی	شیمیایی	فلزی	سلولزی	برق	نساجی	خدماتی	کانی غیرفلزی
فرامان	۴۴	۷۱	۷۶	۲۴	۱۶	۱۱	۱۳	۱۹
بیستون	۲۵	۳۱	۱۵	۵	۱	۳	۰	۱۵
اسلام آباد	۲۰	۱۰	۹	۴	۰	۴	۱	۴
روانسر	۱۸	۹	۳	۴	۰	۱	۱	۳
سرپل زهاب	۱۲	۷	۴	۲	۰	۴	۰	۵
کنگاور	۱۱	۹	۷	۲	۰	۱	۰	۲
سنقر	۱۰	۳	۹	۲	۰	۱	۰	۵
گیلان غرب	۱	۲	۳	۴	۰	۰	۴	۰
قصر شیرین	۶	۲	۱	۰	۱	۰	۰	۰
پاوه	۳	۶	۰	۰	۰	۰	۱	۰
صحنه ۱	۲	۲	۲	۰	۰	۰	۰	۰
صحنه ۲	۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
هرسین	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰
دالاهو	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱

معادن : چنانکه آموختیم استان کرمانشاه در ناحیه زاگرس واقع شده است. بجز در منطقه پیش کوه‌های زاگرس، تنوع زیاد معدنی در سطح استان مشاهده نمی‌شود. بیشترین تمرکز معادن فلزی در پیش کوه‌های داخلی زاگرس و معادن آهنی و دولومیتی بیشتر در زاگرس چین خورده و مرتفع مشاهده می‌شود (شکل ۳۵-۵).

شکل ۳۵-۵- نقشه پراکندگی معادن استان کرمانشاه

توانمندی‌های استان

در سطح استان کرمانشاه، صنایع مهمی وابسته به بخش معادن هستند که از جمله آنها می‌توان به کارخانه سیمان، کارخانجات کاشی و چینی، دانه بندی شن و ماسه، فرآوری قیر طبیعی، سنگ بری و تولید مصنوعات سنگی، تولید بتن آماده و قطعات بتنی، تولید آسفالت، تولید آجر فشاری و سفال و تولید گچ ساختمانی و صنعتی اشاره کرد.

پ — بخش خدمات

راه‌ها و ارتباطات : وجود شرایط ویژه‌ای همچون، موقعیت جغرافیایی و قرارگیری استان در مرزهای غربی، مرکزیت در غرب کشور و فاصله نسبتاً کم با استان‌های هم‌جوار، به علاوه قرارگیری در مسیر اصلی راه‌های شرق به غرب کشور و شمال غرب به نواحی جنوبی و نیز استقرار در مسیر اصلی ترانزیت کالا و خدمات به عراق و واقع شدن در مسیر اصلی عتبات عالیات، سبب شده است تا راه‌های ارتباطی استان در طول زمان پیشرفت قابل ملاحظه‌ای داشته باشد. نمونه آن را می‌توان در بزرگراه اصلی کرمانشاه فرودگاه بین‌المللی کرمانشاه و راه آهن در دست ساخت مشاهده کرد. مجموعه این راه‌ها توان‌های زیرساختی استان را برای توسعه سایر بخش‌های اقتصادی فراهم آورده است.

بازرگانی : وجود دو گمرک بین‌المللی خسروی و بازارچه مرزی پرویز خان قصر شیرین در همسایگی استان دیاله و بازارچه‌های شوشمی نوسود و شیخ صله ثلاث باباجانی در همسایگی با سلیمانیه عراق از توانمندی‌های استان در بخش بازرگانی است. **گردشگری :** وجود ۶ حوزه گردشگری و ۱۴ کانون گردشگری در مجموع با بیش از ۱۰۰ نقطه گردشگری، ظرفیت استان کرمانشاه را در جذب گردشگر نشان می‌دهد. این توانمندی می‌تواند شرایط جذب گردشگران خارجی و داخلی و به دنبال آن ایجاد و افزایش اشتغال و درآمدزایی و در مجموع رونق اقتصادی را در استان در پی داشته باشد.

آموزش عالی و بهداشت و درمان : وجود دانشگاه‌های رازی و علوم پزشکی، علمی کاربردی، آزاد اسلامی و پیام نور در رشته‌ها و دوره‌های مختلف دکتری، کارشناسی ارشد، کارشناسی و کاردانی، استان را از نظر علمی توانمند ساخته است. همچنین داشتن چندین بیمارستان تخصصی و فوق تخصصی همراه با کادر پزشکان متخصص و فوق تخصص استان را مستعد پذیرش بیماران استان‌های مجاور و حتی کشور همسایه — عراق — کرده است.

آیا می‌دانید که بیشتر چه بیمارانی از استان‌های همسایه برای معالجه به استان کرمانشاه سفر می‌کنند؟ چرا؟

شکل ۳۶-۵- تصاویری از صنایع در استان کرمانشاه

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

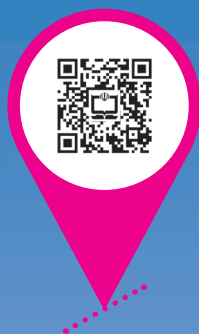
- □
- □
- □
- □

فعالیت پایانی ✓

به طور گروهی با توجه به آموخته‌های خود از این درس جدول زیر را کامل کنید و سپس :
الف) نظرات خود را با سایر گروه‌ها مقایسه کنید.
ب) با توجه به توانمندی‌های استان، چه طرح‌هایی برای ایجاد مشاغل جدید و کارآفرینی پیشنهاد می‌کنید؟

جدول ۸-۵

توانمندی اقتصادی استان در بخش	صنایع وابسته موجود	توانمندی‌های ایجاد صنایع وابسته	اثرات اقتصادی
کشاورزی	گندم : کارخانه آرد	صنایع غذایی : بیسکویت و کیک	تأمین نیازهای غذایی استان
صنایع و معادن			
خدمات			
سایر موارد			

فصل ششم

شکوفایی استان کرمانشاه

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس ۱۴ ✦ دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان

شکل ۶-۲- مجتمع پتروشیمی کرمانشاه

شکل ۶-۱- بازارچه مرزی پرویزخان

در دهه اول پس از انقلاب اسلامی، سرعت توسعه در بخش‌های زیربنایی و عمرانی استان کرمانشاه مانند دیگر استان‌های واقع در غرب کشورمان، به دلیل موقعیت مرزی و تأثیر مستقیم از جنگ تحمیلی، روند کندی داشت. اما در دهه‌های بعدی روند حرکت سرعت بیشتری یافته است. نمود این تحولات در استان را می‌توان در بخش‌های مختلف اقتصادی و زیربنایی مشاهده کرد. در این درس به‌طور گذرا مهم‌ترین این دستاوردها در بخش‌های مختلف بررسی می‌شود:

الف) بخش‌های کشاورزی، عمرانی، زیربنایی، خدماتی و بازرگانی کشاورزی - زیربنایی

- استان ما به سبب داشتن بسترهای لازم در بخش کشاورزی، شرایط مناسبی برای توسعه در قسمت‌های مختلف مثل زراعت، باغداری، پرورش دام و طیور، آبزیان و ... فراهم کرده است.
- مهم‌ترین دستاوردهای بخش کشاورزی شامل موارد زیر است:
- تبدیل روزافزون اراضی دیم به آبی و افزایش تولید محصولات کشاورزی.
 - اصلاح سیستم‌های سنتی آبیاری و رویکرد به سمت سیستم‌های نوین آبیاری و اصلاح الگوی مصرف آب.
 - افزایش تعداد سیلوها در شهرستان‌ها و افزایش ظرفیت سیلوه‌های قدیمی.
 - افزایش تولید محصولات زراعی، دام و طیور و آبزیان.
 - احداث ۴ سد مخزنی برای تأمین قسمتی از آب مورد نیاز در بخش‌های کشاورزی، صنعت و توسعه بخش آبی‌پروری (سد گاوشان در کرمانشاه، سد شیان در اسلام‌آباد، سد سلیمان‌شاه در سنقر و سد گیلان غرب در گیلان غرب).

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۳-۶- نمایی از برخی از سدهای استان کرمانشاه

بیشتر بدانیم

- برخی از مهم‌ترین دستاوردهای بخش جهاد کشاورزی (توسعه روستایی) :
- گسترش خدمات به روستاهای استان (در قبل از انقلاب فقط ۴ درصد روستاها از نعمت آب و برق برخوردار بودند که به همت جهادسازندگی به ۹۷ درصد ارتقا یافت).
- ایجاد باغات زیتون.
- ایجاد واحدهای تولید محصولات خارج از فصل (محصولات گلخانه‌ای).
- ترویج کشت محصولات زراعی جدید مانند کلزا، گلرنگ و...
- بسط و توسعه کشت گیاهان دارویی.
- ترویج استفاده از کودهای بیولوژیکی.

صنایع و معادن :

- کشف و شناسایی معادن و فراهم نمودن شرایط بهره‌برداری از آنها.
- احداث صنایع مادر (صنایع پتروشیمی کرمانشاه و بیستون، کارخانه سیمان سامان) و افزایش ظرفیت کارخانه سیمان غرب، توسعه مجتمع کشت و صنعت ماهیدشت، توسعه صنایع کوچک و گسترش شهرک‌های صنعتی.

انرژی :

- اجرای طرح بزرگ نیروگاه حرارتی بیستون با قدرت تولید ۶۴۰ مگاوات برق .
- ساخت ۲ واحد گازی با قدرت ۳۲۰ مگاوات در محوطه نیروگاه حرارتی برق بیستون .

حمل و نقل و ارتباطات :

- ساخت بزرگترین پایانه مرزی کشور در مرز بین المللی خسروی
- ساخت ۲۶۰ کیلومتر از بزرگراه سراسری کربلا
- بهره برداری از ۸ هزار کیلومتر از آسفالت بین شهری و روستایی
- توسعه کمی و کیفی فرودگاه بین المللی کرمانشاه
- احداث گذرگاه‌های غیر هم سطح در شهر کرمانشاه
- احداث راه آهن سراسری غرب کشور .

خدمات :

- مقاوم سازی مساکن روستایی
- اجرای طرح هادی روستایی
- ارائه خدمات ارتباطی (تلفن ثابت) به کلیه شهرها و روستاهای بالای ۲۰ خانوار
- ارائه خدمات برق رسانی به کلیه روستاهای بالای ۲۰ خانوار
- در حال حاضر ۱۰۰ درصد شهرها و ۹۹ درصد روستاهای استان از خدمات برق رسانی بهره مندند .
- در بخش آبرسانی بیش از ۹۹ درصد از جمعیت شهری تحت پوشش این خدمات قرار گرفته است .
- اجرای خدمات جمع آوری و دفع فاضلاب شهری و روستایی در سطح استان، به طوری که ۹۴ درصد از جمعیت شهری تحت پوشش خدمات جمع آوری و دفع فاضلاب قرار دارند .
- گسترش شبکه گذاری گاز در سطح شهرها و روستاهای استان .
- توسعه بوستان‌های تفریحی، گسترش فضای سبز .

بهداشت و درمان :

- افزایش نسبی شاخص‌های بهداشت و درمان، استان را به قطب بهداشتی و درمانی غرب تبدیل کرده است .
- افزایش تعداد بیمارستان‌های تخصصی و فوق تخصصی (بیمارستان امام رضا، بیمارستان امام علی، بیمارستان امام

حسین).

- گسترش خانه‌های بهداشت در سطح روستاهای استان .
- افزایش سرانه پزشکان عمومی و متخصصین در سطح استان .
- افزایش نسبی تخت بیمارستانی و خدمات رسانی بخش‌های ویژه (ICU و CCU) در بیمارستان‌های استان
- افزایش پایگاه‌های سلامت .
- گسترش مراکز آموزشی درمانی .

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۴-۶- تصاویری از دستاوردهای استان کرمانشاه

بازرگانی :

- فعال شدن گمرک های مرزی خسروی و پرویزخان.
- احداث بازارچه های مرزی در شهرستان قصرشیرین (پرویز خان)، باوه (شوشی)، ثلاث باباجانی (شیخ صله)
- شروع فعالیت تالار بازار بورس کرمانشاه و راه اندازی اتاق بازرگانی استان.
- افزایش میزان صادرات در بخش های صنعتی، کشاورزی، معدنی، صنایع دستی و... به طوری که بازرگانان استان با صادرات سالانه ۷۰۰ میلیون دلار حضور چشمگیری در بازار عراق و به خصوص در منطقه کردستان دارند.

محیط زیست و منابع طبیعی :

- گسترش مناطق حفاظت شده (منطقه حفاظت شده بیستون، بوزین و مرخیل، قلاجه).
- اجرای استخرهای ذخیره آب.
- سکوبندی اراضی شیب دار و کنترل آبراهه و تغذیه آبخوان ها.

شکل ۵-۶- مهم ترین دستاوردهای بخش منابع طبیعی

گردشگری :

- احداث و گسترش مراکز اقامتی (هتل بین المللی کرمانشاه و مراکز اقامتی در قصر شیرین و...).
- ثبت ۲۲۰ اثر ملی و مرمت آثار باستانی.
- ثبت اثر تاریخی بیستون در فهرست آثار جهانی.
- افزایش نسبی تعداد گردشگران داخلی و خارجی به استان.
- طرح ساماندهی رودخانه ها و سراب های استان (قره سو، چم بشیر، سراب نیلوفر و...).
- برگزاری نمایشگاه های بین المللی (کتاب، صنایع دستی، لوازم خانگی و...)

ب) بخش آموزشی، فرهنگی - هنری ، اجتماعی

فرهنگ و هنر :

- احداث مجتمع های فرهنگی - هنری در سطح شهرستان ها.
- افزایش تعداد کتابخانه های عمومی و سیار در استان و افزایش نسبی سرانه کتاب.
- افتتاح شبکه استانی صدا و سیما، افزایش ساعات تولید و پخش برنامه های صدا و سیما استانی به ویژه به زبان محلی.

ورزشی :

- افزایش تعداد مدال های کسب شده بین المللی (۱۳۱ مدال انفرادی ، ۱۸ عنوان تیمی)
- افزایش نسبی سرانه فضاهای ورزشی (۸/۰ متر مربع)

آموزشی و پژوهشی :

- آموزش عالی : تأسیس دانشگاه پیام نور، آزاد اسلامی، علمی کاربردی در شهرستان ها، تأسیس دانشگاه صنعتی کرمانشاه و

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

دانشکده‌های دندانپزشکی و داروسازی، افزایش تعداد دانشجویان و رشته‌های تخصصی در دانشگاه رازی و علوم پزشکی در مقاطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترای تخصصی و دکترای حرفه‌ای.

— آموزش و پرورش

- * افزایش تعداد مدارس از ۲۰۶۹ به ۴۲۱۷ آموزشگاه
- * افزایش نرخ باسوادی (جمعیت ۶ ساله و بالاتر) از ۴۲/۳ درصد به ۸۶ درصد.
- * تجهیز بیش از ۹۵ درصد مدارس متوسطه استان به کارگاه رایانه.
- * اتصال بیش از ۸۰ درصد مدارس متوسطه به شبکه ملی رشد و اینترنت
- * ارتقای سطح علمی کارکنان دارای مدرک لیسانس و بالاتر از ۷/۴۵ درصد به ۵۴/۶ درصد.

بیشتر بدانیم

- دانشگاه رازی یکی از قطب‌های علمی غرب کشور است.
- برخی از مهم‌ترین دستاوردهای این دانشگاه در سال‌های اخیر به شرح زیر می‌باشد :
- چاپ بیش از ۲۵۰ مقاله نمایه شده در مجلات معتبر بین المللی (سال ۲۰۱۰)
- اخذ مدال برنز در ۳۴ دوره مسابقات طراحان، مخترعین و مبتکرین سوئیس در رشته طراحی صنعتی (سال ۲۰۰۶).
- کسب مدال طلا از مسابقات طراحان، مخترعین و مبتکرین کشور انگلستان در رشته معماری (سال ۲۰۰۷).

نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- ☐
- ☐
- ☐
- ☐

فعالیت پایانی

براساس نیازهای موجود در هریک از بخش‌های زیر چه کمبودی را مشاهده می‌کنید. در صورت امکان آن را در قالب طرح بنویسید و به سازمان ذی‌ربط عرضه کنید.

الف) بخش عمرانی

ب) محیط‌زیست

ج) ارتباطات و حمل و نقل

د) خدمات شهری و روستایی

هـ) آموزش و پرورش

و)

درس ۱۵ چشم انداز آینده استان

قرارگیری استان در غرب کشور و برخورداری از قابلیت های طبیعی و انسانی، همراه با امکانات زیرساختی سبب شده است تا استان کرمانشاه بتواند نقش مؤثری در پیشبرد اهداف اقتصادی - فرهنگی و اجتماعی در مقیاس ملی و فراملی ایفا کند. این نقش توأم با توسعه صنعتی به خصوص صنعت نفت و پتروشیمی و نیز صنایع تبدیلی و تکمیلی در بخش کشاورزی می تواند دورنمای زیبایی از توسعه را فراروی استان قرار دهد که از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد :

۱- اقتصادی

- * ارتقاء استان در بخش های مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و تبدیل آن به یکی از قطب های چندگانه توسعه کشور.
- * کاهش نرخ بیکاری و دسترسی به اشتغال مناسب.
- * نوسازی و توسعه بخش کشاورزی به ویژه افزایش سهم کشت آبی در جهت افزایش نقش استان در تأمین امنیت غذایی کشور.
- * توسعه کمی و کیفی بخش صنعت در جهت تأمین نیازهای استانی و فرا استانی با تأکید بر صنایع نفت، پتروشیمی، صنایع وابسته به آنها و گسترش صنعت خودروسازی.
- * ایجاد زمینه های مناسب برای توسعه صنعتی استان و گسترش واحدهای صنعتی جدید در شهرک های صنعتی و توسعه صنایع معدنی، نساجی و پوشاک، غذایی، دارویی و تبدیلی کشاورزی.
- * احداث ۲۵ سد (در دست مطالعه و ساخت).
- * توانمندسازی بخش تعاونی برای ایجاد فعالیت های گسترده.
- * تقویت زیربنای لازم برای مبادلات با کشور عراق به ویژه در زمینه صادرات.
- * توسعه دامپروری و اصلاح ساختار نژادی دام استان با تأکید بر ایجاد واحدهای غیرمتمرکز صنعتی براساس تقسیم کار مناسب در همه نواحی استان.
- * گسترش زراعت آبی در نواحی عمده کشاورزی و دشت های استان و گسترش باغداری با تأکید بر نوین سازی سازمان تولید و نظام های بهره برداری.
- * توسعه آبرزی پروری در مناطق مستعد استان.
- * جذب سرمایه های بومی و غیر بومی و خارجی از طریق تشویق و حمایت های خاص از اشخاص کارآفرین
- * ایجاد ساز و کارهای لازم و حمایت از افزایش بهره وری در بخش های اقتصادی و عوامل تولید.
- * ریشه کنی فقر و گرسنگی و بهره مندی همگانی از مواهب توسعه اقتصادی و اجتماعی.

- * حمایت مؤثر از تشکیل و توسعه تعاونی ها و ایجاد و گسترش شرکت ها و مجتمع های تعاونی
- * نهادینه کردن رویکرد مدیریت عرضه و تقاضا و افزایش سطحی آگاهی عمومی در مدیریت بهینه مصرف آب
- * ایجاد زمینه های لازم برای جلب مشارکت مردمی و بخش خصوصی در بهره برداری و مدیریت آب.
- * احداث دومین پالایشگاه نفت.
- * احداث ذوب آهن و صنایع فلزی.
- * افزایش میزان مشارکت بخش خصوصی در فعالیتهای اشتغالزا با تأکید بر صنایع کارگاهی.

شکل ۷-۶- مجتمع نورد فولاد کرمانشاه

شکل ۶-۶- پالایشگاه نفت آنارها کرمانشاه

۲- خدمات

- * توسعه بخش خدمات با تأکید بر خدمات برتر (با اولویت خدمات آموزشی، بهداشتی - درمانی، خدمات بازرگانی، حمل و نقل و خدمات پشتیبانی تولید).
- * تقویت و تجهیز منطقه شهری کرمانشاه، ضمن مهار رشد نامناسب جمعیت آن، به عنوان یک مرکز خدمات منطقه ای.
- * توسعه کمی و کیفی فعالیتهای آموزشی و پرورشی در آموزش و پرورش.
- * تجهیز و تقویت شبکه های حمل و نقل ریلی، زمینی و هوایی و ترانزیت کالا با توجه به موقعیت جغرافیایی و نقش استان در غرب کشور.
- * گسترش مناسب آموزش های فنی و حرفه ای، با مشارکت بخش خصوصی، برای توانمندسازی نیروهای محلی.
- * توسعه و افزایش ظرفیت آموزش عالی استان با اولویت نیازها و لوازم توسعه استان.
- * گسترش کمی و کیفی بیمارستان ها و کلینیک های تخصصی و فوق تخصصی
- * گسترش تأسیسات گردشگری و تسهیلات رفاهی با مشارکت بخش خصوصی و نهادهای عمومی و غیر دولتی.
- * توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات.

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

- * برق‌رسانی به روستاهای زیر ۲۰ خانوار.
- * توسعه و تجهیز مدارس غیردولتی (با مشارکت بخش خصوصی).
- * توجه به تألیف کتب استانی در کنار برنامه درسی ملی.
- * توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات در بخش آموزش و پرورش.
- * گسترش ورزش‌های همگانی، تفریحی، قهرمانی و حرفه‌ای در استان.
- * دستیابی همگانی به آموزش ابتدایی و ترویج و بهبود برابر جنسیتی و توانمندسازی زنان.
- * کاهش مرگ و میر مادران و کودکان.
- * مبارزه با بیماری‌های ایدز، سل، مالاریا و...
- * ایجاد پارک‌های علم و فناوری.
- * ایجاد قطار و مترو شهری.

شکل ۸-۶- بخشی از چشم انداز استان کرمانشاه در بخش خدمات

۳- محیط زیست

- * حفظ و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی با تأکید بر آبخیزداری و آبخوان‌داری، مهار، ذخیره سازی و انتقال آب‌های سطحی در جهت توسعه پایدار استان.

- * مهار آب‌های سطحی استان از طریق احداث سدهای مخزنی و بندهای انحرافی، به‌ویژه در نواحی مرزی
- * گسترش فعالیت‌های محیط‌زیست و آموزش عمومی آن برای جلوگیری از آلودگی منابع آب و خاک و هوا و حفظ تنوع زیستی در راستای دسترسی به توسعه پایدار.
- * افزایش سرانه جنگل در استان و اصلاح و احیا مراتع.

۴- فرهنگی و اجتماعی

- * اعتلاء معرفت دینی، ارزش‌های فرهنگی و ویژگی‌های هویتی استان و ارتقاء شاخص‌های توسعه انسانی، اقتصادی، زیربنایی، اجتماعی و فرهنگی حداقل تا سطح میانگین ملی و توانمندسازی نیروهای محلی به منظور مشارکت بیشتر در توسعه استان.
- * ارتقای نقش ورزش در تأمین سلامت جسمی و روحی و تقویت توانمندسازی‌های افراد و گروه‌های اجتماعی به خصوص گروه‌های آسیب‌پذیر.
- * توسعه نقش و جایگاه زنان در جامعه.
- * تأکید بر حفظ، احیا و بهره‌برداری از منابع طبیعی و توسعه آموزش‌های همگانی.
- * توسعه زیربنای اجتماعی و فرهنگی به سبب بالا بودن ظرفیت‌های فرهنگی، تاریخی، تنوع قومی و مذهبی و مرزی بودن استان.
- * بسترسازی برای افزایش مشارکت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی زنان و جوانان در روند توسعه استان.

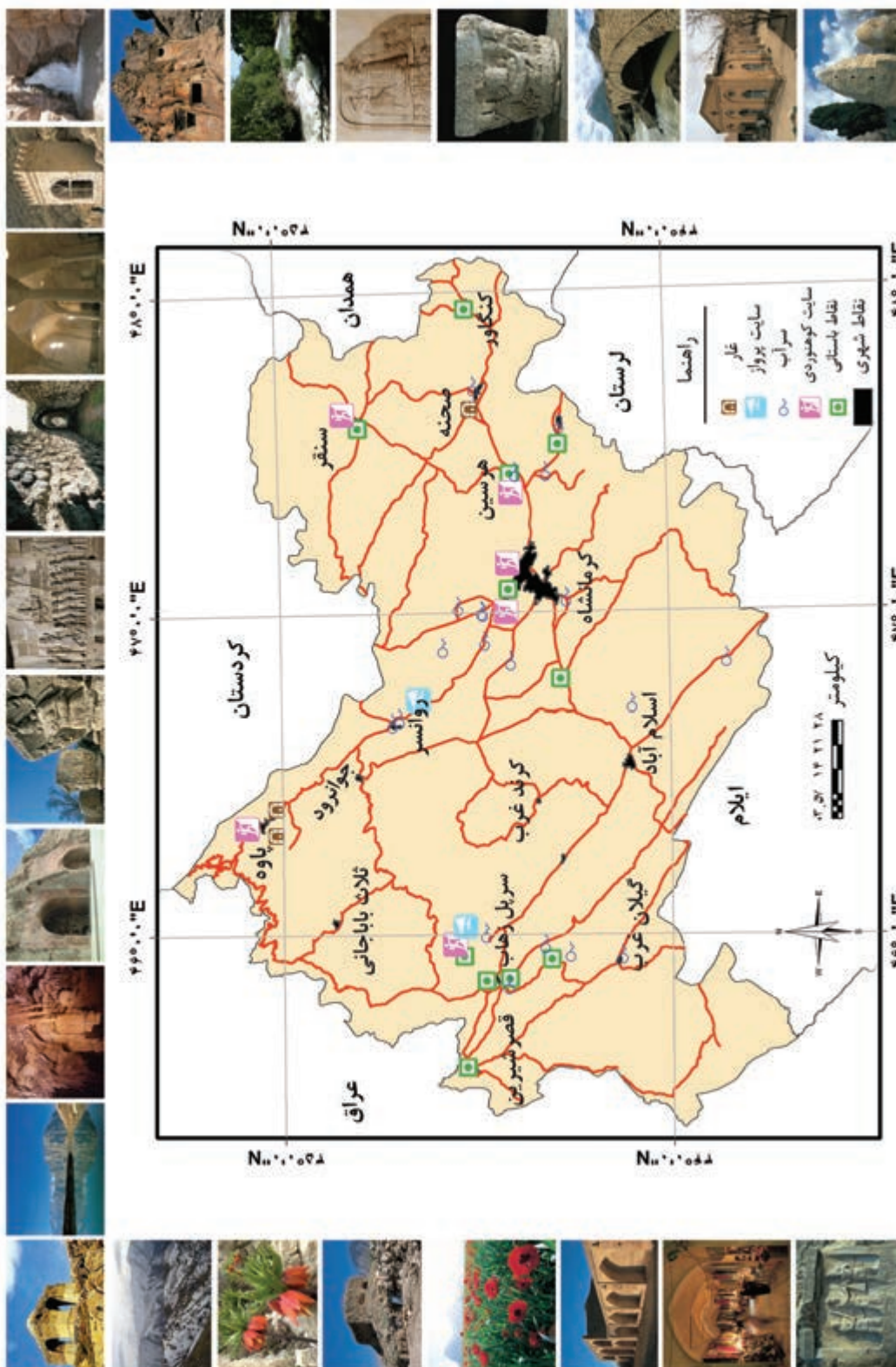
نکات مهم این درس را خلاصه کنید :

- □
- □
- □
- □

فعالیت پایانی ✓

براساس سند چشم‌انداز ۲۰ ساله ایران، ضمن حفظ هویت اسلامی - ملی، به نظر شما و با توجه به مطالب درس، استان کرمانشاه چه جایگاهی را در زمینه اقتصادی، علمی و فناوری می‌بایستی کسب کند؟ تحلیل کنید.

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۹-۶ نقشه نقاط گردشگری استان کرمانشاه

منابع و مآخذ

- آقاباتی، علی، ۱۳۸۸، زمین شناسی و توان معدنی، رشد آموزش زمین شناسی
- آمارنامه استان کرمانشاه، ۱۳۶۵، سازمان برنامه و بودجه استان باختران، معاونت آمار و اطلاعات
- افشار سیستانی، ایرج؛ ۱۳۷۱؛ کرمانشاه و تمدن دیرینه آن؛ جلد اول؛ انتشارات زرین.
- افشار سیستانی، ایرج؛ ۱۳۷۱؛ کرمانشاه و تمدن دیرینه آن؛ جلد دوم؛ انتشارات زرین.
- باقرآبادی، جمال و همکاران؛ ۱۳۸۵؛ توانمندی های گردشگری در مناطق تحت مدیریت اداره کل حفاظت محیط زیست استان کرمانشاه؛ اداره کل حفاظت محیط زیست استان کرمانشاه
- برومند سرخابی، هدایت اله؛ ۱۳۸۸؛ در جستجوی هویت شهری کرمانشاه؛ مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری
- بیگلری، هرمز؛ ۱۳۶۷؛ گذری بر تاریخ باختران (کرمانشاه) از آغاز تا اوایل قاجاریه؛ جلد اول؛ انتشارات کاشفی
- بیگلری، هرمز، ۱۳۷۵، کوه نشینان زاگرس، انتشارات کرمانشاه
- جلیلی، محمدحسین و گلزاری، مسعود؛ بی تا؛ کرمانشاهان باستان (از آغاز تا آخر سده سیزدهم هجری - قمری).
- خداکرم، مهشید، ۱۳۷۸، مطالعه جامع توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی استان کرمانشاه، بخش پنجم، محیط زیست، سازمان برنامه و بودجه استان کرمانشاه
- مرادی بیستونی، علی رضا؛ ویژه نامه نوروز استان کرمانشاه، ۱۳۸۹؛ سازمان گردشگری و میراث فرهنگی.
- سالنامه آماری استان کرمانشاه، ۱۳۸۵، حوزه معاونت برنامه ریزی استان داری کرمانشاه
- سیمای منابع طبیعی استان کرمانشاه؛ اسفند ۱۳۸۶؛ منابع طبیعی و آبخیزداری استان کرمانشاه.
- شنس، صادق، ۱۳۷۸، نگاهی به فرهنگ مردم کرمانشاه، فکر نو
- شیخ وسی، مراد؛ امامی، الهام؛ ۱۳۸۸؛ محصولات فرعی جنگل و مرتع؛ مدیریت هماهنگی ترویج کشاورزان سازمان جهاد کشاورزی استان کرمانشاه
- سلطانی، محمدعلی؛ ۱۳۷۲؛ جغرافیای تاریخی و تاریخی مفصل کرمانشاهان؛ جلد اول؛ چاپ موفق.
- سلطانی، محمدعلی؛ ۱۳۷۲؛ جغرافیای تاریخی و تاریخی مفصل کرمانشاهان؛ جلد دوم؛ چاپ موفق.
- سلطانی، محمدعلی؛ ۱۳۷۲؛ جغرافیای تاریخی و تاریخی مفصل کرمانشاهان؛ جلد سوم؛ چاپ موفق.
- مجموعه آثار اولین یادواره سرداران، امیران و ۴۰۰ شهید عشایر استان کرمانشاه، ۱۳۸۸؛ ستاد کنگره سرداران و ۹۴۰۰ شهید استان کرمانشاه.
- عاطفی، کامبیز، ۱۳۸۱، مطالعه جامع توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی استان کرمانشاه، بخش چهارم، پوشش گیاهی، سازمان مدیریت و برنامه ریزی
- علایی طالقانی، محمود، ۱۳۸۸، ژئومرفولوژی ایران، چاپ پنجم، انتشارات قومس
- غوره دان، لیدا؛ ۱۳۸۷؛ کوه های کرمانشاه؛ انتشارات کرمانشاه
- گزارش اقتصادی - اجتماعی ۱۳۸۳ استان کرمانشاه، ۱۳۸۴، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کرمانشاه، انتشارات تاق بستان
- طاهری، کمال، ۱۳۸۰، روانسر (باستان شناسی - زمین شناسی - جغرافیا - فرهنگ)، چاپ نهضت
- مردوخ کردستانی، شیخ محمد؛ بی تا؛ تاریخ کرد و کردستان و توابع؛ غریقی.
- مجموعه مقالات همایش استعداد های بازرگانی - اقتصادی استان کرمانشاه، ۱۳۷۷، مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
- معصومی، سید محمد؛ ۱۳۸۰؛ گیاهان خوراکی خودرو استان کرمانشاه و طریقه مصرف آنها؛ کوثر
- مجموعه آثار اولین یادواره سرداران، امیران و ۴۰۰ شهید عشایر استان کرمانشاه، ۱۳۸۸؛ ستاد کنگره سرداران و ۹۴۰۰ شهید استان کرمانشاه.
- محمدیان، عبدالحسین، ۱۳۸۷، مطالعه جامع توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی استان کرمانشاه، بخش نهم، جامعه عشایری و عمران کشاورزی، سازمان برنامه و بودجه استان کرمانشاه
- سازمان فضایی ایران
- از اساتید بزرگوار گروه جغرافیای دانشگاه رازی کرمانشاه، دکتر محمود علایی طالقانی، دکتر امیدعلی مرادی، دکتر حسن ذوالفقاری و دکتر فیروز مجرد که گروه تألیف را در تدوین و ویرایش علمی و لیلان نوری و دانیال هودرجی در ویرایش ادبی این کتاب راهنمایی نمودند، کمال تشکر و سپاسگزاری را داریم.

